STEVEN SPIELBERG DIGITAL YIDDISH LIBRARY
NO. 03741

IN ERETS-YISROEL

Sholem Asch

NATIONAL YIDDISH BOOK CENTER
AMHERST, MASSACHUSETTS

NATIONAL YIDDISH BOOK CENTER
AMHERST, MASSACHUSETTS
413 256-4900 | YIDDISH@BIKHER.ORG
WWW.YIDDISHBOOKCENTER.ORG

•

MAJOR FUNDING FOR THE
STEVEN SPIELBERG DIGITAL YIDDISH LIBRARY
WAS PROVIDED BY:

Lloyd E. Cotsen Trust
Arie & Ida Crown Memorial
The Seymour Grubman Family
David and Barbara B. Hirschhorn Foundation
Max Palevsky
Robert Price
Righteous Persons Foundation
Leif D. Rosenblatt
Sarah and Ben Torchinsky
Harry and Jeanette Weinberg Foundation
AND MEMBERS AND FRIENDS OF THE
National Yiddish Book Center

•

The *goldene pave*, or golden peacock, is a traditional symbol
of Yiddish creativity. The inspiration for our colophon comes from
a design by the noted artist Yechiel Hadani of Jerusalem, Israel.

The National Yiddish Book Center respects the copyright and intellectual property rights
in our books. To the best of our knowledge, this title is either in the public domain
or it is an orphan work for which no current copyright holder can be identified.
If you hold an active copyright to this work – or if you know who does –
please contact us by phone at 413-256-4900 x153, or by email at digitallibrary@bikher.org

גרויסע ביבליאטעק.

שלום אַש.

אין ארץ־ישראל.

(היסטארישע בילדער).

פערלאג „ביכער־פאר־אַלע“, װארשא דלוגא 11.

װארשא, — תרע״א.

דרוק „האור“, דלוגא 11.

Въ Палестинѣ.

Соч. **Шоломъ Ашъ.**

Изданіе „Бихеръ-Фаръ-Алэ“, Варшава, Долгая 11.

1911.

אויפ'ן וועג קיין בית=לחם.

אויף דעם וועג קיין בית=לחם איז געגאַנגען אַ יונגע מיידעל. עס איז געווען שבת=ביי=נאַכט. פֿון אַ ווייט שטעדטיל אין גליל איז זי אָנגעקומען און צו איהר קרובה קיין בית=לחם האָט זי זיך געאיילט. אין ירושלים האָט זי שבת געהאַלטען. און גלייך מיט דער נאַכט, ווי עס האָבען זיך נאָר די ערשטע ליכט אין די פֿענסטער פֿון די ירושלים'ער הייזער געוויזען, איז זי אַליין אויפ'ן וועג אַרויסגעגאַנגען. דער וועג פֿון ירושלים קיין בית=לחם איז ניט ווייט, און זי האָט גערעכענט אין איינעם מיט'ן מאָרגענשטערען, ווען דער ערשטער פֿאַסטוך וועט זיין סטאַדע שאָף אין פֿעלד אַרויספֿיהרען, וועט זי איהר קרובה'ס הויז דערגרייכען.

פֿאַר גזלנים אויפ'ן וועג האָט זי ניט געהאַט וואָס צו שרעקען זיך; דער וועג פֿון ירושלים קיין בית=לחם איז זעהר בעלעבט. דאָרט פֿיהרען די סוחרים אויף די קעמל'ען זייער תבואה פֿון דער רייכער בית=לחם'ער געגענד, פֿון די פֿעטע חברונ'ער גערטנער קיין ירושלים אויף דעם מאַרק, וואָס געפֿינט זיך הינטער דעם בית=המקדש=מויער.

אויף דעם וועג קומען אַלע גליל'ער און יריחו'ער זייערע קרבנות אין בית=המקדש צו ברענגען. אַלע שליחים, וואָס דער ירושלים'ער סנהדרין שיקט אַרויס איבער ארץ=ישראל און אין די גליל=פּראָווינצען, געהען איבער דיזען וועג, און נאָך הורדוס'ען, וועלכער האָט די וועג=גזלנים אויסגעפֿאַנגען, זענען אין גאַנץ יהודה די וועגען געווען רוהיג. איבריגענס, איז איהר גאַנג געווען זעהר אַ וויכטיגער. אין ירושלים האָט זי ניט געקענט בלייבען; זי האָט ניט געהאַט דאָרט קיין קרובים, זי האָט ניט געהאַט קיינע גוטע פֿריינד. שבת האָט זי זיך אויפֿגעהאַלטען אין הויף פֿון בית=המקדש, האָט זי דערזעהן אַ רייכע פֿרוי און האָט זי צו קדוש=השבת מיט זיך אַהיים גענומען. זי האָט זי אויך געוואָלט פֿערהאַלטען איבער

נאַכט, זי האָט אָבער ניט געוואָלט. זי האָט געפֿיהלט, אַז די צייט קומט אָן... און איהר קינד מוז דאָך אין בית=לחם געבאָרען ווערען.

און דער וועג איז בעלויכטען געוועזען. עס איז געוועזען דער מולד פֿון חודש; צוויי שליחים זענען אָנגעקומען פֿון אַ נאָהענטען דאָרף און האָבען עדות געזאָגט, אַז די לבנה האָט זיך בעוויזען. און טאַקע די זעלבע נאַכט האָט זיך די לבנה געזעהן אין דעם בית=המקדש=הויף. האָבען די סנהדרין שליחים איבער די פּראָווינצען געשיקט, און מען האָט טונען מיט סמאָלע איבער די וועגען אויף די בערגער אָנגעצונדען; פֿון איין באַרג צום צווייטען האָבען די ליכטיגע פֿלאַמען איבער'ן וועג געלויכטען און צו=וויסען געגעבען די יידען אין די דערפֿער און אין די שטעדט פֿון גאַנץ יהודה, גליל און יריחו. און גאַנץ ארץ ישראל האָט נאָך געוואוסט אין די זעלבע נאַכט, אַז אין ירושלים האָבען די סנהדרין אָנגענומען קידוש=החודש.

דאָס מיידעל איז געגאַנגען אונטער דיזער בעלייכטונג און אַ שטילע ערנסטע פֿרייד האָט אָנגעפֿילט איהר האַרץ. זי איז געוועזען ווי אַן'איינגעשלאָפֿענע בת=מלכה, וואָס געהט אין חלום. זי האָט ניט געוואוסט, אויב איהר קרובה אין בית=לחם, צו וועמען זי געהט יעצט, און וועמען זי האָט נאָך קיינמאָל ניט געזעהן, צי זי וועט זי מקרב זיין אָדער ניט; זי האָט וועגען דעם ווי אין חלום געטראַכט. די פֿלאַמען פֿייער, וואָס האָבען געברענט אויף די בערג, און די גרויסע ליכטיגע שטערען, וואָס האָבען בעשאָטען דעם גאַנצען גרויסען ליכטיגען הימעל און האָבען זיך געריבען איינער אָן צווייטען, און זענען געהאַנגען נאַר אַזוי ווי אַראָבצופֿאַלען, אַז עס האָט זיך גערעכט, אַז עס גיעסט אַ רעגען פֿון שטערען פֿון הימעל אַראָב; און די יונגע לבנה, וואָס האָט זיך געבאָדען און געשוואומען צווישען ליכטיגע בייטען, האָט אַלעס בעגאָסען מיט אַזוי פֿיעל ליכט און ברכה, אַז די גאַנצע וועלט, האָט זיך געדאַכט, באָדט זיך אין ליכט און שטערען — דאָס אַלעס האָט זעהר לייכט געמאַכט

איהר האַרץ, און איהר איז גוט געווען. נאָר דאָס מיידעל, ווען עס פיהלט אין זיך די פרוכט, נאָר די ערד, ווען זי ציהט פון זיך דאָס בליהענץ אַרויס, קען אַזוי שטיל און רוהיג גליקליך זיין...

די גאַנצע וועלט האָט ווי מיטגעפיהלט איהר גליק. עס איז געוועזן סוף ווינטער אין ארץ־ישראל. אַלע גריבער זענען פול געווען מיט וואַסער, די ערד האָט זיך אָנגעזאַפּט מיט וואַסער און געהאַט אין זיך דעם קאָרן פון גאָט, און ווי אַ יונג, יונג ווייבעל, וואָס פיהלט, אַז זי וועט פון דעם זוימען אַ מוטער ווערען, האָבען די פעלדער פון יהודה געהילט זיך אין ליכטיגע וואָלקען, און די לייכטע לעבעדיגע ערד־לייכען האָבען אַרייַנגעטרונקען אין זיך דאָס ליכט פון די שטערען. די ערד האָט זיך געשפּאָלטען און פון די שפּאַלטען זענען פּאַרעס אַרויסגעגאַנגען און די פּאַרעס האָבען זיך געוויקעלט אַרום די ערד. פון הימעל איז אַ ליכטיגער וואָלקען־טוי געפאַלען און האָט זיך שווער געלעגט איבער באַרג און טהאָל, געקייַקעלט זיך פון איין פלעק ערד צום צווייטען, און די גאַנצע ארץ־ישראל־ערד האָט זיך אויסגעלעגט געגען דעם בעשטערענטען הימעל און האָט געטרונקען מיט אָפענעם מויל דאָס שטערען־ליכט און דאָס וואָלקען־ליכט אין זיך אַרייַן, און זי איז טראָגעדיג געוואָרען פון דעם ליכט...

פון דערווייטענס האָט זיך געהערט דאָס קלינגען פון גלעקלעך, דאָס האָט אַ סוחר קעמלען, אָנגעלאָדען מיט סחורה, געפיהרט אויפ׳ן וועג. און דער שווערער טריט פון די קעמלען, און דער קלאַנג פון די גלעקלעך אויף די קעמלען־העלזער האָבען דער ליכטיגער נאַכט און דעם שטילען וועג אָנגעזאָגט: „מיר פיהרען סחורה, מיר פיהרען סחורה” עס האָט אויך געפינקעלט דאָס ליכט פון די לאַנטערנעס פון צוויי סנהדרין־שליחים, וואָס זענען געגאַנגען מיט אַ גט פון אַ מאַן צו אַ ווייב למדינות הים.

עס האָט זיך געהערט אַ פלינקער עזעל־טראָט, בעגלייט מיט אַ דין תהלים־געזאַנג; דאָס האָט אַ בית־לחם׳ער בחור, וואָס האָט

שבת בײַ זײַן כלה אין ירושלים געהאַלטען, צו זײַן סטאַרע שאָף געאײַלט, זײַ אויף די בית־לחם׳ער פעלדער צו פיהרען.

דאָס מײדעל איז זײַ אין דער שטיל נאָכגעגאַנגען, און האָט פאַר גליק יעדען פון זײַ אין האַרצען געבענשט. דער שווערער קעמלען־טראָט, דאָס לאַנטערן־ליכט פון די גט־שליחים, און דעם בחור׳ס דינער קול האָט זי צום לאַכען גערײצט; איהר האָט זיך געדאַכט, אַז די שטערען פון הימעל שמײכלען צו זײַ, און ווינשען זײַ, ווי זי, אַ „גאָט־בעגליק״ צו.

נאָר באַלד האָט זי בעמערקט פון דערווײַטען, ווי דאָס ליכט פון די גט־שליחים האָט זיך אין מיטען וועג אָבגעשטעלט, עס איז אויך דאָרט פערשטומט געוואָרען דאָס שווערע קעמלען־טראָט, און דעם בחור׳ס געזאַנג. זי האָט געוואוסט, אַז דאָס האָבען זײַ זיך אָבגעשטעלט בײַ דער מוטער רחל׳ס קבר, וואָס איז דאָרטען אויפ׳ן וועג, אַ תחום־שבת פון בית־לחם, וואו יעדער פערבײַגעהער שטעלט זיך אָב. און אַ ציטערענדע פרײד האָט דאָס מײדעל אין גאַנצען אַרומגענומען. זי האָט זיך געפיהלט, ווי זי וואָלט הינטער אַ מאַמע׳ס אַ שוועל געשטאַנען, וועלכע וועט זי אַרײַננעהמען צו זיך, בעהאַלטען זי אונטער איהרע הענד, און וועט זיך אַזוי־אַזוי מיטפרעהען מיט איהר גליק. זי איז פון דער ווײַטענס אונטער אַ בוים שטעהן געבליבען, אָבגעוואַרט ביז די אַנדערע וועלען פערלאָזען דער מאַמע׳ס קבר. און זי וועט קענען מיט רחל׳ען אַליין זײַן. און באַלד טאַקע האָט אין דער נאַכט געהערט זיך דער טריט פון די קעמלען, דאָס קלינגען פון די גלעקלעך, און דאָס לאַנטערן־ליכט האָט ווײַטער אָנגעהויבען צו פינקלען. דאַן איז זי מיט שטילע טריט און מיט גרויס פרײד־ציטערניש צוגעלאָפען, און איהרע הענד האָבען אַ קאַלטען שטײן געהאַלזט און איהרע ליפען קאַלטע ערד געקושט:

— מאַמע! מאַמע! מאַמע!

זי האָט דעם שטײן גאַרנישט געדאַרפט זאָגען, זי האָט געפיהלט, אַז די מאַמע רחל ווײסט פון אַלעס; איהר האָט זיך געדאַכט,

ווי דער שטיין שטרעקט אוים זיינע הענד און דריקט זי צו זיך.

און זי האט איהרע ליפען און ברוסט אין שטיין איינגעגראָ־
בען און געמורמעלט:

„איך בין גליקליך, מאמע, איך בין גליקליך!“

זי האט געפיהלט, אז דער שטיין ליעבט זי, אז דער שטיין
פרעהט זיך מיט איהר גליק. עס איז דאך דער מאמע רחל׳ס קבר.
אויפ׳ן וועג האט מען זי בעגראבען, ניט מיט׳ן מאן אין דער מערת־
המכפלה ליעגט זי; די איהריגע האבען זי אליין אויפ׳ן וועג גע־
לאזט, שטעהט איהר שטיין פריי פאר אלע פערבייגעהענדע; צו
אלע איז זי ווי די זון, ווי די ערד, ווי דאס וואסער; צו אלעמען
געהערט זי, זי פרעהט זיך מיט אלע מיט, זי טרויערט מיט אלע;
זי איז דאך אונזער אלעמענס מאמע.

און דאס מיידעל האט זיך בעהאלטען הינטער׳ן שטיין, און
האט פאר איהם איהר סוד פערטרויט, און האט צו איהם אזוי געזאגט:

— זעה, מאמע, דו פיהלסט דאך מיך, ביזט דאך אויך א
מאמע געווען... פון דער היים בין אין אוועק... ער האט געוואלט
נעהמען אויף זיך אלעס... דעם וואגען האט ער פערקויפט, מיט־
גענעבען מיר דאס געלד, נאכגעגאנגען מיר ביז כפר־נחום, און
מיטגעוויינט, און זאגט אזוי: „אָ, זאל דיר גאט העלפען, און ווי
עס וועט ניט זיין, קום צו מיר“, און איז צוריק אהיים געגאנגען.
געה איך קיין בית־לחם, צו א מאמעס א שוועסטער. איך וויים ניטט,
ווי זי וועט מיך אויפנעהמען, איך האב זי נאך קיינמאל ניט געזע־
העז, נאר, מאמע, איך בין גליקליך.

און זי איז דארט ביי׳ם שטיין געזעסען א לאנגע צייט, ביז
זי האט דעם שטיין אלעס פערטרויט.

זי איז אויפגעשטאנען פון דארט מיט א גרינג הארץ און אריינ־
געגאנגען קיין בית־לחם. דער וועג פיהרט דורך א לאנגען טהאל.
און זעה, די שטערן פון הימעל, דאכט זיך, ווי זיי וואלטען זיך
אראבגעלאזט און געלעגט זיך לאנג און ברייט איבער דער אויבער־

פֿלעך פֿון דער ערד. די טיפֿע לאַנגע פֿעלדער, וואָס לאָזען זיך טהאָל=אַראָב פֿון ביידע זייטען וועג זענען בעגאָסען מיט אַזאַ ליכט, אַז דעם מיידעל האָט זיך געדאַכט, אַז זי געהט איבער אַ ברייטען לאַנגען הימעל=וועג, וואו עס ציהען זיך ליכטיגע מילך=וועגען, און עס קומען צופֿליסען אַהין און אַהער ליכטיגע וואָלקען=שטיקער. אויף די מילך=וועגען איבער די ליכטיגע פֿעלדער זענען מלאכים געגאַנגען.

פֿון אַלע פֿיער זייטען וועלט זענען זיי אָנגעקומען, אין גאָלדענע קליידער זענען זיי געגאַנגען אָנגעטהאָן, און זייערע גאָלדענע קרוינען האָבען זיי אין זייערע הענד געהאַלטען, און געגאַנגען זענען זיי איבער די ליכטיגע פֿעלדער און געבויגען זייערע קעפּ פֿאַר איהר, און געניייגט זייערע קרוינען צו איהרע פֿיס, און בעגלייט זי פֿון דערווייטענס מיט אַ שטיל געבעט קיין בית=לחם אַריין. און אַזוי פֿיעל מלאכים זענען עס געווען! אויף אַלע פֿעלדער, אין גאַנצען טהאָל האָבען זיך די זענען געצווינען; און אויף אַלע וועגען זענען די מלאכים געגאַנגען, און נאָך זיי זענען אַנדערע מלאכים אָנגעקומען, און אַלעם האָט זיך אויסגעמישט אין איינעם: די גאָלדענע מלאכים=קליידער מיט די ליכטיגע הימעל=פֿעלדער און האָבען זי מיטבעגלייט מיט פֿערשלאָסענע ליפּען און אָפֿענע אויגען קיין בית=לחם אַריין.

און די מאַמע רחל איז פֿון איהר קבר אַרויסגעגאַנגען, אין ווייסע תכריכים אָנגעטהאָן און אין אַ ווייסען שלייער אויפֿ'ן קאָפּ, און האָט פֿון דערווייטען נאָך איהר איהרע לאַנגע בלייכע הענד נאָכגעשטרעקט: גאָט זאָל דיר בייַשטעהן, מיין קינד! און דוד'ס שטאָדט איז אין גאַנצען בעגאָסען געווען מיט שטערן=ליכט ביי איהר אַרייַנקומען. זעה, די הייזער ווי אַלטע בכבוד'ע אורחים אין ווייסען זענען געקומען אויף דער סעודה. וואָס זי האָט אָנגעגרייט פֿאַר זיי פֿאַר איהר גליק. אַרום און אַרום האָבען זיך אויסגעצויגען די טהאָלען, אין וועלכע דוד האָט זיינע שאָף געפּאַשעט. און דאָס יונגע מיידעל האָט געזעהען דוד'ס מאַמע, ווי זי שטעהט

אויף דער שוועל פאר איהר טהיר. שמואל הנביא קומט אין
שטאדט אריין מיט א קריגעל עהל און שופר און זוכט דעם משיח
פון גאט, און אלע בכבוד׳יגע געסט זענען אין שטאדט געקומען
עפים צו א גרויסע, גרויסע התונה... אברהם מיט שרה׳ן קומען אן
פון חברון... און יעקב מיט רחל׳ען זענען אויך דא, און אזוי פיעל
יידען, אלע נביאים... און משה רבינו שטעהט דארט אויפ׳ן בארג
סיני און האלט די תורה אין דער האנד, און דוד המלך מיט די
מלאכים געהען איהר אנטקעגען. און דאס פאלק ארום און ארום...
און ליכטיג איז אזוי, און די מלאכים, וואס זענען איהר נאכגע=
גאנגען איבער די וועגען, האבען זי ענג ארומגערינגעלט אין גע=
נייגט זייערע קרוינען פאר איהר און ווייסע ליילעכער אויסגעשפרייט
צו איהרע פים.

* * *

ווי א גרויסער יום=טוב איז אויפגעגאנגען יענעם טאג דער
מארגענשטערן אין מזרח=זייט אין דעם טהאל פון בית=לחם, און
האט געמאכט ציטערן זיין בלייך ליכט איבער די פעלדער פון דוד׳ם
שטאדט. פון דערווייטענס, ווי א שטיל געבעט צום מארגענשטערן,
האט זיך געהערט א קול פון א פאסטוך=פייפעל. דאס קול איז גע=
קומען צו שווימען פון טוי=וואלקען און איז פערפאלען געווארען אין
טוי=וואלקען, וואס האט ארום און ארום איבער די בית=לחמ׳ער
פעלדער געשוועבט. עס זענען געוועזן די ערשטע פאסטוכער פון
בית=לחם, וואס האבען ארויסגעפיהרט זייערע סטאדעס אין די
לאנקעס. מיט דעם שלאף אין די אויגען האבען זיי, ווי זייערע
שעפסען, געקוקט תמ׳עוואטע אין דער וועלט אריין, וואס, ווי ניי=
געבוירען אבגעצוואגען אין טוי און וואלקען, האט זי זיך ארויס=
געהילט פון דעם נאכט=שלייער און געווארעמט זיך געגען איבער
דעם רויטען אויפגעהענדען מארגענשטערן. די פאסטוכער, וואס הא=
בען געפיהרט זייערע שעפסען פון טוי=וואלקען ארויס אין טוי=וואלקען
אריין, האבען געהערט די שטילע פריידען=קרעכצען פון דער יונגער

מײדעל, װאָס איז געלעגען צװישען די גרעזער פֿאַר דעם פֿער־מאַכטען הײזעל פֿון איהר קרובה. גאָר ניט פֿרעגענדיג זי, האָבען די גוטע פּאַסטוכער די יונגע מאַמע אױפֿגעהױבען און אַרײנגע־טראָגען אין דעם נאָהענטסטען פּאַסטוך־בײדעל, װאָס איז דאָרט געװען. האָבען צו איהר אין בײדעל אַרײנגעלאָזט אַ פּאָר שעפּסען און קעלבער, אַז זײ זאָלען מיט זײער װאַל און לעבענס־אָטהעם דערװאַרעמען די יונגע מאַמע פֿון נאַכט־קעלט. אַט האָט אײנער טרוקענע צװײַגען צוזאַמענגענומען, און אַ פֿײַערל האָט געברענט; אַט מעלקט אַ צװײטער אַ יונגע ציג, דאָס האַרץ פֿון דער יונגער מאַמע צו דערקװיקען. און צװישען די שעפּסען און קעלבער שפּרײט די יונגע װערענדע מאַמע — איהר פּנים אײנגעהילט אין װאָלקען פֿון פֿרײד און צער — איהרע הענד און ברוסטען אױס, ברײט איבער־צוגעבען איהר גליק אַ מתּנה דער װעלט...

און זעה, איבער די פֿעלדער פֿון בית־לחם האָבען זיך די מלאכים אין זײערע גאָלדענע קלײדער, װי די זאַנגען אױף דער ערד אױסגעלעגט, און קלאַפּען זײערע שטערענס אָן דער ערד, און נײגען זײערע קרױנען צום פּאַסטוך־בײדעל, און דער יונגער, נײער געבױרענער מאָרגענשטערן, װאָס באַדט זיך װאָלקען־אײַן װאָלקען־אױס, מאַכט ציטערען זײן ליכט איבער די מלאכים־קרױ־נען. און די שטערן פֿאַלען פֿון הימעל אַראָב. און גאָט איז אַרײנ־געגאַנגען אין זײן באַהאַלטען װינקעל, האָט זיך דאָס פּנים אין די הענד באַהאַלטען, און טהוט אױס זײן רחמים־קלײד און װאַרפֿט עס איבער דער ערד. די װינדען זענען איבער דער ערד שטיל געװאָרען, די גרױסע װעלען האָבען זיך אין די ברײטע ימים אָבּ־געשטעלט. די שיפֿען זענען אין מיטען ים שטעהן געבליבען, און אַ גרױס, גרױס שטילקײט איז געװאָרען איבער דער טריקעניש און איבער'ן װאַסער.

אין טבריא.

1.

אין טבריא.

עס זענען געזעסען די ווייבער אין א פארנאכט אין דעם שטילען מארק פון שטעדטיל טבריא, וואס איז אין גליל, פאר די טהירען פון זייערע ערדישע הייזלעך און האבען אין די קליינע פייערלעך, וואס האבען זיך אונטער ערדישע טעפ געברענט, טרוקענע שטיקלעך צווייגלעך אונטערגעלעגט, און האבען די וויעטשערע אבגעקאכט פאר זייערע מענער. פאר יעדע טהיר זענען אזעלכע קליינע, אבער געדיכטע וואלקענדלעך רויך אויפגעגאנגען פון די ברענענדע פייערלעך, און די ווייבער האבען צווישען זיך גערעדט וועגען די צוויי נשמות, וואס מען הערט יעדע נאכט צווישען זיך רעדען צווישען צוויי מצבות אויפ'ן בית=עולם. די זון איז אונטערגעגאנגען ווייט הינטער'ן שטעדטיל אויפ'ן וועג קיין צפת, און איבער'ן מארק האט זיך דער הימעל איבערגעצויגען א מאטער, אנ'אבגעקיהלטער פון א גאנצען טאג פארימען און ווארימען, נאר דא און דארט בעשוואומען און פערפלייצט מיט שטיקער אבגעריסענע ליבטיגע וואלקענדלעך. דער פאר=נאכט, וואס איז אנגעקומען אין שטעדטיל אריין, ווי א ליעבער אלטער בעקאנטער „אורח", ווי א מנחה=דאווענען, האט אין זיינע פאלעס נאכט=רוה און ווינדיגע קיהלהייט מיט זיך אין שטעדטיל מיטגעבראכט און נאר צוליעב איהם זענען די איינוואוינער פון שטעדטיל, וואס האבען זיך פאר זונם=שטראהלען אין די שטיבער אונטער די לייוועדענע געצעלטען

בעהאַלטען, אויף די וועלט־שײַן אַרויסגעקומען אָבקיהלען זיך. די ערד פון נצרת, וואָס האָט געשמאַכט שוין זײַט אייניגע וואָכען נאָך אַ טראָפּ רעגען, האָט זיך, ווי אַ קראַנקע, אויסגעצויגען געגען דעם אָבגעקיהלטען זונען־אונטערגאַנג, אַביסעל אײַנצודרימלען פון שוואַכקײַט.

וואָרום קײַן רעגען איז נישט געווען אין די געגענד פון טבריא. די פעלדער זענען געווען אויסגעטריקענט, קײַן טוי־וואָל־קען האָט זײַ בײַ נאַכט נישט אָנגעטרענקט און קײַן ראַסע האָט זײַ פון שלאָף געוועקט. נאָר אַזוי ווי זײַ זענען פערשמאַכטערהייד בײַ זונען־אונטערגאַנג אײַנגעדרימעלט געוואָרען, אַזוי האָבען זײַ זיך פער־שמאַכטערהייד צו זונען־אויפגאַנג געוועקט. די גרעזער זענען פער־ברענט געווען, די אײַלבּירטען בוימען פערדאַרט, אויפגעגעסען פון קאָריש, און די גאַנצע געגענד האָט געשמאַכט נאָך אַ נאַסען־טראָפּ. די פּאָר ברינען, וואָס האָבען זיך געפונען אין רשות־היחיד בײַ אײַנצעלנע נדיבים, זענען שוין לאַנג געוואָרען אַ רשות הכלל און פון די סנהדרין זענען צוויי ממונים געוואָרען געזעצט, אז מען זאָל מעסטען דאָס וואַסער און אויסטײַלען לויט נפש. צוויי מאָל גוזר תענית געווען, און די זקני עדה פון נצרת האָבען צוויי שלוחים געשיקט צום תנא, וואָס איז געווען אַ פועל אין בן־אליעזר׳ס פעלדער, אז ער זאָל מתפלל זײַן אויף רעגען, נאָר יעדעס מאָל, ווען די שלוחים זענען צו איהם געקומען, איז ער אַנטלאָפען פון זײַ און בעהאַלטען זיך אין אַ הײַל, כדי יידען זאָלען בעסער וועדען, און מען האָט איהם נישט געקענט געפינען.

זענען געזעסען די ווײַבער פאַר די טהירען פון זייערע שטיב־לעך און צורעכט געמאַכט דאָס עסען פאַר זייערע מענער. די לומדי־תורה זענען אין בית־הכנסת געווען פערזאַמעלט, וואו זײַ האָבען געהערט דעם תנא, וואָס איז געקומען פון די פומבדיתא׳ר ישיבה, און האָט נאָך־געזאָגט אַ הלכה פון זײַן רבי׳ן אין דער בבל׳ער ישיבה. די פועלים זענען פון די פעלדער אַהיים געקומען מיט די

קריגלעך און בינדלעך האַלץ אויף די אַקסלען. אַ אורח מיט זיין ווייב, און קעמלען און אייזלען איז אין שטאָדט אָנגעקומען, קומט אָן פֿון צפת, וואו ער האָט זיך זיין ווייב מקדש געווען, און פֿיהרט זי זיך אַהיים צו זיין מאַמעס שטוב אין כפר־נחום. אָבגעשטעלט זיך אין מיטען מאַרק איבער נאַכט אונטער זיין ליייוענד־געצעלט, איז באַלד אָנגעקומען אַ נדיב און האָט איהם געבעטען, אַז ער זאָל איהם אָנטהון דעם כבוד, און קומען אונטער דעם באַלקען פֿון זיין שטוב זיך די הענד און פֿיס וואַשען, און עסען פֿון זיין ברויט, און טרינקען פֿון זיין וואַסער, אונטער זיין באַלקען נעכטיגען, און ביי זונען־אויפֿגאַנג ווייטער זיין וועג געהען. די טעכטער פֿון לאַנד זענען מיט די קריגען אויף די אַקסלען צו די ברינען פֿון די נדיבים געגאַנגען אַהיים צו ברענגען דאָס מאָס וואַסער, וואָס די ממונים האָבען צוטיילט לויט נפש.

צווישען די ווייבער, אין דעם שטילען פֿאַר־נאַכט אין מאַרק פֿון שטעדטיל צפת, איז אויך געזעסען בת שבע מיט איהר שכנת'טע אלישבע און האָבען טרוקענע צווייגעלעך אונטער זייערע פֿייערלעך אונטערגעלעגט, און געשמועסט מכוח דעם, וואָס דאָס בהמות לעכצען נאָך אַ טראָפּ וואַסער און עס איז אַ גרויס רחמנות אויסצו־הערען זייער ברומען, וואָס איז, נעבעך, ווי אַ מענשענס טרעהרען. הלל בת־שבע'ס מאַן איז נישט געווען, דער וואָגען, אין מיטען אַרבייטען, מיט זיין האַק און בייל איז נאָך געלעגען פֿאַר דער טהיר, אַליין איז ער געגאַנגען אין תלמוד־תורה אַריין, וואו די שטאָדט'ס קינדער האָבען געלערנט, ווי דער מנהג איז ביי יידען אין חדר צו טראָגען און פֿון חדר אַהיים צו ברענגען אין אַ טלית געהילט דעם זעקס־יעהריגען ישמעאל, וואָס האָט געלערנט אין איינעם מיט אַנדערע קינדער אין דער שטאָדט'ס תלמוד־תורה.

דערווייל האָט זיך די נאַכט וואָס מעהר צוגערוקט. שוין דאָ און דאָרט האָבען זיך געוויזען ליכטלעך פֿון די פֿענסטער. מיט אַמאָל איז אָנגעקומען אַ געלייף פֿון קינדער, וואָס האָבען אַרום־

געריננעלט א הויכען דארען אלטען מאן מיט לאנגע גראָע האָר און גרויע באָרד, וועלכער איז אָנגעקומען פון פעלד מיט אפאק שפענער אויף די פלייצע און אנ'אייזען אין די האנד. די קינדער האבען דעם מאן ארומגערינגעלט, אויסגעשטרעקט צו איהם זייערע דינע לאנגע הענדלעך, אָנגעחאפּט איהם ביי'ם זאק, ביי'ם טלית, וואָס עס האָט געטראָגען, און געבעטען זיך: „טאטע, טאטע, גיב אונז רעגען" — „אבא אבא הב לנו מיטרא" — דאָס איז טאקע געוועזען דער תנא, וועלכע די זקני עדה האבען געשיקט צו איהם, ער זאָל בעטען אויף רעגען. די קינדער, אהיים געהענדיג פון חדר, האָבען איהם דערזעהען — האבען זיי איהם פאר זייערע עלטערן רעגען געבעטען. אָנגעקומען איז אויך הלל דער כאן פון בת שבע מיט דעם קליינעם ישמעאל. איינגעוויקעלט אין טלית, האָט ער איהם געטראָגען פון חדר אויף די פלייצעם אהיים. דער קליינער ישמעאל האָט נאָך די קינדער זיינע צוויי דינע הענדלעך צום תנא אויס־געשטרעקט, און זיין לענגליך שוואך פנים'על, וואָס האָט גלייך ארויסגעקוקט פון טלית און זיינע צוויי גרויסע שווארצע אויגען, וואָס האָבען זיך געדאכט, אז זיי קאליטשען זיך צווישען די ביינער, וואָס זענען מיט א טונקעלע דינע הויט געוועזען בעצויגען — האבען אויסגעדריקט אזא בקשה, אז דער תנא האָט בעמערקט, דאָס יונגעל איז צו איהם צוגעגאנגען אין דער נאָהנט, און האָט זיך אָנגערופען צו איהם:

— יונגעל, יונגעל, זאָג מיר דיין פסוק, וואָס דו האָסט היינט געלערנט אין חדר?

— עשה למען תנוקות של בית־רבן, האָט איהם דאָס יונגעל אָבגעענטפערט.

באלד דערויף האָט דער אלטער תנא זיינע בלייכע ביי־נענדיגע הענד צום הימעל אויפגעהויבען, זיין הויכען שטערן גע־קנייטשט, זיינע אויגען צו'ם הימעל געווענדעט. און ווייזענדיג אויף

די קליינע קינדער, וואס האבען איהם ארומגערינגעלט, האבען זיינע ליפען א קליינע תפילה געבעטען:

— טאטע, טאטע, אז דו ווילסט עס נישט טהון פאר די גרויסע, טהו עס פאר זיי, פאר דיינע הייליגע שעפסעלעך — וואס ריהמען דיין נאמען מיט די מוטער'ס מילך, — פאר זייערט וועגען טהו עס, פאטער, און זעה. טאקע באלד אויף דעם האט זיך דער הימעל אין א וואלקען פערחמארעט, אנגעלאדענטע מיט הימעלשפע, זענען זיי ווי גוטע ליעבע אורחים אויפ'ן הימעל איבער'ן שטעדטיל אנגעקומען. אין דעם שטח האט זיך געטראגען א פייכטע לופט, וואס האט געשמעקט פון גרעזער און בליעכטס, און א שטילע, ליעבע שרעק איז געפאלען איבער'ן שטעדטיל. די הייזעלעך האבען זיך אנגעהויבען צו טוליען און טוקען זיך אין גרעזער, אין גרינס. א ווינד האט געבלאזען צווישען די בוימער, און די בלעטער האבען געציטערט, געקלאפט איינס אין צווייטען און אדורך געבאדען זיך אין ווינדט, ברייט צו זיין דעם רעגען־טראפען אין זיך איינצוטרינקען. די ערד האט זיך געשפאלטען, ברייטע מיילער געעפענט, און לאנגע זיך אויסגעצויגען, — בעהאלטען זיך אין די ווינקלען אין טונקעלקייט. די פויגעל האבען זיך צו זיך צווישען די צווייגען בעהאלטען, און א ווינד איז איינמאל און נאך אמאל איבער די וועלט אדורך־געגאנגען, ווי עפעס אנזאגענדיג, האט די וועלט צוערשט אדורך־געבלאזען. טובל געוועזען, אז זי זאל ריין זיין גאט'ס שפע מקבל צו זיין... די מאמע האט די קינדער אין שטוב איינגעזאמלעט, דאס פיה האט מען אונטער'ן דאך געברענגט, און די בארות און די גראבען אויפגעדעקט, דאס רעגענוואסער, גאט'ס שפע איינצוזאמלען, די כלים הינטער די רינעס געשטעלט, און אנגעגרייט זיך מיט דאנק און לויב פאר השם־יתברך, וואס ער האט זיי זיין נס בעוויזען און שיקט זיך א רעגען אין צייט פון זונען און היטץ. אויף מזרח־זייט האט זיך דער הימעל געחמארעט. מיט א שווארצען וואלקען געווארען בעדעקט־

און דער מענש און די בהמה, ווי דאָס געוואַקסענע האָט מיט האַפנונג און ליוב — צו דעם טריפענדיגען וואָלקען געקוקט, ווי ער נעהנט זיך צו זיי...

2.

די בכורים.

אין דער שטוב ביים טיש צו נאַכט־עסען זענען געזעסען הלל, די שכנת'ע אלישבע מיט איהר אַלטע מוטער, און בת־שבע האָט זיי בעדינט און דערלאַנגט צום טיש. דער קליינער ישמעאל מיט זיין עלטערן חבר חנן זענען ביידע געווען פערטהון, אין א ווינקעל האָבען זיי דעם פאַטער'ס האַק און בייל דערפאַקט און האָבען זיך א וואָגען געמאַכט. אין דרויסען האָט נאָך דער רעגען געגאָסען און די טראָפען האָבען געגרונען אויף די שויבען. אין דער שטוב האָט זיך געלויכטען דאָס בוימאייל־לעמפעל און נאָר בעלויכטען דאָס ווינקעל טיש, אויף וועלכען דאָס עסען איז געשטאַנען. די עלטערע פון שטוב זענען געווען עפעס פערטהון אין א ערענסט געשפרעך, די מוטער האָט געקוקט אויף איהר קינד און האָט געזאָגט:

— עס זעהט אויס, ווי דאָס שעפעלע, וואָס וועט פאַר איהם א קרבן ווערען.

די אַלטע באָבע, קוקענדיג אויף דעם שפּילענדען קינד, האָט צוגעלעגט:

— א רחמנות נעבעך דערויף, אין אַזעלכע היטצען אַזאַ לאַנגע נסיעה צו מאַכען.

נאָר הלל האָט געמיינט:

— צו א מצוה־זאַך ווערט מען נישט ניזוק.

נאָכ'ן עסען איז דער פאַטער אַרויף אויפ'ן בוידעם, אראָב־

גענומען די קערב מיט די פירות, וועלכע זענען אנגעגרייט געווען אויף בכּורים. יעדע פרי, יעדע מילגרוים, יעדעם הענגעל־וויינ־טרויבען איז געווען ארומגעדרייהט מיט גראז, וואס נאך ביים פארטיג ווערען אויפ׳ן בוים, אז דער בעל־הבית האט דערזעהען א שענע פרי, האט ער זי בעשטימט פאר בכּורים, פאר נאט צו ברענגען קיין ירושלים און ווייזען פאר איהם אין בית־המקדש, וואס פאר א פירות ער האט איהם געשאנקען. אלישבע האט זיך גענומען די פירות אין די קערב, אין גראז גלייך צו לעגען, אז זיי זאלען אויפ׳ן וועג נישט צוהאקט ווערען. הלל ווייזענדיג די פירות די שטוב־מענשען, האט זיך געפרעהט:

— אזעלכע פירות, ווי היי־יאהר, האט נאך אונזער גארטען נישט ארויסגעגעבען. אין גאנץ ירושלים וועט מען זיך פער־וואונדערען.

די אלטע באבע האט נישט פערגעסען דערביי גאט צו לויבען:

— געלויבט זאל זיין נאמען זיין און געבענשט. ווינטער נישט דארפען צו זארגען.

די בעל־הבית׳טע איז ביים שטוב־קאסטען געווען פערנומען.

די קינדער האבען פון דערווייטענס געהערט, אז דא רעדט מען פון קיין ירושלים אויפגעהען, און ווי א בליץ האבען זיי דעם וואגען גלאזט שטעהען און צום שמועס איינגעהארכט זיך.

נישט איינמאל זענען זיי געשטאנען פאר א חברותא און געקוקט מיט גרוים קנאה אויף זייערע קלייגע חברים, די בכּורים, וואס אנהאלטענדיג זיך ביי די שעפסעלעך, וואס מען פיהרט פאר זיי מקריב צו זיין, האבען זיך געפרעהט, אז זיי געהען מיט קיין ירושלים. נישט איינמאל האבען זיי אויסגעהערט מיט אפענע אוי־גען און איערען די מעשיות פון זייערע חברים אין חדר, וואס זענען מיט זייערע מוטער׳ס מיטגעווען עולה־רגל זיין, פון ירושלים, פון בית־המקדש.

ישמעאל איז געווען אַ בכור. ער האָט געוואוסט, נישט איינמאָל האָט ער געהערט, אַז מען וועט מיט איהם אויפגעהען קיין ירושלים, אויסלעזען איהם פאַר גאָט און מקריב זיין אַ כפרה פאַר איהם דאָס קליינע שעפסעל, וואָס איז ביי זיי אין שטאַל, און ער האָט מיט קינדישע זעהנזוכט געוואַרט אויף דעם גרויסען יום-טוב, ווען ער וועט שטעהען אָנגעטהון אין זיין ניי העמדעל, ביי זיין שעפסעל אין אַ חברותא פאַר זייער הויז, געהענדיג קיין ירושלים.

און חנן מאַכט צו איהם אַזוי:

— דו הערסט, מאָרגען וויל די מאַמע מיט דיר נאָך ירושלים געהן.

ווי אַ בליץ איז דער קליינער ישמעאל שוין געווען ביי די מוטער, אָנגעכאַפּט זי פאַר די הענד, פאַר'ן שירץ און מיט קינדישע פרייד האָט ער מעהר מיט'ן ליכטיגען פּנים'ל, מיט די שוואַרץ-שטראַהלענדע אויגען, מיט די אויסגעשטרעקטע הענדלעך געזאָגט, איידער מיט ליפּען:

— אַ, יאָ, מאַמע, מאָרגען, מאָרגען, וואו איז מיין העמדעל? מיין העמדעל! און האָט דערפּאַקט פון קאַסטען אַרויס זיין שבת-העמדעל.

— נאַ, מאַמע, טהו-אָן, קום, לאָז מען שוין געהען — האָט ער די מוטער געצופּט פאַר'ן אַרבעל.

די יונגע מאַמע האָט געשמייכעלט, קוים דעם קינד דאָס העמדעל פון האַנד אַרויס גענומען, עס אין קאַסטען צוריק אַריינ-געלעגט.

— נאַריש קינד, מען געהט נאָך נישט יעצט.

דערווייל איז דער יונג חנן אַרויס אין שטאַל, וואָס איז געווען טהיר אין טהיר מיט דער שטוב און אַריינגעבראַכט אַ יונג שעפּסעלע, וואָס איינגעוויקעלט אין רעגען, האָט עס, ווי אַ יונג קינד, געציטערט, און ווי זיין הערר, וואָס ער געהט פאַר איהם

א כפרה ווערען, האט עס זיך נאאיוו אין שטוב ארומגעקוקט און זיך, זעהט אויס, מיטגעפרעהט, וואס ער געהט מיט מארגען קיין ירושלים. דאס קליינע יינגעל האט זיין פנים'ל אין די נאסע וואל פון זיין כפרה אריינגעלעגט, עס ביי זיין האלז ארומגענומען, און דערמיט זיך, ווי מיט א חבר געפרעהט, וואס וועלען אינאיינעם נאך ירושלים צום בית-המקדש אויפגעהען.

אין שטוב האט די עהל-לאמפ טונקעל געלויכטען. דער רעגען האט אין די פענסטער געקלאפט און שווארץ און נאס אין שטיב'ל אריינגעקוקט. דאס שעפסעל, וואס האט אין זיין וואל גע-האט דעם סוד פון נאכטרעגען אין דרויסען, האט זיך איינגע-קארטשעט און שטיל געשטאנען און אין זיך דעם קינד'ס פנימ'ל מיט שטיל-שווייגען אריינגענומען. דער פאטער מיט חנן זענען פון שטוב ארויס דעם קארב פון בוידעם אראב צו נעמען, אויף דער רייזע מיט צו נעמען. די מאמע האט דעם יינגעל דאס העמדעל ארויסגענומען, צו רעכט געמאכט, אין בית-המקדש אריין, פאר גאט אין ריינע וועש צו קומען. אלישבע האט פון בלומען און בלעטער א קראנץ געפלאכטען, דאס קרבן צו בעפוצען, ווען עס וועט קיין ירושלים אריינקומען. אזוי זענען אלע מיט די רייזע געווען פערנומען און איבערגעלאזט דעם קליינעם ישמעאל מיט זיין קרבן אין א טונקעל ווינקעל שטוב, שפילענדיג זיך אין חברים.

און דעם קליינעם יינגעל איז טרויעריג געווארען. ער האט אויף זיין חבר געקוקט, אנגעטאפט איהם דעם האלז, און א טרויעריג געפיהל האט זיין הערצעל אין דער שטיל ארומגענומען. יעדער בכור געהערט צו גאט, און ער געהערט אויך צו גאט. נאר פאר איהם פערברענט מען פאר גאט א שעפסעל. און דאס איז זיין קרבן, דאס שעפסעלע דאס, ער איז עס, פאר גאט, פאר איהם וועט עס פערברענט ווערען. און עס שווייגט דאס שעפסעלע און לעקט איהם אין דער שטיל די הענד. זיין קרבן איז עס, פאר איהם איז עס... און נישט געוואוסט אליין פאר וואס, האט ער

צו ווייִנען אָנגעהויבען. שטיל האָט דאָס ייִדישע יונגעל אַרייַנגעווייִנט אויף דעם האַלז פון זייַן קרבן, קיינער זאָל נישט זעהען, קיינער זאָל נישט וויסען.

און עס איז שוין שפּעט געווען. נאַס האָט די נאַכט דורך די קלייִנע לעכער אין שטיבּ׳ל אַרייַנגעקוקט. די מוטער אַליין האָט נאָך די לעצטע זאַכען צוזאַמען אין קאָרב אייַנגעפּאַקט צו די נסיעה, אַז זי האָט אין ווינקעל אויף איהר קינד געקוקט און האָט איהם געזעהען, ווי ער מיט׳ן שעפּסעל, זייַן קרבן, אַרומגענומען ביי׳ם האַלז ליגען ביידע אויסגעצויגען אויף דער ערד און שלאָפען ביידע אין דער שטיל, ווי זיי וואָלטען ביידע אין איין סוד געווען פערטרויערט. ער, ווי זייַן קרבן דאָס שעפּסעל, אויסגעצויגען די הענדלעך און די פיסלעך ליגט עס דאָ ברייט און גרייט. און נישט ווי־סענדיג אַליין פאַר וואָס און פאַר ווען, איז איהר זעהר טרויעריג אויפ׳ן האַרץ געוואָרען, אָבער דאָך האָט אַ שטילע רוהיגע פרייד איהר ברוסט ערפילט: ער ווי דאָס שעפּסעל אַ קרבן פאַר גאָט.

3.

עולי־רגל זיין.

צו מאָרגענס מיט בעגינען האָט זיך די משפּחה פערטיג געמאַכט אין וועג אַרייַן. דער פאָטער האָט די לעצטע קאָרב׳ס פון בוידעם אַראָבגענומען, די מוטער האָט דעם קלייִנעם ישמעאל טיכער אויף די פיס אַרומגעבונדען, אַז זיי זאָלען זיך אין שטייַנער נישט צו קלאַפּען. פאַר די זון איהם אַ טוך אויפ׳ן קאָפּ אָנגעטהון. אלישבע האָט די לעצטע זאַכען אייַנצופּאַקען. דער יונג חנן האָט אין דאָס בלומען בעפּוצטע קאַלב אויף די גאַס אַרויסגעפיהרט, אַלעס איז צום וועג פערטיג געווען. און אַז די שכנים

האָבען אין די פּענסטער אַרײַנגעקלאַפּט: יוסף׳ס, יוסף׳ס, זענט איהר גרייט? האָבען זיי די שטוב פערלאָזט און אויף דער גאַס אַרויסגעקומען.

אין קלײנעם מאַרק פון דער שטאָדט צפת זענען שוין געווען פערזאַמעלט די אַלע יידען, וואָס האָבען דאָס יאָהר עולי־רגל געווען. בײַ יעדע משפחה, וואָס האָט גענומען זיך אין בלומען און קרענץ איהר פערפוצטען קרבן שטעהען, האָבען זיך די אײניגע צונויף גענומען זיי צו בעגלײטען. אויסגעמישט קינדער מיט שטראַהלען פרעהליכע פנימ׳לעך מיט בעפוצטע קעלבער, שעפסען האָבען די פאָטער׳ס זייער בכורים אין גרין בעפוצטע קערב געטראָגען אויף די אַקסלען.

פעט איז געווען די גליל׳שע ערד און פרוכטבאַרער פון אַלע אַנדערע טײלען אין ארץ־ישראל. מעהרסטען אין טהאָל גריגע פעלדער, בערײַכט אין פיעלע קוואַלען וואַסער, בעשאָטען אין גרינע גערײַכטע וועלדער האָט זיך דאָס אין האָניג און אין מילך געבאָדענע לאַנד אויסגעצויגען פון הינטער דעם לבנון־באַרג אָן אַזש וויַט נאָך די ברעגען פון ירדן. בײַ נאַכט זענען די געדיכטע טוי־וואָלקען פון די טײַכען אויפגעגאַנגען און ווי אַ חתן־דעק צוגעדעקט און אין זיך בעהאַלטען די פעטע פעלדער און האָבען זיי אָנגעטרונקען מיט לעבען צום מאָרגענדיגען זונען־אויפגאַנג.

און פראָסט איז געווען דער ייד, וואָס האָט געוואָהנט אויף די גליל׳שע ערד, ווי די פּאַלמע און דער ציפרים־בוים, וואָס אויף זײַן פעלד. געלעבט פון זײַן אַקער און שניט האָט ער נאָר גאָט געקענט פון פעלד, אין וועלכען ער האָט געאַרבײט. האָט ער זיך בעצויגען צו איהם פראָסט און אָפענהאַרציג, ווי צו עפּעס אַזעלכעס. וואָס מען קען דערצו צו קומען: איז ער גוט און פרום־טהוט איהם גאָט גוטס, היט איהם זײַן הויז־געזינד אָב, זײַן פיה אָב פון יעדע פּלאָג, בענשט די פעלדער מיט רעגען און השפעה! איז ער שלעכט צו גאָט – טהוט איהם גאָט שלעכטס.

יעדע מינוט קען ער צוקומען צו גאָט, און אין אַלעם זעהט מען גאָט׳ס האַנד, גאָט׳ס וואונדער, אַז דער הימעל איז בעלעגט און אַ וואָלקען רוקט זיך אָן, בעגיסט די ערד מיט רעגען, דאָס איז גאָט׳ס ברכה, פון זיין האַנד געשיקט.

פאַר ירושלים האָבען זיי מורא געהאַט. נאָר דאָרט איז דאָס בית־המקדש, דאָרט איז גאָט׳ס טויער, וואו אַלע תפילות קומען אָן, און אַלע קרבנות ווערען דאָרט פאַר גאָט פערברענט. דאָרט זיצט דאָס סנהדרין, דער כהן־גדול, וואָס שטעהען זעהר נאָהענט צו גאָט. פון דאָרט, פון ירושלים, גיעט מען זיי צו וויסען, דורך צוויי שליחים אָדער דורך פאַקעלען פייער, ווען עס איז ראש־חדש, ווען זיי זאָלען יום־טוב מאַכען.

נאָר אין ירושלים צו גאָט צוצוקומען איז זעהר שווער, אַזוי פיעל כהנים און גבאים און נגידים און סנהדרין זענען דאָ, וואָס שטעהען נאָהענט נעבען גאָט, נאָהענטע צום בית־המקדש, און נאָך נעהנטערע, און נאָך נעהנטער — און ווי קומען זיי, גליל׳ער, וואָס זענען אַזוי וויים פון ירושלים, און וואָס קומען איינמאָל אין יאָהר צו קרבן־פסח, אָדער צוויי מאָל אין יאָהר בכורים צו ברענגען, צו גאָט צו צוקומען.

אין ירושלים האָט מען זיך מיט זיי געשעמט, מען האָט זיי געהאַלטען פאַר נידריגע בעלי־בתים, פאַר גראָבע יונגען, וואָס קענען נישט גוט לייענען אין די היילינע ספרים. און וואָס מען טאָר פאַר זיי קיין טאָכטער נישט געבען צום מאַן. גראָב און אונ־בעוועגליך אין אויפנאַם אין געזעלשאַפט — האָט מען זיי צו קיין בעסערע געזעלשאַפט נישט צו געלאָזט, פאַר דעם גלאַנץ פון פראַכט פון בית־המקדש בעוואָרפען מיט פעראַכטעטע בליקען פון די פיינע איידעלע ירושלים׳ער געזעלשאַפט, וואָס אַריינקומענדיג אין הויף פון בית־המקדש אין זייערע טייערע זיידענע העמדער, געזאַלבט דאָס לייב מיט בשמים און געווירצען, אויסגעהאַנגען מיט צירונג און פראַכט, בעגעגנענדיג אַ גליל׳ער, האָבען זיי זיך אָבגערוקט פאַר

זײַנע גראָבע קלײדער, האָבען זײ זיך די מײַלער, די נעזער פֿער־שטעלט, ניט צו פֿערנעמען דעם געריך פֿון זײערע צוהיצטע לײַבער. אויסגעלאַכט פֿון די ירושלים׳ער דורך זײער גראָבע פֿער־גרײַזטע שפּראַך, פֿערפֿרעמדעט פֿון די כּהנים, האָבען זיך די גליל׳ער אין אײנעם געהאַלטען אין די גרויסע שטאָדט, מורא גע־האַט ווי זיך אָבצושײדען אײנער פֿון צווײטען אין דער גרויסער פֿרעמדער שטאָדט, האָבען זײ זיך אין אײנעם געהאַלטען פֿון דעם ערשטען אַרויס־טריט פֿון דער הײם ביז זײער צוריק־קומען, אין אײנעם געגעלטיגט אין די שלמה׳שע קעלערן, וואָס זענען הינטע־רען בית־המקדש, אין אײנעם זײערע קרבנות געברענגט.

נאָר טהײל מאָל, ווען די נאַכט האָט זיך אויסגעשפּרײט איבער די ברײט און לענג פֿון דעם גליל׳שען הימעל און געדיכטע וואָלקען זענען פֿון די וואַסערן אויסגעשטיגען און האָבען בעלעגט די פֿעלדער — האָט זיך טהײל מאָל אַ גליל׳ער געדאַכט, אַז גאָט איז דאָך נאָהענט צו אַלע און צו יעדען, וואָס וויל צו איהם צי קומען, זײ האָט זיך געדאַכט, אַז גאָט האָט זיך פֿון דעם פּראַכטי־גען און שענעם בית־המקדש, וואָס אין ירושלים, אַרויס גע׳גנב׳ט, איבער געלאָזט די כּהנים מיט די גבאים און שומרים, און אויס־געטהון זײַן מאַנטעל האָט ער זיך איבער די גליל׳שע ערד אויס־געצויגען...

און ווען די קינדער, וואָס זענען אין אײנעם מיט די על־טערען קײן ירושלים אויפֿגעגאַנגען, האָבען זיך מיט אַנ׳אַנדער געפֿרעהט, מיט קינדישע, פֿון פֿרײד שטראַהלענדיגע פּנים׳לעך האָט אײנם צום צווײטען זײערע קעלבלעך און שעפּסלעך געוויזען, וועל־כע געהען מיט אויף קרבנות מקריב צו זײַן, האָבען די עלטערע צווישען זיך מכּוח זײערע בכּורים גערעדט, ווענען דעם הײַ־יאָה־ריגען שניט, געוויזען די פּירות, וואָס זײ ברענגען אויף. די ווײַבער האָבען זיך צווישען זיך קופּקעלעך געמאַכט, וועלכע זאָלען אין

אײנעם אױפגעהען. די משאות האָט מען אויף די קעמעלן אָנגעלאָדענט — די פּיה האָט מען צו צוויי פון דער ערד איבערגענעבען, אַז זיי זאָלען זיי אין אײנעם טרײַבען. און עס האָבען זיך אויפגעזוכט בעקאַנטע מיט בעקאַנטע, קרובים מיט קרובים — אָבגעשמועסט, אַז זיי זאָלען זיך אויפ׳ן איבער׳ן וועג האַלטען. דאָ און דאָרט האָט מען זיך מיט די איבערגעבליבענע געזעגענט, אָנגעזאָגט און אָנגעזאָגט, די טהירען צו פערמאַכען, דאָס פּיה צו היטען, די שײַערען צו פערשליסען. קוה, אָקסען האָבען געשריגען, קינדער האָבען געלאַכט, מענער־שטימען האָבען אין מאַרק צום הימעל גערופען. און דער גאַנצער מאַרק, באַדענדיג זיך אין דער פרישער קיהלער פריה־מאָרגען׳דיגער זון, האָט ער זיך געגרינט פון די עהל־בירטען־קרענץ, וואָס זענען אויף די הערנער פון די קרבנות, געוויסט פון די ווײַסע מאַנטעלן, וואָס זענען אויף די יידען, ערפרעהט מיט קינדישע, לאַכענדע קולות, און בעהיימישט פון די מעגליכע קולות און ווײַבישע געשמועסען — האָט זיך דאָס אין אײנעם אין אײן פרעהליכער, האַרמאָנישער מאָרגען־מוזיק אויסגעמישט און געשײַנט, און געשטראַהלט, ווי די מאָרגענדיגע זון.

באַלד זענען אָנגעקומען די זקנים פון דער שטאָדט, קינדער זענען פאָראויס פאַר זיי געגאַנגען און מיט לולבים פאַר זיי געשאָקעלט און געזונגען פסוקים פון תהלים... די זקנים האָבען די עולי־רגל׳דיגע געבענשט, און אַזוי מיט די זינגענדיגע קינדער פאָראויס פאַר זיי האָבען זיי די עדה אויפ׳ן וועג אַרויסגעפיהרט.

דער וועג איז געוועזען פריש פון נעכטיגען רעגען. די פײַכטע ערד האָט ערשט אָנגעהויבען צו טריקענען הינטער די שטראַהלענדיגע זון, און די נאַסע, אין טוי בעטרערענטע בלעטער, צווײַגען, האָבען געטריקענט אין די שטראַהלען, איז די לופט געוועזען פריש און געשמעקט פון רעגען און זון. טײל רעק פון די עולי־רגל׳דיגע נאָך דורכגעווייקט און צוקנײטשט פון נעכטיגען רעגען האָבען זיך אין די זון געטריקענט, און די עולי־רגל׳דיגע האָבען זיך געפיהלט

מונטער, גוט און פרעהליך — די קינדער האבען זיך פון די מוטער'ס הענד געריסען, געהאפט זיך אין איינעם און פאר די שעפסעלעך תאראוים געלאפען. די ווייבער האבען זיך אין קופקעלעך געקלידען, געגאנגען בעזונדער און געמאטעלט צווישען זיך, און די מאנס־פערשוינען, אך, די מאנספערשוינען האבען זיך פון צייט צו צייט דערמאהנט, אז זיי געהען עולי־רגל זיין, מוז מען גאט לויבען. האט אנ'אלטער אנגעהויבען מיט זיין אלט אויסגעוועבט קול צו זינגען א קאפיטעל תהלים, צוערשט האבען איהם נאך א פאר קולות אונטערגעהאלפען, נאר וואס אמאל האבען זיי דאס קאפיטעל געלאזט פאלען, און די שטימען זענען פערשטומט געווארען. האט ער זיך מישב געווען און אויך אויפגעהערט גאט צו לויבען און מיט זיינעם א שכן וועגען היימישע זאכען אנגעהויבען צו רעדען. הלל איז אויך געגאנגען מיט זיין משפחה. ער האט זיך עפעס אריינגעלאזט אין א שמועס מיט זיינם א שכן. און בת־שבע האט געפיהרט איהר זעקס־יעהריגען זוהן ישמעאל. דאס קינד איז עפעס געווען טרויעריג. איינינע מאל האט די מוטער געפרובט איהם צוצופיהרען צו די פרעהליכע שפיעלענדע קינדער, וואס זיינען געווען אין דער קאמפאניע, נאר דאס קינד ישמעאל, אזוי ווי ער איז געווען שפיעלענדיג און פרעהליך צווישען די זייניגע, אזוי איז ער געווען שעמעוודיג און נישט דרייסט צווישען פרעמדע. וויפיעל מאל די מוטער האט איהם נישט געפרובט צוצופיהרען צו די קאמפאניע קינדער, וואס האבען זיך געשפיעלט מיט די קרבנות, איז ער אלץ געבליבען פון דער ווייטענס. האלטענדיג מיט איין האנד אן דעם הארן פון זיין קרבן, האט ער זיך אן די מוטער פעסט־געהאלטען, און נאר געקוקט מיט גלענצענדע אויגען אהין צו די שפיעלענדע קינדער. נאר קוים איז ער נאהענט צו זיי געקומען, האט ער זיך געפיהלט אונהיימיש, נישט דרייסט אויך אין שפיעל אנטייל צו נעמען, און האט זיך שעמעוודיג צו די מוטער צוריק־געדרעהט. די מוטער האט איהם צוגעפיהרט צו א יונגעל,

וועלכעס איז געגאנגען מיט זיי אין שכנות. די קינדער האבען זיך צוערשט אנגעקוקט – געשוויגען, אבגעדרעהט זיך יעדער בע־זונדער צו זיין מוטער, און ווידער אוועק געלאפען, געקוקט איי־נער אויף דעם צווייטען. צום סוף זענען זיי זיך איינער מיטען צווייטען צונויפגעגאנגען און אנגעהויבען צווישען זיך שמועסען.

– דו געהסט אויך אויף קיין ירושלים?

– איך געה אויך אויף – האט איהם ישמעאל אבגעענטפערט.

– אבער א בכור ביזט דו אודאי נישט? – האט יענער געזאגט.

– איך בין א בכור – האט געענטפערט ישמעאל, און האט געוויזען אויף זיין שעפסעל, וואס ער האט עס געהאלטען אין זיינע הענדער.

– אזוי, און מיין טאטע פיהרט אנ'אקס, – האט דער צוויי־טער יונג געשריגען.

און אין א מינוט ארום:

– און א פעטער האסט דו אין ירושלים? איך האב א פעטער אין ירושלים – האט דאס יינגעל געזאגט.

די עדה, כדי אויסצומיידען די שומרונים, וואס זענען בעז געוויזען מיט די יידען און האבען די עולי־רגל'דיגע נישט געלאזט אין זייערע שטעדט אויפהאלטען, האבען געבויגען זייער וועג צום ירדן צו, אום מיט'ן ברעג ביז יריחו צו געהן, און פון דארט דורך בית־לחם נאך ירושלים.

אין מיטען וועג, נאך האלבען טאג, ווען די זון האט אין מיטען הימעל דערגרייכט, האבען זיי זיך געזעצט אונטער די ביי־מער, וואס זענען דארט אויפ'ן וועג געווען געפלאנצט. זייערע פיס און הענד האבען זיי זיך אין נאהענטסטען קוואל־וואסער גע־וואשען, און פון ברויט, וואס זיי האבען אויף זייערע אקסלען מיט געהאט, געגעסען. געלויבט גאט, האבען זיי זייער רוה פער־לאזט און ווייטער אין וועג געגאנגען, און מיט דער נאכט האבען

זײַ צום ברעג ירדן דערגרײַכט, און זײַ זענען דאָרט געבליבען געכטיגען.

און די נאַכט איז אָנגעקומען און געפאַלען איבער דעם וויס=טען לאַנד, וואָס האָט זיך פון בײדע זײַטען אויסגעצויגען צו דעם ברעג פון ירדן. פון קדמונים אָן איז דער ברעג פון ירדן נישט געװען געדיכט בעוואָהנט נאָר דאָ און דאָרט האָט זיך זײַן נעסט, אוים ברעט און לעהם, אַ פישער אויפגעשטעלט. — די וויסקײַט פון ברעג איז דאָ און דאָרט צושטערט געוואָרען מיט אַ אָרימען בוים, וועלכער, ווילד וואַקסענדיג, האָט צווײַגען לעבענדיגע און צווײַ=גען טויטע אויף זיך געהאַט. און אַזוי זענען זײַ געשטאַנען מיט אָבגעלעכטע פערדאַרטע קעפּ, אויסשפּרײַטענדיג זייערע בעוואַקסי=נע צוויײַגען. אין די ברײַטקײַט פון די וויסקײַט האָט דער בוים, ווי אַ מענש אַ פּוסטעלניק, אויף׳ן ברעג זיך אויפגעהאַלטען. דאָ און דאָרט האָט זיך די ערד געשפּאָלטען, גרויסע גריבער האָבען זיך פון מיטען די ערד אַרויסגעבראָכען, און געוויזען איהר צושניטען האַרץ דעם ווילדען אויסגעצויגענעם הימעל איבער זיך. די נאַכט האָט זיך געצויגען איבער די וויסקײַט, ווי זי וואָלט נישט פון הימעל אויף דער ערד אַראָבגעפאַלען, נאָר ווי אַ מעכטיגע אונ=הײַמליכע האַנד וואָלט שמאַטעס נאַכט, שטיקער נאַכט פון אַלע עקען וועלט געצויגען, אין די לופטען געשלעפּט, איבער׳ן הימעל פערשפּרײַט, פערפלאָנטעט און אוועקגעוואָרפען, — אַזוי אַז אַ אונהײַמליכע שטילקײַט האָט פערשטומט הימעל, נאַכט, ערד און אַלעס אַרום.

די עולי=רגל׳דיגע האָבען זיך צום ברעג פון ירדן אויסגע=צויגען און האָבען דאָרט גענעכטיגט. די משפּחה הלל׳ס, וועלכע האָט זיך אונטער אַ בוים פערקליבען, האָט איהר לײַלעך איבער זיך געצויגען, דאָס קינד ישמעאל איז נישט געשלאָפען. מיט שטראַה=לענדע שרעקענדיגע אויגען האָט ער פון לײַלעך אין די נאַכט אַרײַן געקוקט. ער האָט פאַר׳ן פאָטער מורא געהאַט, נאָר אין די מוטער

האָט ער זיך בעהאָפּטען. און ער איז צו די מוטער צוגעגאַנגען. זיין קאָפּ צווישען איהרע ברוסטען בעהאַלטען, האָט ער זי אַרומגענומען און מיט שרעק געוויזען אויף אין דרויסען. די נאַכט האָט זיך, ווי אַ לייב, איינגעבּיסען אין דער ערד, און דאָס קינד האָט אין דער שטיל די מוטער געפרעגט, אַז דער פאָטער זאָל נישט הערען:

– מאַמע, מאַמע, וואו איז גאָט?

– שווייג, קינד – האָט די מוטער עם איינגענומען: – גאָט איז איבער אונז, גאָט וואַכט איבער אונז.

– מאַמע, מאַמע, וואו איז גאָט? – האָט דאָס קינד ווי אין געוויין געפרעגט.

– שווייג, קינד שווייג. גאָט איז אויפ'ן הימעל און אויף דער ערד, און וואַכט, ווי אַ לייב, איבער אונזער געצעלט.

– אומעטום, אומעטום, מיין קינד, איז גאָט.

– שווייג, קינד, שווייג, מיר געהען צו גאָט אין בית־המקדש, אין ירושלים.

– מאַמע, מאַמע האָט דאָס קינד זיך געבעטען, ליגענדיג צווישען די מוטער'ס ברוסטען, און בענעצענדיג זיי מיט טרערען.

– שווייג, קינד, שווייג. און שפּעטער, אַז די מוטער האָט זיך מיט שרעק אויפגעכאַפּט, געזוכט איהר קינד, האָט זי איהם געפונען, ווי ער איז געלעגען מיט ביידע הענד אין דער נאַכט אַריין, אויסער'ן געצעלט, אויסגעצויגען, און אָנלעהנענדיג זיין קאָפּ אויף די ברוסט פון דער ערד, איז ער ווי אויף גאָט'ס האַנד איינגעשלאָפען.

4.

דער לעצטער „מַעֲמָד".

דער לעצטער „מעמד" פאר ירושלים איז געווען בית־לחם. דארט האבען זיך צונויפגעקליבען די עולי־רגל'דיגע פון דער גאנ־צער גליל־פראווינץ, פון גאנצען ירדן־ברעג, פון חברון און יריחו, פון אפרים־בארג און פון יהודה־פראווינץ.

אין קיין הייזער איז מען נישט אריינגעגאנגען נעכטיגען, טאמער וועט מען חלילה טמא ווערען אין אהל אדער אונטער א דאך. אין די גאסען, אויף די פעלדער, אין די טהאלען, אויף די בערגער האט די גאנצע מחנה גענעכטיגט, מיט זייערע ווייבער, מיט זייערע קינדער, און די קרבנות מיט די הערנער בע־פוצט, סיי די פרעמדע, סיי די היימישע. און אז דער ערשטער מארגען־בלאסק וועט זיך איבער דעם בית־לחם'ער הימעל ווייזען, און עס וועט זיך אנהויבען גרויען פעלד און פלאץ, און שטיל וועט אלעס ווערען אין מארגען־זון, וועט דער גבאי, וואס איז איבער די עולי־רגל'דיגע געזעצט, רופען:

— שטעהט אויף, שטעהט אויף! קומט, לאזען מיר אויפגעהן נאך ציון אין גאט'ס הויז אריין.

און ווי אזוי איז מען אריינגעגאנגען קיין ירושלים? מען איז אזוי אריינגעגאנגען קיין ירושלים. דאס פייפעל האט פאראויס גע־פייפט, די בעמבע האט געפויקט, און דער אקס איז פאראויס גע־גאנגען, די הערנער מיט גאלד בעפוצט און מיט לולבים בע־קרענצט, און דערנאך איז די משפחה געגאנגען מיט די קערב בכורים אויף די אקסלען, אריינצוגעהען צו גאט'ס הויז.

נור נישט געשלאפען איז מען די לעצטע נאכט. אלע ווע־גען האבען קיין בית־לחם נייע מחנות עולי־רגל'דיגע געפיהרט. מיט מוזיק פאראויס און מיט געזאנג און טענץ בעגלייט, יעדע געגענד

האָט אַנדערע שירי־תהלים געזונגען, און אַנדערע מנהגים געהאַט. מען האָט זיי געקענט דערקענען שוין לויט די קערב, וואָס זיי האָבען אויף זייערע אַקסלען געטראָגען; געפלאָכטען זענען זיי אין יעדע פּראָווינץ אַנדערש געוועזען. מען האָט זיי שוין געקענט דערקענען לויט די טליתים, וואָס זיי האָבען געטראָגען. אַלעס האָט געדרונגען אין מאַרק אַריין פון דוד׳ס שטאָדט, די לופט איז פערטויבט געוואָרען פון די ברומערייען און געשרייען פון די אָקסען און שעפּסען, וואָס מען האָט פאַר קרבנות געפיהרט. נייע אָנגעקומענע האָבען זיך אין די מחנה געלאָזט זוכען זייערע קרובים און גאולים, וואָס וואָהנען ערגעץ אין אַ ווייטע פּראָווינץ, האָבען געטראָפען נאָהענטע, בעקאַנטע, געפרעהט זיך און אויסגעפרעגט זיך אויף זייעריגע. דאָ האָט אַ גרויסער עולם תלמידי־חכמים ארומגערינגעלט אַ תלמיד פון פומבדיתא׳ר ישיבה, וואָס האָט נאָך פערצעהלט אַ נייעם דין, וואָס מען האָט דאָרט מחדש געווען אין דער נייער בית־מדרש, אָדער פערטייטשט אַ פסוק, וואָס מען האָט ביז יעצט נישט געוואוסט דעם פשט.

דאָ און דאָרט האָט אַ יונגער־מאַן אַ בתולה, וואָס איז איהם געפעלען, אין פעלד פערפיהרט און אָנגערעדט, זי זאָל זיין ווייב ווערען. ביי אַ פייער־פלאַם זענען אַלטע יידען געזעסען און האָבען די יונגע אגדות פערצעהלט... נאָר אין מיטען דערינען איז אַ רעש געוואָרען צווישען די מענגע, מען האָט נישט געהערט, וואָס און ווען, נאָר לעבענדיגע אויסגעשרייען און מאַכען מיט די הענד פון די אַנווועזענדע. דאָס האָט מען אין דער מחנה זיך דערוואוסט, אַז דער קיסר פון רוים האָט הורדוס׳עס זוהן אַלכילוס פון דעם טראָן אַראָבגעזעצט, יהודה פאַר אַ רוימישע פּראָווינץ ערקלעהרט, און אין הורדוס־פּאַלאַץ אַ רוימישען שטאָדט׳ס־האַלטער אַריינגעזעצט. אין דער מחנה איז געוואָרען אַ גרויסע אויפרעגונג. דאָ און דאָרט האָט מען געזעהען מענשען מיט צוהיצטע פנים׳ער, צופלאָשעטע האָהר, האָבען מיט די הענד געמאַכט, און גע׳טענה׳ט צום ארומי־

גען עולם, און פון די גוואלדען האט מען גאר נישט געקענט פערנעמען. אנדערע ווייטער האבען זיך ווידער אין די קיפקעלעך אין די ווינקעל־גאסען געקליבען, אויף א שוועל פון א פערמאכטע הויז, עפעס אין דער שטיל פערצעהלט, איינגערעדט, און מיט די הענד אויסגעצויגען, געוויזען אויף ערגעץ וואו גאנץ ווייט.

און די נאכט האט אלע מיט פינסטערניש געשלאגען, און אין טונקעלהייט פערהוילען. יוסף'ס משפחה האט זיך ווייט אונטער דער שטאדט פערקליבען, ביי א ראוו אונטער א ציפרים א פייער פון געטריקענטע צווייגען געברענט. איז געזעסען די מוטער מיט'ן זעקס־יאהריגען קינד און דאס קאלב האט געהויערט ביי זיי. שוין לאנג איז די נצרת'ער מחנה פערטרונקען געווארען צווישען די מענגע עולי־רגל'דיגע, וואס האבען זיך געהאפטען צו זיי פון דארף אין דארף, פון שטאדט אין שטאדט. נאר דאך נישט צו־געוואהנט צו פרעמדע מענשען, און שעמעוודיג זיך פאר פרעמדע, האבען זיי זיך געשטארקט צו האלטען היימישע מיט היימישע און אין נצרת'ער האט זיך ביי'ם צווייטען געריבען.

נאר אריינגעהענדיג קיין בית־לחם, זענען זיי פערלוירען גע־ווארען אין אזא מענגע. זיי זענען פערטויבט געווארען אין דער געברומעריי פון די בהמות, וואס מען האט געפיהרט מקריב זיין. זייערע גרינגע קערב, אין וועלכע זיי האבען געפיהרט זייערע פרוכ־טען פאר גאט, זענען פערשעמט געווארען פאר די גאלדענע און זילבערנע כלים, אין וועלכע די עולי־רגל'דיגע פון דער יהודה־פראווינץ האבען זייערע קרבנות געברענגט. און זיי האט זיך גע־דאכט, אז וואס קענען זיי דא בעדייטען מיט זייערע ארימע גרינגע קערב, אז אויף זיי וועט זיך אפילו גאר גאט נישט אומקוקען, — און אזוי האבען זיי זיך איינער מיט'ן צווייטען פערלוירען. יעדער מיט זיין משפחה און קרבן האט זיך פערשטעקט אין אנ'אנדער ווינקעל, און מיט גרויס דרך־ארץ איינגעהארכט זיך, וועגען וואס

מען רעדט, חאָטש זיי האָבען נישט געוואוסט, וועגען וואָס דאָ האַנדעלט זיך.

זיי האָבען פערשטאַנען, אַז דאָ האָט עפּעס געמוזט געשעהען, נאָר וואָס — האָבען זיי נישט געוואוסט. די גליל'ער, וואָס זענען געווען ווייט פון ירושלים, זעלטען ווער עס האָט געקענט לייענען, און זייענדיג אָבגעריסען פון ירושלים, האָבען זיי זעלטען געוואוסט, וואָס אין ירושלים טהוט זיך, פון יום־טוב צו יום־טוב, וואָס זיי זענען קיין ירושלים אויפגעגאַנגען און אויפגעהאַלטען זיך אין בית־המקדש־הויף און אויסגעהאָרכט די דרשות פון די פרושים, האָבען זיי נאָר געוואוסט, אַז עס איז אַ גרויסער שונא אויפגעשטאַנען קעגען יידישען פאָלק. דאָס איז עפּעס יענס פאָלק, וואָס וואָהנט ווייט אויף יענער זייט ים און וואָס איז דער שר פון שטן, וואָס גאָט האָט אַנגעשיקט, ווייל יידען זענען שלעכט. נאָר זיי האָבען זיך פערלאָזט אויף די חכמים און די סנהדרין פון ירושלים, מן הסתם ווייסען זיי שוין, וואָס זיי האָבען צו טהון, — און וועלען שוין עפּעס געפינען אַ עצה. וואָס האָבען מיר דאָ אַריינצורעדען?

קיין מלך פון דוד'ס הויז איז שוין לאַנג ביי יידען נישט געווען. די כהנים־גדולים פון די חשמונאים האָבען זיך שוין לאַנג אויסגעלאָזט. און הורדוס־הויז איז געווען אַנגענומען ביי יידען פאַר אַ שונא פון יידישען פאָלק, וואָס האָט אויסגעראָטט די חשמונאים, און וויל מאַכען אונטערטעניג די יידען פאַר די רוימער. איז קיין זאַך נישט געווען אַזוי הייליג, ווי דאָס בית־המקדש. און גאָר נישט האָט אויף די גליל'ער געקענט ווירקען, ווי דאָס וואָרט בית־המקדש. און אַז אַ קול האָט זיך אין גליל געלאָזט הערען, מען וויל דאָס בית־המקדש בערויבען, האָבען זיך דאָ און דאָרט זיהן פון די פעטער ארויסגעגנב'עט, מענער פון די ווייבער, אויז קיין ירושלים געאיילט, דאָס בית־המקדש צו בעשיצען.

יעצט אָהן, אַזוי ווי די גליל'ער זענען געוואָרען צעוואָרפען

צווישען די מחנה און געהערט דאס גערודער, וואס עס האט זיך געמאכט צווישען די מחנה, האבען מעהרסטען נישט פערשטאנען, וועגען וואס עס האנדעלט זיך, נאר זיי האבען געפיהלט, אז עס איז עפעס געשעהען מיט'ן בית-המקדש. ביי זיי האט זיך אין דער שטיל דאס בלוט צוקאכט, די אנדערן זענען זיי געוואָרען אנגע-שטרענגט. זיי זענען בריית געווען אלע, ווי איין מאן, אויפצושטעהן און אריינצוגעהען קיין ירושלים און צו בעפאלען די רוימער. נאר זיי האבען זיך מורא געהאט אנצורופען, זיי דאבען נישט געוואגט פאר די בעלי-מיוחסים פון יהודה, וואס זענען געווען אזוי נאהענט ירושלים, אז זיי זאלען דא עפעס אריינרעדען. האבען זיי נאר שטיל געשוויגען, און בריית געווען אויף די צייט, ווען מען וועט זיי דארפען.

הלל'ס משפחה, פערלירענדיג זיך מיט די אנדערע עולי-רגל'דיגע פון נצרת, האבען זיך אונטער דער שטאדט פערקליבען, צו איהר משפחה, וואס זי האט געהאט אין בית-לחם וואהנען, וואו זי האט איהר עלטסטען זוהן געבוירען, האט זי נישט גע-קענט אריינגעהן, וויל, אויפגעהענדיג קיין ירושלים, טאר מען זיך נישט אויפהאלטען אין קיין שטוב. זיי האבען זיך פערקליבען אויף א בערגעל אונטער א ציפרים. יוסף האט טרוקענע צווייגען צוזאמען גענומען און א פייער אונטערגעצונדען. איז געזעסען די מוטער מיט איהר זוהן און דאס קאלב האט געהארט נעבען זיי. יוסף האט זיי אויך באלד פערלאזט און איז אין די מחנה געגאנגען, געוואהר ווערען, וואס עס איז פארגעפאלען.

דאס יינגעל ישמעאל איז נישט געשלאפען. דאס ערשטע מאל האט ער אזא מענגע געזעהען, פייערלעך האט ער געזעהען פון דערווייטענס ברענען, און מענשען לויפען אהין און אהער, און קולות האט ער געהערט. עס רופען מענשען איינער צום צוויי-טען, און אקסען שרייען, בעמבעם פויקען, און אזוי פיעל מענשען קומען אן, און אלע געהען אין איינעם קיין ירושלים צו גאט, און

ער געהט אויך צו גאָט, און די מאַמע געהט, און אַלע געהען, און מיט קינדישע פרייד האָט ער די מוטער׳ס האַלז אַרומגענומען:

— ס׳וואָהר, מאַמע, אַלע געהט מען קיין ירושלים?

— יאָ, קינד, אַלע געהען מיר קיין ירושלים.

— צו גאָט אין בית־המקדש אַריין, און מען וועט גאָלדענע טישען אויסשטעלען אין בית־המקדש מיט זילבערנע טישען, און מנורות וועלען זיי אָנצינדען, אַזוי פיעל מנורות, און גאָט וועט זיך פרעהען מיט אונז און מיר אַלע, אַלע וועלען מיר זיך פרעהען. ס׳וואָהר, מאַמע? און פעהנער וועלען מיר אויפהענגען, און עס וועלען קומען אַלע פון דער גאַנצער וועלט, און די חתנים וועלען זיך פרעהען, און די כלות וועלען טאַנצען, און אַלע וועלען קו־מען, און די פייפלעך וועלען פייפען, און אַלע, אַלעטשקע פון דער גאַנצער וועלט וועלען קומען, און נאָך גאָלדענע שטוהלען וועט מען אויסשטעלען, און נאָך, און דאָס בית־המקדש וועט אַזוי גרויס זיין, און גויים, מאַמעשי, וועלען אויך קומען, נישט וואָהר?

— אַז זיי וועלען יידען ווערען, קינד לעבען.

— און פאַר וואָס זענען זיי נישט קיין יידען — די גויים, מאַמעשי, פאַר וואָס מאַכט נישט גאָט, אַז אַלע זאָלען זיין יידען, אַלע, די גאַנצעטשקע וועלט זאָלען זיין יידען, און אַלע, אַלע, די גאַנצעטשקע וועלט זאָלען זיצען אַרום די גאָלדענע טישען. ער קען דאָך אַלע מאַכען פאַר יידען, ס׳וואָהר, מאַמע?

די זון איז שוין אויפגעגאַנגען איבער דעם בית־לחם־הימעל; וויים אין מזרח זייט האָט זיך דער הימעל געראָטעלט, און דאָס גראָז און די בוימער זענען פערהעלט געוואָרען, און עס האָבען זיך דאָ און דאָרט איינצעלנע, אָבגעטיילטע מחנות אַרויסגעוויזען, די פייערלעך האָבען זיך אָנגעהויבען צו פערלעשען, און דער עולם האָט זיך אָנגעהויבען צוזאַמען צו קומען. פון דערווייטענס האָט מען געהערט, ווי די פויקען קלאַפען און קולות רופען די מחנה:

„שטעהט אויף, שטעהט אויף, קומט, לאָז'ן מיר אויפגעהען נאָך ציון אין גאָט'ס הויז".

און דאָ און דאָרט האָט מען זיך צוזאַמען גענומען, יעדע משפחה מיט איהר קאָרב בכּורים אויף די אַקסלען, און דער אָקס פאָראויס פאַר זיי.

צוערשט זענען געגאַנגען די יהודה'דיגע בעלי־מיוחסים מיט זייערע גאָלדענע און זילבערנע קערב, מיט זייערע בעפוצטע בהמות, מיט זייערע פלייטען און טראָמפּעטען, וועלכע האָבען דעם וועג אויסגעשאַלט פאַר זיי, און ווייט־ווייט דערנאָך דער איבריגער עולם.

יוסף האָט צוזאַמען גענומען זיין משפחה. די מוטער האָט דערוויילע איהר קינד אין דעם נאָהנטסטען טייכעל טובל געווען, אַנגעטהון איהם דאָס נייע העמדעל, וואָס זי האָט געהאַט אויפגענעהט פאַר איהם, אַז זי זאָל איהם ריין פאַר גאָט שטעלען, און האָט אַנגענומען איהר קינד ביי דער האַנד און איז נאָכגעגאַנגען נאָך איהר מאַן, וועלכער האָט געטראָגען די בכּורים אין גריגעם קאָרב אויפ'ן אַקסעל, און דאָס אָרימע קעלבעל פאַר זיי. אין די הערנער אַ קרוין פון עהלבירטען־בלעטער, זענען זיי ווייט־ווייט נאָך די מחנה נאָכגעגאַנגען אין אַ זייט. און איין שאַלענד געזאַנג, ווי פליכטיגע זון, האָט פון דאָרט פאָרענט אַרויסגעדרונגען און אַרומגענומען די גאַנצע מחנה איבער די קעפּ.

אַזוי זענען די יידען אַריינגעגאַנגען קיין ירושלים, אויפ'ן וועג קיין בית־לחם, פאַר קבר־רחל פערבייגעגאַנגען. די זון איז אויפ'ן הימעל אַרויס און ליכטיג איז געוואָרען טהאָל און באַרג. און דאָס געזאַנג פון טויזענדער־טויזענדער מענער, ווייבער און קינדער האָט אין דער לופט געשאַלט: קומה ונעלה אל בית ד' אלהינו!

בת־שבע איז מיט איהר זעקס־יעהריגען זוהן פאַר דער מאַמע רחל'ס קבר פערבייגעגאַנגען, האָט זיך אַ מינוט אויפגעהאַלטען,

עֶפּעֶם דאָרט אִין קבר אַרײַנגעֶרעֶדט, אַז קײנעֶר זאָל נִישט העֶרעֶן, און אויף אִיהר קִינד געֶוויִזעֶן. יוסף האָט זִיך אומגעֶקוקט און געֶוויִזעֶן, אַז זִי זאָל פלִינק נאָך דעֶר מחנה נאָכגעֶהעֶן, האָט זִי דאָס קבר פעֶרלאָזט, און געֶשווִינד נאָך די מחנה נאָכגעֶאײַלט.

און דאָס קִינד ישמעאל אִיז יעֶצט גאָר אַנדעֶרש געֶוועֶן, ווי פריִהעֶר. אַ אוננגעֶהויעֶרעֶ קִינדִישעֶ שמחה האָט זײַן האַרץ דעֶרפרעֶהט, אַז עֶר געֶהט נאָך ירושלים אַיף. האָט עֶר זִיך פון די מוטעֶר׳ס האַנד אַרויסגעֶרִיסעֶן, פאָראויס געֶלאָפעֶן, און געֶוואָלט מִיטזִינגעֶן מִיט׳ן גאַנצעֶן עולם, נאָר עֶר האָט נִישט געֶוואוסט, וואָס צו זִינגעֶן. דעֶם פסוק האָט עֶר נאָך נִישט אִין חדר געֶלעֶרנט. די מוטעֶר האָט אִיהם נאָכגעֶאײַלט, מורא געֶהאַט, אַז עֶר זאָל נִישט פעֶרבלאָנדזשעֶט ווערעֶן. אָבעֶר באַלד האָט זִי אִיהם געֶזעֶהעֶן אִין מִיטעֶן אַ גאַנצעֶ שרעֶנגעֶ קִינדעֶר. אַלעֶ האָבעֶן זײ זִיך אָנגעֶנומעֶן בײַ די העֶנד, און עֶפּעֶס אַלעֶ אויף אײן קול געֶזונגעֶן. נאָר וואָס — האָט קײנעֶר נִישט געֶקעֶנט פעֶרשטעֶהן, און נִישט זײ אַלײן האָבעֶן פעֶרשטאַנעֶן.

פאַר ירושלים אִיז דעֶר עולם שטעֶהעֶן געֶבלִיבעֶן און האָט, ווי דעֶר דין אִיז, אַרײַנגעֶשִיקט צוויי שלוחים קײן ירושלים אִין בית=המקדש אַרײַן, אַז זײ קומעֶן אָן, חאָטש דאָרט האָט מעֶן זִיך געֶרִיכט אויף זײ, און מעֶן האָט געֶוואוסט, אַז זײ קומעֶן אָן.

דעֶר עולם האָט די פּירות פון די קעֶרב אַרויסגעֶנומעֶן, אויף די העֶנד געֶהאַלטעֶן, און בעֶרײַט געֶוועֶן די פרוכטעֶן אִין גאָט׳ס הויז צו ברעֶנגעֶן און פאַר גאָט צו ווײַזעֶן.

אִין דעֶם זעֶנעֶן אָנגעֶקומעֶן די גבאים און די סגנונים פון דעֶם בית=המקדש, און מִיט זײ די רײַכעֶ, חשוב׳עֶ בעֶלי=בתים פון ירושלים, אִין טײַעֶרעֶ זײַדעֶנעֶ טיכעֶר אויף די קעֶפּ, דעֶר צײכעֶן פון זײעֶר חשיבות. די לײַבעֶר אִין עֶהלעֶן געֶשמִירט, זעֶנעֶן זײ אִין זײַדעֶנעֶ טײַעֶרעֶ טליתים געֶוועֶן געֶהִילט, מִיט גאָלדעֶנעֶ קײטעֶן בעֶפוצט. אִין זײעֶרעֶ מלבושים אִיז געֶלעֶגעֶן אַ בעֶהאַלטעֶנעֶר סוד פון

טײַערע שמעקענדע עהלען. אין זײערע הענד האָבען זײ געהאַלטען די פֿרוכטען פֿון זײערע פֿעטע גערטנער אויף טײַערע דינימשקע גאָלדענע בלאַכען, אויף װעלכע עס זענען געװען מײַסטערהאַפֿט אויסגעקלאַפּטע װײַנטרױבען־שטאַנגען און עהלבירטען־בױמען. דער עולם האָט פֿאַר זײ אַ װעג געמאַכט. אין דער שפּיץ פֿון דער מחנה האָבען זײַ דעם עולם קײן ירושלים אַרײַנגעפֿיהרט. פֿאָראױס פֿאַר זײ זענען געגאַנגען די לוים, אַכטצעהן־יעהריגע בחורים, װאָס זענען מיט זײ די מחנה אַקעגען געקומען, אין בלאָהע פּורפּורנע העמדער אָנגעטהון, מיט גאָלדענע פֿראַנצעלען, אין טײַערע זײַדענע טליתים אויף זיך פֿערװאָרפֿען, האָבען זײ אויף לאַנגע דינע פּישטשאַלקעס, אויף אַכט־זײַטענדיגע פֿידלען, אויף גערדעהטע, פֿיעלפֿאַכיגע, פֿיעלזײַטיגע האַרפֿען, אויף זילבער־בלעכען זײערע ניגונים געשפּיעלט. נאָך זײ זענען געגאַנגען די קרבנות פֿון די חשובי־ירושלים, די הערנער אין גאָלדען בעפּוצט און עהלבירט־קרענץ, און דאָס פֿאָלק נאָך זײ.

ברײט האָט זיך געעפֿענט ציון׳ס טױער פֿון די ירושלים־מױערען. און לאַנג און שמאָל איז געװען די גאַס, און האָט געפֿיהרט צום הר־הבית. און געגען איבער די ירושלים־מױער איז אָפֿען געװען דאָס טױער פֿון דער בית־המקדש־מױער: אין זונען־שײַן האָבען זיך געװײַסט די מאַרמאָר־טרעפּען, װאָס פֿיהרען פֿון בית־המקדש־הױף צו די ערשטע „עזרה" אַרױף, און אין זונען־בלאַסק האָט זיך געברענט מאַרמאָר און גאָלד.

װי אײן מענש, איז דאָס פֿאָלק אויף די קניהען געפֿאַלען און די קעפּ געבױגען און שטיל געשװיגען.

נאָר באַלד האָט פֿלײטען־מוזיק געטענט, און דאָס פֿאָלק מיט די צו דער ערד געבױגענע קעפּ האָט די פֿרוכטען פֿון זײער ערד אין גאָט׳ס הױז אַרײַנגעטראָגען.

אין צװײ רײהען נעבען די שמאָלע, קלײנע הײַזלעך זענען די בעלי־מלאכות פֿון ירושלים געשטאַנען. די, װאָס האָבען ניט

קיין אייל ערד געהאט, און האבען קיין פירות נישט געהאט פאר גאט צו ברענגען, האבען טילער און טעפּילען אויף די גאס, וואס פיהרט אין בית־המקדש אריין, פאר'ן עולם אויסגעשפּרייט, האבען זיך אין די רייהען געשטעלט, און האבען די אנקומענדע בעגריסט:

— אונזערע ברידער פון דעם און דעם ארט — קומט'ס אריין מיט שלום.

און א גרויס בענקעניש און זעהנזוכט האט ארומגענומען די ניי־אנקומענדע, צו זעהען דאס בית־המקדש. א סך, דערזעהענדיג פון דער ווייטענס דעם ליכטיגען מארמאר אין דער זון, האבען זיך אויף דער ערד געוואָרפען און די ערד געקושט, געוויינט, און די הענד געהויבען. עלטערען האבען זייערע קינדער אויף די הענד גענומען, געהויבען זיי און אהין געוויזען, צום בית־המקדש. טייל פלעגען לאנג אויף דר'ערד ליגען און נישט ריהרען זיך, אנדערע ווידער מיט א ענטוזיאסטיש געזאנג, וואס איז מעהר ענליך גע־זוען צו א ווילד געשריי, האבען זיך געלאזט לויפען אין דער מחנה, בויגענדיג די קעפ צו דר'ערד.

נאר דערווייל זענען די מיוחסים פון ירושלים אריינגעקומען אין הויף פון בית־המקדש. פאר זיי האבען אין ליכטיגער זון גע־ברענט די ווייסע שניי־מארמארנע זיילען, וואס שטיין ליגענדיג אויף שטיין, פון קיין מייסטער'ס האמער געקלאפּט, פון קיין מאַ־לער'ס פענזעל בעמאלט, נאר אזוי שטארק און רויה, ווי די ערד האט זיי ארויסגעגעבען, זענען זיי געשטאנען בעפעסטיגט אין זייערע גאלדענע שוועלען, וואס לויכטענדיג אין דער זון, האבען זיי אויסגעזעהען, ווי שניי־זיילען, ארויסגעוואקסען פון גאלדענע טייכ־לעך. מיט שטאלצקייט האבען זיי ארומגערינגעלט גאט'ס הויז, ווי שלמה־המלכ'ס העלדען, וואס האבען זיין שלאף־בעט מיט די שווערדען אין די הענד ארומגערינגעלט. א פיערצען־שטופיגע מאר־מארנע טרעפ האט ארויפגעפיהרט צו א צווייטע רייהע זיילען,

צווישען וועלכע די כהנים אין פורפור=קליידונג האבען זיי עמפ=פאנגען. אזוי איז געשטאנען גאט'ס הויז, פריי און אפען, ווי דער הימעל, ווי די לופט. גאר מארמאר=זייל אין זונען=ליכט האט זיך געלויכטען, ווי שניי פערברענט אין ליכט, ווי דער חרמון=שפיץ אין זונען=אונטערגאנג, וואס דאכט זיך אז שוימענדע, קאלטע=וואטע קאלטע ים=וועלען ווייס און שימערענדיג. ווי טייערע זיי=דענע שפיצען, פאלען און גיסען זיך און יאגען זיך פון געבירג אראב, און דאס צובערעכט זיך אין טויזענדער שפריצען און די גאלדענע שוועלען זענען צוגאנגען געווארען אין דער זון, ווי רויטע ברענענ=דיגע שפראצענדע קוואלען. און דאס פימסען=האלץ, און די זיידע=נע טייערע פורפור=פארהאנגען צווישען די זיילען זענען געווען, ווי געגליווערטע וואסער=וועלען, וואס הענגען צווישען ים=בערג און שניי=בערג.

5.

דאס בית=המקדש.

פאר די ירושלים'דיגע בעלי=מיוחסים איז דאס בית=המקדש נישט געווען קיין נייעס. זיי האבען עמפפאנגען זיי כהנים, אין די וויסע טליתים אנגעטהון, וואס זענען געשטאנען אויף די טרעפען, האבען פון זיי גענומען די פירות אין די גאלדענע כלים, האבען זיי אין ווינקעל מזבח אוועקגעלעגט, זייער פסוק געלייענט און ארויסגעגאנגען, געלאזט זייער ארט פאר אנדערע.

די גליל'ער זענען וויט=וויט פון הינטען געשטאנען, האל=טענדיג אין די הענד די בכורים פון זייער ערד אין די גרינע גע=פלאכטענע קערב — זענען זיי ווי פערשעמט געווארען פאר די גרוי=סע רייכע גאלדענע כלים, וואס די ירושלים'ער ברענגען פאר זאט.

לייענען האָבען זיי נישט געקענט, האָבען זיי נישט געוואוסט, וואָס מען זאָגט פאַר גאָט. האָבען זיי זיך נאָר אויף די ערד געוואָרפען, ווי אַ ליגענדיגער וואַלד פון ווינד געלעגט, די פירות אין דער הויך געהויבען. זייער האַרץ איז געווען צו גאָט, און זייערע ליפען האָבען אַ קינדישע תּפילה געבעטען:

— אַבאָ, אַבאָ, הב לנו מטרא.

— טאַטע, טאַטע, גיעב אונז רעגען.

און אַז עס איז געקומען די צייט פון יוסף פון דער שטאָדט נצרת, ער זאָל די ערשטע פרוכטען פון זיין גאָרטען פאַר גאָט טראָגען, האָט ער דעם קאָרב אויף דעם אַקסעל אויפגעהויבען, און די מוטער מרים האָט איהר ערשט־געבוירענעם זוהן ביי דער האַנד אָנגענומען, און אַזוי זענען זיי פאַר׳ן כהן און פאַר גאָט׳ס מזבח געטראָטען.

הלל האָט נישט געקענט לייענען, האָט ער נישט געוואוסט, וואָס פאַר גאָט צו זאָגען, נאָר ער האָט דעם כהן זיין קאָרב איבערגעגעבען און פאַר גאָט אויף זיינע ערשטע פרוכטען געוויזען.

און די מוטער האָט אויך נישט געוואוסט, וואָס צו זאָגען. האָט זי נאָר פאַר גאָט אויף איהר ערשט־געבוירענעם זוהן געוויזען, און האָט געשוויגען.

לאַנג האָבען זיי פאַר׳ן מזבח נישט געקענט שטעהען, אויף זייער אָרט האָט געוואַרט דאָס פאָלק...

6.

סכּות.

עס איז אָנגעקומען דער יום־טוב סכּות. יוסף מיט זיין משפחה זענען איבערגעבליבען אין ירושלים.

איבער די צייט פון יום־טוב זענען די הייזער אין ירושלים געווען אָפען פאַר אורחים. פרעמדע מענשען האָבען זיך געפונען אין פרעמדע שטובען און קיינער האָט קיינעם נישט געפרעגט: וואָס טהוסטו דאָ? גאָר מעהרסטענס האָבען זיך דאָך די גליל'ער און די פרעמדע אורחים אויפגעהאַלטען אין דעם הויף פון בית־המקדש, וויפיעל נישט מיט שוועריגקייטען עס איז געווען פערבונדען דאָס אויפהאַלטען זיך אין בית־המקדש. ווי זיין אָבגעהיטען מיט ריינקייט, אָבגעשיידט פון פרויען, נישט קיין ווייַן צו טרינקען, האָבען זיי דאָך ליעב געהאַט צו פערבלייבען איבער יום־טוב אין הויף פון בית־המקדש. און דער ליכטיגער בריטער פלאַץ, וואָס האָט אויסגעזעהען, ווי אַ מאַרמאָר־פעלד, איז דורך די צייט פון יום־טוב געגליכען געווען צו אַ גרויסען גרויסען יאָהר־מאַרק, אויף וועלכען דאָס גאַנצע פאָלק איז זיך צוזאַמען געקומען. געגעלטיגט אין דעם בריטען לאַנגען קעלער וואָס האָט זיך געפונען איבער די גאַנצע לענג און בריט פון דעם הויף, אויף וועלכען דער בית־המקדש־פלאַץ, אונטערגעשטיצט אויף די דריי טויזענד זיילען, וועלכע שלמה האָט אָנגעהויבען צו שטעלען און איז אין יעדען דור געוואָרען צוגעמויערט — איז געווען אונטערגעשטיצט — האָט זיך דאָס פאָלק אין דעם בית־המקדש־הויף געפונען אזוי היימיש. ווי ביי זיך אין שטוב, ווי נישט הייליג און געטליך דאָס בית־המקדש איז נישט געווען ביי יידען דאָך איז ביי יידען געווען דאָס בית־המקדש אַ הויז, וועלכעס געהער צום גאַנצען פאָלק. יעדער ייד האָט דערינען אַ טייל געהאַט, פון וועלכען מען קען נישט אַרויסטרייבען, ווי פון זיך אין־דערהיים.

עס האָט נישט געהאָלפען דאָס שטרענגקייט פון די בית־המקדש־שומרים, פון די כהנים, לויים, גבאים און קאַסיר'ס — וואָס לעבענדיג פון דעם בית־המקדש. האָבען זיי דערויס געוואָלט מאַכען זייערע אַ פריוואַטע זאַך, צו געוועלטיגען דעריבער, אַרויסצוטרייבען די אָרימע און מכבד צו זיין די פיינע מיוחסים, פון

וועלכע זיי האָבען אַ סך מעשרות און נדבות אויף בדק־הבית. עס האָט נישט געהאָלפען דאָס, וואָס הורדוס, אויפמיערענדיג זיך זיין פּאַלאַץ אין אַ ווינקעל האַרט אין די בית־המקדש מויער, איז דאָס ווינקעל שטענדיג פול געווען מיט רוימישעס מיליטער, און הורדוס צוערשט, און דער רוימישער פּראָטאָקוראַטאָר דערנאָך האָבען פון זייערע פּאַלאַצען געקענט אַלץ זעהען, וואָס עס טהוט זיך אין בית־המקדש־הויף. קוים איז זיך דאָס פאָלק צוזאַמען געקומען אויף אַ יום־טוב קיין ירושלים, פלעגען זיי ירושלים און דעם בית־המקדש־הויף צוריק איינגעמען. די יידען, וועלכע האָבען זיך אַליין ביי׳ם צעזאַר אויגוסט געמיהט, אַז ער זאָל פערטרייבען דעם הורדוס׳טיש־ען־שומרונ׳שען אַרכעלוס, און זאָל יהודה צוזאַמען־העפטען מיט סוריה און מאַכען דערויס אַ רוימישע פּראָווינץ, — וויסענדיג, אַז יעצט אין דעם קעניגליכען הויף וואָהנט און בעטראַכט זיי אַ רוימישער פּראָטאָקוראַטאָר, זענען די נערווען געוואָרען זעהר אויפגערעגט, און אַ אויפשטאַנד האָט זיך אין דער לופטען געטראָגען. הורדוס און זיין הויז, ווי זיי זענען נישט פערפיינדט געווען צווישען די יידען, דאָך איז עס געווען אַ יידישער קעניג און ער האָט געהאַט געוויסע בעציהונגען צום חשמונאים־הויז. און דאָ ביי זיי אונטער דער בית־המקדש־מויער וואָהנט אַ רוימישער הערשער איבער זיי. און נאָר דאָס קלוגשאַפט פון דעם רוימישען פּראָטאָקוראַטאָר קאָפּאַניוס, וועלכער האָט גאַנץ גוט געוואוסט דאָס פריימוטיגקייט פון די יידע׳, איבערהויפט פון די פּראָווינץ־יידען, וואָס זענען מיט דער אונטערטעניגקייט נישט געוואָהנט און בערייט פאַר זייער בית־המקדש, ווי איין מאַן, אויסצושטאַרבען — האָט געהאַלטען איבער יום־טוב די רוימישע לעגיאָנען אין זייערע קאַזאַרמעס, אַליין געווען זעהר פאָרזיכטיג, האָט געזעהען נישט צוצולאָזען צו אַ בעגעגנונג צווישען יידען מיט רוימער. דאָס האָט פערמינערט דעם יום־טוב אין הויף פון בית־המקדש פון אַ גרויס בלוט־פערגיסונג, וואָס האָט זיך געטראָגען אין דער לופט.

האָט זיך דאָס פֿאָלק, ווי געזאָגט, אין דעם בית=המקדש=הויף אויפֿגעהאַלטען, דאָרט האָבען זיך געטראָפֿען בעקאַנטע און גואלים, ביידלעך זענען געוועזען אויסגעשטעלט, אין וועלכע מען האָט עסענ=וואַרג אורחים פֿערקויפֿט. דאָ איז אַ משפחה געגאַנגען צו די אָקסען=סוחרים, וואָס זענען געוועזען הינטער דער מויער אויפֿ׳ן שוק הכבשים, אַ קרבן פֿאַר גאָט צו קויפֿען. אַנדערע ווייטער האָבען בוימעהל געקויפֿט, אויפֿ׳ן מזבח צו גיסען. אין אַ ווינקעל הויף האָט זיך אַ גרויסער עולם פֿערזאַמעלט אַרום אַ תלמיד פֿון הלל׳ס הויז, וועלכער, קומענדיג פֿון בבל, האָט מיטגעבראַכט זיין רבינ׳ס תורה און פֿערשפּרייט. ער איז געגאַנגען אָנגעטהון אין אַ פּראָסטען אָרימען טלית, מיט אַ טוך אויפֿ׳ן קאָפּ, באָרפֿיסע פֿיס, און האָט זיך געהאַלטען זעהר שטיל. אָבגעענטפֿערט יעדען קליינעם קינד, פֿון די, וואָס האָבען איהם אַרומגערינגעלט, אויסגעהאָרכט יעדען, און מיט אַלע גוט און ווייך זיך אומגעגאַנגען. מיט איהם האָט מחלק געוועזען אַ תלמיד פֿון שמאי׳ס הויז, אַ ייד מיט אַ פּאָר גרויסע ברעמען און אַ פֿול בעוואַקסען פּנים, מיט שטאַרקע שוואַרצע האָהר, אָנגעטהון אין אַ ווייסען טלית. ער האָט מלחמה געהאַלטען מיט זיין געגנער זעהר ענערגיש, מאַכענדיג פֿערשידענע פֿלינקע בעוועגונגען מיט זיינע הענד און מיט זיין גאַנצען קערפּער. ער האָט נישט געשפּאָרט קיין שאַרפֿע אויסדריקען געגען זיין געגנער. דער תלמיד פֿון הלל׳ס הויז האָט אויסגעהאָרכט זיין שאַנד און האָט זי פֿערשוויגען, ווייך יעדעם מאָל איהם צוריק געענטפֿערט. דאָס האָט זעהר פֿערוואונדערט דעם אַרומיגען עולם, זיין שפּל׳קייט איז געפֿעלען געוואָרען, אַזש צום סוף האָט עס אויך גערירט דעם תלמיד פֿון שמאי׳ס הויז, וועלכער האָט גענומען זיין חבר איבער צו בעטען. אין אַ צווייט ווינקעל האָט אַ פּרוש מיט אַ צדוקי געפֿיהרט אַ גרויסע מחלוקה איבער דעם דין פֿון מאָרגענדיגען וואַסער=גיסען אויפֿ׳ן מזבח, אין שמחת בית=השואבה. נאָר די מחלוקה איז געוועזען זעהר אַלאַנגווייליגע, האָט זיי דער עולם פֿערלאָזט.

אין איבערגעלאזט זי אליין, זיך די העלזער אויסשרייען. פון צייט צו צייט איז אדורך געגאנגען איינער פון די סנהדרין, נאך וועלכען עס איז א גרויסער עולם נאכגעגאנגען. דא האט זיך פלוצים איינער געפונען, וואס האט געהאלטען אין האנד א זילבער'ן פאסעק און האט אויסגערופען, ווער עס וויל א שענע מתנה קויפען זיין יונג ווייבעל, וואס ער האט זי ערשט נישט לאנג מקדש געווען, און טיילמאל איז צוגעגאנגען א ייד, בעטראכטען דעם פאסעק צו ברענגען א מתנה זיין יונג ווייבעל, וואס ער האט ערשט נישט לאנג מקדש געווען (איינער, ווייטער אין א זיידען טוך אויפ'ן קאפ, א סימן פון א חשוב'ען מאן, נאך וועלכען עס איז א עולם נאכגעגאנגען — צווישען די ווייבער. וואס זענען אין אנ'אנדערע ווינקעל הויף פון בית־המקדש — און האט אויסגערופען: ווער פון די פריילעדיגע ווייבער וויל זיין זיין ווייב איבער די צייט, וואס ער וועט זיין אין ירושלים. וועט ער זי מקדש זיין און פאר'ן אוועקגעהן וועט ער זי אבגט'ן. און נישט איינע האט זיך אבגערופען אויף זיין פארשלאג...)

אזוי האט דאס פאלק געלעבט, געלערנט און געהאנדעלט אין בית־המקדש־הויף וועלכער איז געווען א גרויסע פאלקס־שטוב אין מיטען פון וועלכע עס שטעהט דער קדשי־קדשים. אין וועלכען עס וואהנט גאט צווישען זיי...

הלל מיט זיין פאמיליע האבען זיך ווי אנדערע זיינע לאנד'סלייט אויפגעהאלטען אין בית־המקדש־הויף. יוסף, וועלכער איז געגאנגען מיט זיינם א שכן אין שטאדט אריין איינקויפען אויף יום־טוב, האט איבערגעלאזט מרים מיט'ן קינד און קעלבעל, זעהט זיך אוים, ער האט נישט געוואלט זיין דערביי, ווי די מוטער וועט ברענגען איהר קינד פאר גאט, און ווי מען וועט מקריב זיין דאס קרבן פאר'ן בכור אז ער זאל נישט דארפען זאגען, אז דאס איז זיין זוהן. מרים האט גענומען איהר קינד מיט'ן קרבן און איז אליין צו די עזרה אהין געגאנגען, וואו דער כהן איז געשטאנען.

אין איין האנד האט זי געהאלטען איהר זוהן, אין דער צווייטער האנד פינף סלעים, איינגעבונדען אין א טיכעל.

זאגט זי צום כהן אזוי:

— מיין הער כהן, איך בין געקומען מיין זוהן אויסלעזען פון דיר.

דער כהן האט זי אנגעקוקט, זי האט געהאלטען די אויגען צו דר׳ערד אראבגעלאזט.

— און וואו איז זיין פאטער? — פרעגט דער כהן.

די מוטער האט געשוויגען.

— און ווער איז זיין פאטער? פרעגט ווידער דער כהן.

— גאט, וואס איז א פאטער איבער אלע יתומים, איז אויך זיין פאטער, — האט די מוטער אבגעענטפערט.

דער כהן האט שוין עפעס אנדערש געפרעגט.

— און וואס ווילסט דו מיר געבען דיין זוהן, אדער די פינף סלעים?

די מוטער האט פאר איהר קינד די פינף סלעים אין טיכעל בעצאהלט.

און דערנאך האט דער כהן דאס קעלבעל מקריב געווען פאר גאט.

דאס יינגעל ישמעאל איז געשטאנען דערביי, און האט מיט גרויסע אויגען, און מיט א שרעקענדיג הארץ טיעף אין בית־המקדש אריינגעקוקט. דארט אינוועניג איז טונקעל געווען, נאר עפעס גאלד און פורפור־שטאף האט זיך געבלישטשעט, און א לאמפ דאט געברענט, און חלות זענען געלעגען, און שטיל איז געווען. איהם דאט ארומגענומען א גרויסע שרעק און א גרויסע פרייד. ער האט דערפיהלט דעם סוד, וואס וועהעט ארוים פון אינוועניג דארט, און געוואוסט, אז גאט איז דארט אויף יענער זייט פרוכת אין קדשי־קדשים. ער האט געוואלט דארט אהין אריינגעהען, נאר ער האט זיך געשעמט עס צו זאגען דעם כהן. ער איז געווען אזוי פער־

טהון אין דאָרט אהין אַרײַנקוקען, אז ער האָט גאָר נישט געזע־
הען, וואָס דער כהן טהוט מיט זײַן שעפּסעל. נאָר פּלוצים האָט
ער זיך אומגעקוקט און דערזעהען, ווי זײַן שעפּסעל ליגט אַ גע־
שחט׳ענס אויפ׳ן מזבח, און אַ פײַער ברענט זיך אונטער איהם;
אַ פרייד און אַ טרויער האָט איהם אַרומגענומען, וואָס זײַן שעפּסעל
ווערט פערברענט אויפ׳ן מזבח פאַר גאָט. דער רויך געהט אויף,
ווי אַ זײַל אין הימעל אַרײַן, און גאָט שטעהט דאָרט, אויף דער
צווייטער זײַט פאָרהאַנג, און זעהט, ווי זײַן שעפּסעל ברענט פאַר
איהם. ער האָט אַליין נישט געוואוסט, אויב ער זאָל בעדויערען זײַן
שעפּסעל אָבער נישט. באַלד אָבער האָט ער ווײַטער פערגעסען
דערינען. ער האָט דערזעהען, ווי אינוועניג אין טונקעלקייט שטעהט
אַ גאָלדענער טיש, אויף וועלכען עס ליגען צוויי חלות. ער האָט
זיך פאָרגעשטעלט, ווי גאָט זיצט פאַר דעם טיש און אַלע יידען
זיצען אַרום דעם טיש, און ער זיצט אויך, און אַלע שווײַגען שטיל,
נאָר ווער זינגט דאָרט מיט אַ שטילען, שטילען טאָן... און גאָט
גלעט איהם איבער די האָהר, איבער די באַקען און זאָגט צו איהם:
יינגעלע, יינגעלע, וואָס לערנסט דו? — נאָר באַלד האָט איהם די
מוטער אָנגענומען בײַ דער האַנד, האָט איהם פאַר׳ן כהן גע־
פיהרט. דער כהן האָט אויף איהם זײַנע צוויי הענד אַרויפגעלעגט.
ער האָט גאָר נישט געזעהען. ער האָט נאָר געזעהען דעם גאָלדע־
נעם טיש מיט די חלות, וואָס ליגען אויף איהם, און די מנורה,
וואָס ברענט פאַר איהם, און אַזוי שטיל איז אַרום... נאָר באַלד
האָט איהם ווידער די מוטער אָנגענומען בײַ דער האַנד און האָט
איהם מיט פערווײַנטע אויגען פון די עזרה אַרויסגעפיהרט... און
דאָס שעפּסעל איז שוין נישט געווען — עס איז אינוועניג געבליבען,
בײַ דעם גאָלדענעם טיש, אויף וועלכען די חלות ליגען און די
מנורה ברענט. נאָר ער מיט דער מוטער זענען פון דרויסען גע־
בליבען, און די מאַמע ווײַנט אַזוי, ווײַנט אַזוי...

נאָר באַלד איז הלל געקומען פון שטאָדט און עס איז ווי־

דער פרעהליך געוואָרען. הלל האָט געפונען אַ קרוב אין שטאָדט, וועלכער האָט איהם, מיט׳ן קינד, מיט בת־שבע׳ן אויף יום־טוב פערבעטען. מיט איהם איז אויך מיטגעקומען דער קרוב מיט אַ שכן פון נצרת, וועלכען זיי האָבען אויך בעגעגענט. זיי האָבען אַלע אין איינעם זיך צוזאַמען גענומען ביי יוסף׳ס קרוב, אין איינעם יום־טוב צו האַלטען. און יוסף האָט די זאַכען צוזאַמען גענומען און איז אין שטאָדט מיט דער משפחה געגאַנגען. מרים איז אויך פרעהליך געוואָרען. נאָכ׳ן קרבן ברענגען און נאָך די תפילה, וואָס זי האָט פאַר גאָט געבעטען אויף איהר זוהן, איז איהר זעהר גרינג אויפ׳ן האַרץ געוואָרען. זי האָט געפיהלט, אַז גאָט האָט איהר תפילה דערהערט און האָט איהר קינד געבענשט. זענען זיי אַלע מיט פרעהליכע הערצער אין שטאָדט געגאַנגען אויפ׳ן יום־טוב, וואָס גאָט האָט די יידען געגעבען זיך צו פרעהען. נאָר דאָס קינד ישמעאל האָט אַלץ מיט די אויגען ווייט־ווייט געקוקט, נאָר געזעהען דעם גאָלדענעם טיש, וואָס שטעהט דאָרט ווייט אינווענינג, וואו עס איז טונקעל און שטיל, און וואו זיין קעלבעל איז יעצט...

די גאַסען פון ירושלים, וועלכע זענען געווען געגוג שמאָל, זענען בעשטאַנען פון קליינע איינצעלנע ליימענע הייזלעך, מיט פערמאַכטע אַרומגערינגעלטע הויפען, וועלכע זענען אין איינעם געווען פאַר אַ גאָרטען. נאָר דאָ און דאָרט האָט שוין אַרויסגע־שטאַרט פון צווישען די קליינע הייזלעך אַ פרעכטיגע אוים מאַרמאָר זיילען אויסגעמויערטע ווילע אין גריכישען סטיל פון אַ רייכען צדוקי, דער איינפלוס פון הורדוס׳שען העלעניזם, וואָס ער האָט איינגעפלאַנצט אין ירושלים.

זיי זענען געגאַנגען איבער די גאַסען פון ירושלים. די גאַסען זענען צוליעב ערב יום־טוב זעהר בעלעבט געווען. אומעטום האָט מען געזעהען פרעמדע, וואָס זענען אַרומגעגאַנגען אין די געוועלב־לעך, אויף יום־טוב זיך איינקויפען. דאָרט און דאָ האָבען די בעלי־מלאכות פון ירושלים, וואָס זענען געווען זעהר גאַסטפריינדליך צו

די אורחים, זײ אין די שטובען אַרײַנגעבראַכט, אַז זײ זאָלען בײַ זײ יום=טוב האַלטען. מענער און חתנים זענען אַרום די שטעלען פֿון די גאָלדשמוקער געשטאַנען, האָבען פֿאַר זײערע װײַבער און כּלות ציערונג, גאָלדשמיקערײַען אײַנגעקױפֿט, אױף מתּנות פֿאַר יום=טוב.

7.

דער יום=טוב אין ירושלים.

הלל מיט דער משפּחה זענען איבער די זומערדיגע היצען אין ירושלים געבליבען. דער מנהג איז געװען, אַז די גליל׳ער, װעלכע האָבען די רײַזע קײן ירושלים מיט גרױסע שװעריגקײַטען דורכגעמאַכט, אַז קוים האָבען זײ געהאַט אַ קרוב, אַ גואל, פֿלעגען זײ איבערבלײַבען אין ירושלים פֿון אײן רגל צום צװײטען. — יוסף׳ס משפּחה, װעלכע האָט זיך מערסטען דערנערט פֿון האַנד=אַרבײַט און נישט פֿון דר׳ערד, האָט זיך נישט געהאַט װאָס אַהײם צו דרײַ׳ען. זײ האָבען געװאָהנט אױסער דער שטאָדט, אין דעם גאָרטען פֿון זײער קרוב, און האָבען איהם געהאָלפֿען דערװײַל דאָס פֿעלד בעאַרבײַטען. דער קלײנער ישמעאל פֿלעגט מיט די אַנדערע קינדער פֿון זײַן קרוב אָפֿט אױפֿגעהען אין דעם בית=המקדש=הױף, אַרײַנקוקען מיט פּחד פֿון דער עזרה אין דעם בית=המקדש אַרײַן, פֿלעגט אָדער אָפֿט זיך אַװעקזעצען אין דער לשכּה, װאָס איז געװען אין בית=המקדש=הױף, װאו די סנהדרין זענען געזעסען, אָדער ער האָט זיך אײַנגעהאָרכט צו דעם לערנען פֿון די תּלמידי=חכמים, װאָס זענען דאָרט געזעסען, און נישט אײנמאָל האָט איהם אַ סנהדרין=מאַן אין בעקעל געקניפּט און געזאָגט צו איהם: יינגעל, יינגעל, זאָג מיר דײַן פּסוק.

דאָס קינד איז געווען בעטויבט פון ירושלים. — דאָס לעבען פון דעם בית־המקדש־הויף, די מענגע יידען, וואָס ער האָט דאָרט געזעהען, דאָס בית־המקדש, די גאָלדענע טישען מיט דעם געזאַנג פון די לוִיִים פלעגען אויף איהם אַזאַ איינדריק מאַכען, אַז ער פלעגט בלייבען זיצען אין בית־המקדש־הויף אויף גאַנצענע טעג און נישט וויסען, וואָס עס טהוט זיך מיט איהם. איהם האָט זיך אויסגע־דאַכט, אַז דאָ איז נישט מעהר די ערד, אַז דאָ איז דער הימעל, דער פּלאַץ, אין וועלכען גאָט וואָהנט, — און טיעף דערינען אין בית־המקדש, דאָרט אין קדשי־קדשים, איז ער אַליין, און אַלע יידען פון גאַנץ ארץ־ישראל קומען צו גאָט אין בית־המקדש אַריין, און האַלטען זיך מיט איהם אויף. און נישט איינמאָל פלעגט ער זיך שטילערהייט אַריינשלייכען אין בית־המקדש אַריין אין די פאַר־נאַכטען ביי די קרבנות־מנחה. אַרום און אַרום איז שוין טונקעל געווען. נאָר פון אינעווייניג האָט דאָס ליכט פון דער מנורה אַרויס־געשיימערט — און ער האָט געוואַרט אין אַ ווינקעל, אַז קיינער־קיינער וועט נישט זיין, וועט ער אין דער שטיל פון זיין ווינקעל אַרויסגעהן און אַריינגעהן צו גאָט דערינען — נאָך דעם פּרוכת, און וועט זיין מיט גאָט.

און איהם האָט זיך געדאַכט, אַז גאָט וואַרט אויף איהם אויך אַזוי, ווי ער אויף גאָט — אַז גאָט ווייסט, אַז ער איז דאָ, און רופט צום איהם אין דער שטיל, און וויל זיין מיט איהם, און אַרומנע־מען איהם אונטער זיין מאַנטעל, און בעהאַלטען איהם ביי זיך — —

און נישט איינמאָל האָט מרים געקלאַפּט אויף דעם טויער פון בית־המקדש און גערופען די שומרים, אַז מען האָט דאָס טויער פערשלאָסען הינטער איהר קינד. און דער שומר האָט געזוכט אין די ווינקלען פון בית־המקדש־הויף און געפונען דעם קליינעם ישמעאל מיט זיינע גרויסע צוויי שוואַרצע אויגען, וועלכע האָבען, ווי אַ גיסענדער שטראָם, געצויגען זייער בליק אין איין ציעל — — —

נאָר דאָס איז גאָר נישט געווען געגען דעם, וואָס עס איז

געשעהן, ווען עס איז געקומען דער גרויסער טאָג, דער הייליגער טאָג, דעם יום-הכפורים.

מיט דעם כהן-גדול איז ער אויפגעוואַקסען אַ גאַנצע נאַכט אין בית-המקדש-הויף. און דער בית-המקדש-הויף איז פול געווען מיט ייִדען אין ווייסע טליתים. — און ער האָט געזעהען, ווי די יונגע כהנ׳לעך, די פרחי-כהונה, שפּילען זיך מיט׳ן כהן-גדול, טאַנצען פאַר איהם, זינגען פאַר איהם, און קנאַקען מיט די פינגער פאַר איהם — און אַ כהן-גדול איז דאַן געווען אַ יונגער, אַ יינגעל כמעט, און אַ זיידען העמדעל איז ער געגאַנגען אָנגעטהון, און אַלע ייִדען האָבען זיך געפרעהט מיט איהם, און געשפּילט זיך מיט איהם, אַז ער זאָל נישט איינשלאָפען — און דערנאָך, דערנאָך, צו מאָרגענס, — ווי מען האָט דאָס שעפּסעל אַוועקגעשיקט מיט׳ן שומר צום באַרג, און דער כהן-גדול, אין דעם ציץ אויפ׳ן שטערן, מיט׳ן חשן-ואפוד, די בריליאַנטען בלישצען, די גאָלדענע בראָטפאַן ברענט, און אַ רויך געהט אויף, און אַלע ייִדען, ווי איין מאַסע, ליגען מיט די פנימ׳ער צו דר׳ערד, פערדעקט די קעפּ מיט די טליתים און אַ שווייגען איז, אַז אַ שרעקליכע שרעק נעמט אָן, און דער כהן-גדול איינער אַליין מיט רוהיגע טריט געהט, דער רויך פון דער גאָלדענער בראָטפאַן פאָראויס, און אַ גאָלדען קלינגעל׳ן הערט זיך אין דער שטילקייט פון די גלעקלעך, און דאָס קלינג:על׳ן שרעקט נאָך מעהר — אָט האָט ער שוין די פאָרהאַנג אָבגערוקט — די ייִדען האַלטען דעם אָטעם איין — אָט שוין איז ער דערינען, ביי גאָט, — אַ טויטע, שרעקליכע שטילקייט איז אַרום — — —

און ער, דאָס יינגעל ישמעאל, איז מיט דערינען געווען, — ער זעהט, ווי גאָט נעהמט איהם צו, דעם כהן, — און :עהמט פון איהם די בראָטפאַן צו און רעדט מיט איהם עפּעס אין דער שטיל, נאָר ווי זעהט עס גאָט אויס, — דאָס האָט ער זיך באין אופן נישט געקענט פאָרשטעלען. ער האָט נאָר געזעהען אַ פלאַם פייער, און הערליכעס ליכט, — נישט ווי די זון — נאָר ווי זיין מוטער׳ס אויגען

טײַלמאָל אין אַ פֿאַרנאַכט – און שװײַג, זעה, גאָט פֿרעגט אױף איהם, – פֿרעגט אױף דעם קלײנעם ישי – יאָ, ער הערט גאָט'ס שטים, – און זי רופֿט איהם – איהם – – קום מיט אַרײַן – קום מיט אַרײַן – – – – –

יוסף האָט געמוזט דעם קלײנעם ישי פֿעסט בײַ דער האַנד האַלטען.

דערנאָך, אַז דער פֿאָטער און מוטער האָבען די עזרות פֿער־לאָזט, און האָבען זיך אין בית־המקדש־הױף צוזאַמען־געטראָפֿען, מאַכט דער מאַן צו די פֿרױ אַזױ, איבערגעבענדיג איהר דאָס קינד:

– װילד זענען די װעגען פֿון דעם קלײנעם יונג, און זײַנע מעשים זענען מיר אונפֿערשטענדליך. איך האָב מורא, אַז נישט קײן גוטער גײַסט האָט דעם יונג בעזעסען – מען מוז מיט איהם צום כהן געהן, און אַ עצה פֿרעגען:

דער יונג װיל צו גאָט! –

די מוטער האָט דאָס איהריגע אין זיך אײַנגענומען – און בע־האַלטען זיך דערמיט אין דעם פֿערלעגענסטען װינקעל פֿון בית־המקדש־הױף, אַז זי זאָל דאָ גאָר נישט אױסמאַכען.

דערװײַל איז אָנגעקומען ערב יום־טוב, ערב סכות, ערב שמחת־בית השואבה.

מען איז צום טעמפּעל געגאַנגען, געקױפֿט קלײנע עהל־לעמפּ־לעך, און בײַם שפּינער געקױפֿט װאָלענע, לאַנגע טיכער, און בײַם בױמעהל־הענדלער בױמעהל געקױפֿט, אױף מאָרגען די טי־כער אין עהל צו טוקען און אין פֿײַער צו ברענען.

און די קלײנע און שװאַרצע בנות־ציון, געהילט אין זײַערע זײַדענע שװאַרצע טיכער, זענען צו די װירץ־הענדעל געגאַנגען, צו די, װאָס קענען די בלעטער און געװירצען,

פֿון זײַ די פֿײַן=שמעקענדע עהלען אוים בשמים און ווײַרויך צו קויפֿען, די לײַבער זיך דערמיט צו שמירען און די האָהר זיך דערמיט צו שמירען צו דעם מאָרגענדיגען יום=טוב.

הלל׳ס קרוב האָט געוואָהנט אין עק שטאָדט, אין אַלײַמענעם הײַזעל, מיט אַ נידריגען דאַך, און אַ ברײַטער רשות=היחיד האָט אַרומגערינגעלט דאָס הײַזעל. די הויז=געזינדען האָבען זײַערע פּעקלעך, וואָס זײַ האָבען אויף יום=טוב אײַנגעקויפֿט, צונויפֿגעלעגט, און די ווײַבער האָבען דאָס עסען אָנגעהויבען אָבצוקאָכען אויף יום=טוב אין ערדענע טעפּ, האָבען וואַסער פֿון די „מערות" געברענגט. די לעמפּלעך צורעכט געמאַכט אויף יום=טוב. די מענער האָבען זיך גענומען די סוכּה צו שטעלען, זענען אין גאָרטען געגאַנגען, די אתרוגים און לולבים אָבשנײַדען. מרים האָט איהר מאַן זײַן ווײַס לײַלעך אויסגעוואַשען אויף יום=טוב. די מעדלעך האָבען קרענץ געפֿלאָכטען, די סוכּה צו בעפּוצען, די יינגלעך האָבען זיך אַלע צוזאַמען גענומען, מיטגענומען די נײַע כּלים אין וואַסער צו טובל׳ן. און אַזוי האָבען אַלע דעם יום=טוב אין שטיבעל אַרײַנגעבראַכט.

די זון האָט זיך געזעצט אויף דעם גאָלדענעם שפּיץ פֿון בית=המקדש, האָט העל בעלויכטען די גאָלדענע קופּאָלען, וואָס זענען אויף די טורעמס אַרום די מויערען, וואָס הורדוס האָט געשטעלט. דאָס גרינס אין ירושלים, וואָס פֿלעגט אין תּמוז=צײַט פֿון די היץ פֿערברענט ווערען און די עהל=בוימען, וואָס זענען פֿערלעכצט פֿון דורשט, פֿערברענט פֿון זון און פֿערשאָטען מיט שטויב, פֿלעגען אין די לעצטע חדשים פֿון זומער, פֿאַר סכּות=צײַט, אַזוי ווי אין פֿריהלינג צוריק אָנהויבען צו בליהען. דאָס גרינס אויף דער ערד, די בלעטלעך אויף די עהלבירט=בוימלעך פֿלעגען צוריק ערפֿרישט, בעלעבט און טונקעל ווערען — ביז צו רעגען צײַט — נאָר דאָך האָט זיך נאָך דאָ און דאָרט אַרויסגעוויזען גאָלע, ווײַסע בערג, פֿערברענט בליהעכטס, וואָס פֿלעגט פֿון שטויב און היץ ווײַס ווערען.

די ווייסע פלעקען זענען אין די לעצטע זונען=שטראהלען זעהר העל בעגאָלדעט געוואָרען, ווי גאָלדענע קופּאָלען האָבען זיך אין זון געברענט.

און שטיל ווערט אין ירושלים ביי זונען־אונטערגאַנג, שטיל און ליכטיג=העל, ווי אַ לויה פון אַ גרויסען מת, ווי דאָס שטילקייט און העלקייט, וואָס ווערט פאַר אַ געוויטער. און פרום ווערט די וועלט, אַ ווינטעל קומט פלוצלונג אָן, ווי פון הינטערען פרוכת אַרויסגעגאַנגען און געהט אַדורך איבער אַלעם, און טובל'ט, און וואַרפט אַ שטילע, פרומע, ליעב=שרעקענדיגקייט איבער דער שטאָדט.

דער יום=טוב האָט אָנגעהויבען מיט רוהיגע טריט אין שטאָדט אַריין צו קומען.

מען האָט זיך די לייבער געבאָדען, געוואַשענע ליילעכער אָנגעטהון, אין בוימעהל זיך געשמירט, די בעטען אויפגעבעט, די שטובען אויסגעקעהרט, און די מענער האָבען אין די סכות די טישען געגרייט, מיט געהאָפטענע טעפּיכען די ווענד בעהאַנגען, די נידריגע טישען מיט ווייסע ליילעכער בעדעקט. און דאָ און דאָרט האָבען שוין עהל=ליכט אַרויסגעשיינט פון צווישען דעם טונקעלען גראָז, וואָס האָט די סכות בעהאַנגען. און דאָ און דאָרט האָט מען זינגען געהערט, וואָס האָט זיך געטראָגען פון די נידריגע, אונטער די ציפּריסען פערטרונקענע סכות. און דאָ און דאָרט זענען יידען געגאַנגען, אין ווייסע ליילעכער צום בית=המקדש=הויף אויפגעגאַנגען. און דער בית=המקדש=שפּיץ און די טורעמס אויף די מויערס האָבען געשימערט אין די לעצטע זונען=שטראַהלען, און טונקעל איז געוואָרען, וואו אין די געדיכטע ציפּריסען זענען די הייזער געווען בעהאַלטען.

אַז בת=שבע האָט איהרע עהל=ליכטלעך אין די סכה אָנגעצונדען און איבער זיי געבענשט, האָט זיך דאָס יינגעל ישמעאל געהאַלטען אין איהר שירץ.

און די ווייבער זענען געקומען, האָבען די לעמפּעלעך אָנ־געצונדען. די מענער, אין די ווייסע ליילעכער געהילט, האָבען זיך אַרום טיש געזעצט. די קינדער האָבען לויב־ליעדער און קאַפּיטלעך תהלים געזונגען, און ביים עסען איז פרעהליך געוואָרען. נאָר דאָס יינגעל ישמעאל איז געזעסען בעזונדער, האָט מיט די קינדער נישט מיטגעזונגען און איז טרויעריג געווען. און דער שכן, וועל־כער האָט איהם געוואָלט ערפרעהליכען, מאַכט צו איהם אַזוי:

— וואַרט, וואַרט, בחור, מאָרגען אויף דערנאַכט, ביי שמחת־בית־השואבה, וועל איך דיר אַ גאַנצען שאַל געבען איינטונקען אין עהל, אַז דו זאָלסט איהם אונטערצינדען. נאָר דו מוזט פרעהלי־כער ווערען, נו, זאָג מיר דיין פסוק.

דאָס יינגעל האָט געשוויגען.

— לאָז איהם אָב, עס איז אַ טרויעריג קינד — האָט יוסף גע־זאָגט צום שכן.

און די מוטער האָט גענומען איהר קינד, איז מיט איהם אין דער שטיל אַרויס, האָט איהם אין זיך אַריינגענומען, צוגענומען איהם מיטביידע הענד, און איהרע לאַנגע האָהר, וואָס האָבען זיך אַרויסגעפּלאָכטען פון איהר טיכעל, זענען געפאַלען איבער דעם קינד און האָבען איהם צוגעדעקט, און איהרע הייסע טרערען זענען אויף זיינע באַקען געפאַלען, און זי האָט איהם געהאַלזט:

— מיין קינד! מיין איינציג, איינציג קינד!

און די נאַכט איז געקומען, ווי אויס אַ פרעמד אונבעקאַנט לאַנד, און האָט די שטאָדט צוגעדעקט. און פון די טונקעלע סכות אונטער די ציפּריסען זענען איינצעלנע געזאַנגען געקומען אַהער צו בלאָנדזשען פון דער שטאָדט.

8.

שׂמְחַת בֵּית הַשּׁוֹאֵבָה אִין יְרוּשָׁלַיִם.

און צום מאָרגענס איז געווען שמחת בית השואבה.

גאַנץ ארץ=ישראל איז אויף דער הר=הבית געווען פֿערזאַמעלט. טונקעל איז נאָך געווען צווישען עולם. מען האָט געוואַרט מיט דעם ערשטען פֿלאַם פֿײַער אויפ'ן ערשטען שטערען. און אין דער טונקעלקײַט האָט אַרויסגעשימערט גאָלד=בלעך און זילבער=בלעך, אויף מענער=ברוסט און ווײַבער=האָהר. אין געטראָגען האָט זיך אַ טונקעלער סוד אויסגעמישט אין אײַנעם מיט אַ בשמים=געשמאַק פֿון דעם טונקעלען עולם, וואָס האָט זיך געהערט פֿון איהם אַרױשען, ווי אַ רוישען פֿון אַ טונקעלען ים, וואָס וואַרפֿט פֿון צײַט צו צײַט אַ וואַל, און די שוימענדע וואַל וואַרפֿט אַ ליכטיגקײַט איבער דער טונקעלער אויבערפֿלעך... און אַ שטיל לײַדענשאַפֿטליך געזאַנג האָט זיך געלאָזט הערען אין עולם, ווי אַ ווינד וואָלט געבלאָזען איבער האַרפֿען און צופֿעליג אויף זײַטען געשפּיעלט. און אַ שטיל בענקעניש איז געלעגען אין דעם טונקעלען עולם, וואָס איז געקומען אין אײַנעם אַהער וועהען מיט בשמים=געשמאַק, און מיט שטיל=געזאַנג...

די ווײַבער זענען אין עזרת=נשים געווען פֿערזאַמעלט. און אַ גרויסע זאַך האָט מען דענסמאָל געמאַכט. זיי זענען געווען אַרומגעצוימט מיט אַ גאַלערעע, אַז זיי זאָלען קענען זעהן דעם יום=טוב... און נישט מיט מאַנספּערשוינען קענען צוזאַמענקומען.

און אַז דער ערשטער שטערען האָט זיך אויפ'ן הימעל געוויזען, האָט זיך געלאָזט הערען אַ שופר בלאָזען, און די טויערען פֿון בית=המקדש האָבען זיך געעפֿענט, און איבער די ברײַטע מאַרמאָרנע פֿונפֿצעהן=שטופּענדיגע טרעפּ האָבען זיך אַלע לויים,

וואָס האָבען זיך אין ירושלים געפונען, געשטעלט. זייערע לייכטע, דינע, אײדעלע קערפער׳ס זענען געהילט געווען אין זיידענע לייכטע ווייסע העמדער מיט גאָלד=פאַסען, און תכלת=פאַסען און האַרפען=שפּיעל און טענצער=געזאַנג האָט איבער׳ן גאַנצען הר=הבית גע=ציטערט.

שיר המעלות בשוב ד׳ את שיבת ציון היינו כחולמים. אָז ימלא שחוק פינו ולשוננו רנה. אָז יאמרו בגוים הגדיל ד׳ לעשות עם אלה הגדיל ד׳ לעשות עמנו היינו שמחים...

און אַ בענקעניש האָט געבלאָזען מיט מיט׳ן געזאַנג איבער די קעפ פון עולם, און האָט געציטערט צווישען זיי.

און לאַנגזאַם זענען די לוים געגאַנגען איבער די שטופען, פון שטופע צו שטופע, און אויף יעדער שטופע האָבען די שופרות געבלאָזען און האַרפען=קלאַנג האָט געציטערט און די לוים האָבען אַ צווייטען שיר המעלות געזינגען:

שיר המעלות לדוד. שמחתי באומרים לי בית ד׳ נלך. עומדות היו רגלינו בשעריך ירושלים.

און ווי זייער געזאַנג, אַזוי איז זייער גאַנג מיט בענקעניש געווען פול און מיט אַ שטיל ציטעריג לוסטיגקייט...

אַזוי האָבען די לוים געטרעטען פון שטופע צו שטופע, פון מענער=„עזרה״ צו ווייבער=„עזרה״.

און פיער כהנים=בחורים, ווי פיער ציפּריסען=בוימער, זענען געגאַנגען פאָראויס פאַר זיי, די פאָהרנעהמסטע קינדער פון ארץ ישראל. העמדלעך האָבען זיי זייערע מוטערם געמאַכט צו דעם יום=טוב, זיידענע העמדלעך מיט גאָלד געוועבט. און דאָך אַזוי דין און דורכזיכטיג, אַז מען זאָל זייערע דינע בײנערדיגע לייבער אַרוים=זעהן. און גאָלדענע גרויסע קריג מיט דעם טייערסטען בוימעהייל, וואָס האָט זיין געשמאַק, ווי אַ געזאַנג פאָראויסגעשיקט פאַר זיך, האָבען זיי געהאַלטען אין זייערע הענד, און אַז דאָס פאָלק האָט זיי דערזעהן, האָבען זיי פאַר פרייד צו וויינען אָנגעהויבען, צו שרייען

פאַר גדולה, און זייערע אתרוגים, וואָס זיי האָבען אין די הענד געהאַלטען, אין דער הויף געוואָרפען.

אַזוי זענען די פיער כהנים מיט די קריגען בוימעהל געגאַנגען פון מענער=עזרה צו דער ווייבער=עזרה.

און פול איז געווען די ווייבער=עזרה מיט די שענסטע און אייִדעלסטע טעכטער פון ירושלים. שוואַרצע זיידענע דינע הילעס האָבען זייער אייִדעל=ווייבער=קערפער געהילט, און גאָלד=בלעך האָט פון צווישען זייערע שוואַרצע האָהר אַראָבגעשוועבט, און טייַערע פערלען האָבען ווי שטערען פון צווישען זייערע שוואַרצע האָהר אַרויסגעשימערט. און שטילע בעטענדיג=שימערענדע בריליאַנטען=שטיינער האָבען זייערע שטערענס בעפוצט. און געוועבט איז זייער שוואַרץ זיידען שטאָף מיט גאָלדענע פעדעם און פערעל=שנירען געווען.

און טונקעל איז נאָך געווען אין דער עזרה, נאָר פון אויבען האָבען אַראָבגעשטראַהלט די פיער גרויסע גאָלדענע הענג=לייַכטער, וואָס זענען דאָרט געהאַנגען, און פון דער טונקעלקייַט האָט אַרויסגעשימערט פערעל און בריליאַנט פון ווייַבער=ברוסט און ווייַבער=האָהר, ווי אַים, וואָס שיקט שוימענדע וועלען אויף זיין אויבערפלעך.

און לאַנגזאַם מיט בענקעניש זענען די פיער כהנים=בחורים אין די ווייַבער=עזרה געשטיגען, ווי דאָס געזאַנג פון די האַרפען, וואָס האָט זיי בעגלייט.

און טייערער אלטער פורפור=שטאָף און זיידען=פעדעם, און וואָלען=פעדעם, אַרויסגעצויגען פון די אַלטע כהנים=קליידער, זענען דאָרט געלעגען, און זיי זענען די כהנים=בחורים אין די עזרה געקומען, האָבען מיט בחור'שקייַט אויף די פנים'ער, אַרויסגעפיעשטשעט אויף זייערע באַקען פון ווייַבער=בליק און מיידעל=בליק, פון זייערע גאָלדענע קריגען בוימעהייל אין די גאָלדענע הענג=לאָמפען געגאָסען און דעם פורפור=שטאָף און די זיידען=פעדעם און די וואָ=

לען=פֿערעם דאָרט אין די הענג=לאָמפּען אַרײַנגעשטעקט און אָנגע=
צונדען. און דער גאַנצער הר=הבית איז אין פֿלאַמען ליכט בעגאָ=
סען געוואָרען.

און געקומען איז דאָס ליכט און ווי ימים=וועלען געגאָסען
אויף די קעפּ פֿון דעם אָנגעשטאָפּטען רעש׳ענדען עולם. און האָט
דאָ און דאָרט בעלויכטען פּנים׳ער, שטיקער גאָלדען=בלעך, שמאַ=
ראַגדען אויף קעפּ און אויערען, און שטילע פֿרײַדען=יאָלצען האָבען
זיך אַרויסגעריסען פֿון די הערצער אין אײַנעם מיט׳ן ליכט.

און געוועקט איז געוואָרען דאָס ליכט פֿון די האַרפֿען=טענער
און פֿון די כאָר=געזאַנגען, און האָט זיך שוין געגאָסען איבער קעפּ,
ווי ים=וועלען, ווי עס וואָלט געגרעגענט מיט זון=שטראַהלען, און
ווײַסער מאַרמאָר האָט געברענט אין פֿײַער. און די גאָלדענע טרע=
פּען זענען צוגאָסען געוואָרען און זענען צו גאָלדענע טײַכען גע=
וואָרען. און אײַדעל און העל איז געווײַן דאָס ליכט, און געקנאַקט
האָט עס אין פֿײַער, אויסגעגאַנגען איז עס מיט אַ פֿרײַדען=יאָלצען
געשרײַ.

און דאָך, אַ טונקעלער סוד האָט אַרויסגעוועהעט פֿון ליכט,
און האָט מיט אַ בענקעניש געוועהעט, דאָ בעלויכטען, און דאָ
פֿערטונקעלט.

און דאָס פֿאָלק איז ווי שכור געוואָרען פֿון ליכט, און האָט
זײַערע שאַלען און וואָלען=שטאָף אין עהל געטונקט, אין פֿײַער
געצונדען, אין דער לופֿט געוואָרפֿען.

און געגאָסען האָבען זיי דאָס ליכט איבער זײַערע קעפּ מיט
פֿרײַדען=געזאַנג, וואָס האָט זיך נישט אויסגעדריקט אין קײַן שיר
המעלות און קײַן תפלה=געבעט, נאָר אין אַ מעכטיג אונבעגרענעצט
האַרץ=געשרײַ, אין אײַנעם געפֿלאַקערט מיט דעם וואָלען=שטאָף אין
פֿײַער.

וואָרום אַ גרויס בענקעניש האָט זיי אַרומגענומען נאָך ירושלים,
נאָכ׳ן בית=המקדש, נאָך גאָט. קײַן מלך פֿון דוד׳ס הויז איז נישטאָ

דאָ, אַ גוי, וואָס דיענט צו האַלטן און שטיין, הערשט איבער די הייליגע שטאָדט, וואו גאָט האָט זיין נאָמען געלאָזט רוהען. דער כהן־גדול ווערט געזעצט פון גוי, אָבער ער קויפט זיין כהונה פאַר געלד — איז זיי מעהר נישט איינגעבליבען נאָר דאָס איינציגע בית־המקדש, וואו גאָט אַליין רוהט, און וואו די שכינה רוהט הינטער דעם פּרוכת, און פון וואַנען עס גיהען אַלע תּפלות אין הימעל אויף. און גאָט איז דער אל אחד ומיוחד, וואָס קען אַלעס און האָט אַלעס, און ער איז מיט זיי, צווישען זיי, פרעהט זיך מיט זיי און הערט זייער געזאַנג און לויב — און ער איז דער איינציגער גאָט איבער אַלעס.

זענען זיי פאַר שכרות און התלהבות אויף דר׳ערד געפאַלען, איינגעגראָבען די פנים׳ער אין די קאַלטע שטיינער און געלעגען שעה׳ן לאַנג. די עלטסטע פון פאָלק, די פאָרזיצענדע פון די סנהדרין מיט ווייס־געגרייטע האָהר, מיט טייערע זיידענע טיכער אויף די קעפּ, וואָס דאָס פאָלק שטעהט אויף פאַר זיי, הייבען פון דער ווייטענס, ווען עס דערזעהט זיי — אַרומגערינגעלט מיט קליינע קינדער, לאַכען ווילד, ווי קליינע קינדערלעך, חאַפּען פייער אין די הענד, וואַרפען פייער פון די הענד. דאָרט האָבען מענער, אַרום־רינגלענדיג אַ פלאַם פייער, געטאַנצט, ווי משוגעים, אַרום דעם פייער. געשפּרונגען אין פייער, די לייליכער פון די לייבער אַראָפּ־גענומען, און איינגעטונקט און אונטערגעצונדען. דאָרט האָבען אַנדערע די קליינע כהנים אין זייערע ווייסע טליתים אויף זייערע הענד געחאַפּט און מיט זיי זיך אַרומגעטראָגען. אין די ווינקעלעך האָבען קופּקעלעך אַלטע גרייז־גרויע יידען אַרומגערינגעלט, וועלכע מיט פלאַמענדע אויגען און מיט הענד־ווייזונגען האָבען דערצעהלט פון יידישע גבורות, פון די חשמונאים, פון בית־המקדש, און גע־וויזען ערגעץ־וואו יוייט. און געברומעריי איז געהערט געוואָרען צווישען דעם עולם, ווי פון אַ ים... אין אַנ׳אַנדער ווינקעל איז אַ מיידעל אין אַ זיידען־לייוועגד געהילט געשטאַנען, פאַר איהר האָט

אַ צווייטע אוים אַ גאָלדענעם בעקען אייל געגאָסען, קליינע וועלען
געטוקט און פאַר איהר געברענט. דאָס מיידעל האָט אַרום דעם
בעקען פייער געטאַנצט, פּאַמעליך, אָהנע צו בעוועגען מיט איהרע
יברימא, וועלכע זענען אין דער הילע געוועזען געהילט, האָט זי
איהרע פים געשטעלט, אין דער שטיל, אין דער שטיל האָט זיך
איהר קערפער, ווי אַ געבעט אייניציגווייז אָנגעהויבען מיט צו בע=
וועגען. ווי א קינד אוים דעם שלאָף געוועקט, נאָר אייניציגווייז, איינ=
ציגוויייג, לויט דעם פייער פלאַם, האָט זי מיט איהר גאַנצער נשמה
אַרום דעם פייער אָנגעהויבען צו טאַנצען, האָט פון זיך איהר
טונקעלע הילע פאַלען געלאָזט, און איהרע ביינער האָבען אַרוים=
געקוקט זיך פון איהר זיידען ברוסט=טוך, וואָס איז אויף איהר, —
האָבען זיך מיטבעוואויגען מיט איהר, ווי אַ געזאַנג. אַרום איהר
האָבען זיך בחורים געקליבען... פייערלעך האָבען זיך אין די אויגען
געוויזען... און דאָס פאַרבען=שפּיעל פון די לויים האָט פון דער=
ווייטען דורך די מחנה אַהער געדרונגען. און די מחנה האָט גע=
ברומט, ווי דאָס ברומען פון אַ ים, און פלאַמען פייער האָבען זיך
געברענט צווישען זיי און זיי... און דאָ און דאָרט, מען האָט ניט
געוואוסט פון וואו, האָבען זיך צווישען עולם, אין טונקעל זיידענעם
געהילט, אין פערל געשימערט. קליינע, דיניגקע בנות=ציון גע=
זען, האָבען זייערע בלוט=פער'שבור'טע נאַקעטע הענד פון די שוואַר=
צע זיידענע הילעם געוויזען, און ברענענדע פון תאוה, פערדאָר=
שטעטע שוואַרצע אויגען אין בלייכע שטראַהלענדע פנים'ער איינגע=
זעצט, האָבען די בחורים, די מענער אין די אויגען געקוקט. אין
דעם בליק איז פרומקייט, פערברענט אין תאוה, געלעגען, צניעות
און שעמעוודיגקייט מיט אַ שטילע טיפע, פון יאָהרען לאַנג דורכ=
געדענקטע גלוסטונג אין דעם געשמאַק פון זייערע אויסגעזאַלבטע
לייבער האָט זיך אין בלוט איינגעגעסען, און זיי זענען פערשוואונדען
געוואָרען, און פער'שבור'ט זענען די מענער געלאָפען נאָך זיי...
אַנדערע האָבען זיך אַרום דעם בית=המקדש אויף דער ערד גע=

וואָרפען, און די הענד געהויבען אין דער הויך, הויך געשריען, נישט קיין ווערטער, נישט קיין לויב, נאָר האָבען ווי ווילד=משוגע געשריען, די האָהר זיך געריסען, דאָס פנים אין די ערד גע=גראָבען. און די לויים מיט די האַרפעס אויף די ברייטע פערצעהן=שטאַפּעלדיגע טרעפּ, די שופרות האָבען געבלאָזען, די האַרפעס האָבען געשפּיעלט, די לויים האָבען געזונגען, דאָס פאָלק האָט געשריען, און די קולות האָבען זיך אין דער הויך געטראָגען, ווי די פלאַמען פייער, וואָס האָבען זיך אויס דער עזרה געגאָסען, וואָס פון דעם פאָלק אין פלאַמענדע עהל=טיכער געוואָרפען, און עס איז געוואָרען איין שרייענדיג האַרץ=געשריי, וואָס פער'שכור'ט און פערבענקט, ערפילט מיט תאוה, שרייט עס נאָך גאָט!

און די נאַכט איבער זיי, די ירושלים=נאַכט, וואָס שטערען און שטערען, מילך=וועג און מילך=וועג רייבען זיך אין איינעם און בערעגענען די קעפּ מיט שטערען=ליכט.

און ווייט און ברייט האָט זיך געטראָגען דאָס ברענענדע געשריי פון ציון'ס באַרג אין דער לופטען אַרום, און עס איז נישט געווען איין הויף אין ירושלים, וואָס איז נישט בעלויכטען געוואָ=רען פון דעם ליכט, וואָס האָט זיך געברענט אויפ'ן הר=הבית. און דאָס ברומען פון פאָלק, און דאָס געזאַנג און געשריי האָט זיך אויף מייַלען ווייט געטראָגען. און דער פרעמדער, וואָס זוכט דאָרט נאָך ישורון=טהאָל, האָט דערזעהן דאָס ליכט, וואָס געהט אויף פון די יהודה=בערג, האָט ער זיך געפרעגט: וואָס איז דאָס פאַר אַ געשריי, וואָס געהט אויף צו אונז פון די יהודה=בערג? און וואָס איז דאָס פאַר אַ געשריי, וואָס געהט אויף צו אונז פון ציון'ס באַרג? האָט מען איהם געענטפערט: אַ גרויסער, גרויסער יום=טוב איז היינט אין יהודה!

צוזאַמען איז ־ען אין ירושלים אַריינגעגאַנגען, און איינציג=ווייז איז מען פון ירושלים אַרויסגעגאַנגען.

אלע וועגען האָבען פֿון ירושלים די עולי־רגל׳דיגע געפֿיהרט מיט פֿרעהליך־שטראַהלענדיגע פּנים׳ער, און מיט האָפֿנונג אַ פֿול האַרץ. און שטאָלץ איז מען געווען אויף ירושלים, אויף דעם בית־המקדש.

— ירושלים גאָט׳ס שטאָדט, פֿון וואַנען ליכט און גערעכ־טיגקייט געהט אַרויס, דיך זאָל בעזיגען אַ פֿרעמדער, דיך זאָלען בעשמוצען פֿרעמדע הענד — ניין, ניין, גאָט וועט נישט דערלאָזען.

— מיר זענען זינדיג, זינדיג פֿאַר גאָט, — האָט אַ צווייטער פֿון דער מחנה אָבגעענטפֿערט און פֿערשוויגען געוואָרען.

— און ווי נישט זינדיג מיר זאָלען זיין, מיט אַלעם וועט גאָט אונז שטראָפֿען, אונזער ערד וועט ער פֿערדורשטען פֿון זון, די געבורט פֿון אונזערע ווייבער וועט ער שלאָגען מיט פֿריהען טויט, אָבער ירושלים, אונזער ציערונג און שטאָלץ, דאָרט, וואו ער האָט זיין נאָמען געלאָזט אָנרופֿען, דאָס בית־המקדש שווינקייט און האָפֿנונג, ניין, חלילה.

— און אַ פֿרעמדער רעגיערט איבער אונז. אין הורדוס־פּאַלאַץ וואָהנט אַ רוימישער פּראָקוראַטאָר, צעהלט אונזערע קעפּ, ווי מיר וואָלטען שקלאַפֿען געווען, און נעהמט פֿון אונז קעפּ־מס. ער האָט אַרומגערינגעלט ירושלים מיט זיינע חילות; דער כהן־גדול האָט ביי איהם זיין כהונה־גדולה געקויפֿט פֿאַר דרייסיג טויזענד שטיק זילבער.

— מיט די אתרוגים איהם צו פֿערוואַרפֿען האָט מען געדאַרפֿט, טויטען איהם ביי׳ם מזבח.

— ער האָט זיך דורך גאַנץ יום־טוב נישט געוויזען, די עבודה האָבען די כהנים פֿון „משמר״ אָבגעטהון.

— די דינים פֿון די סנהדרין זענען נישט גילטיג, ביז דער ראש־החייל בעשטעטיגט זיי נישט.

— אַ עת־צרה אויף ידען.

— און הינטער וועמ׳ס הענד גיט ער אונז אונטער, אינטער א פאלק, וואס דיענט צו האלץ און צו שטיין.

— אז יידען זענען גוט, קען קיין ממשלה איבער זיי קיין שליטה נישט האבען, און אז יידען זענען שלעכט, איז אפילו א פאלק פון קנעכט רעגיערט איבער זיי.

און זיי האבען זיך אומגערעהט צו ירושלים צו, און האבען דערזעהען די שפיץ הייזער און די גאלדענע טורעמס פון די פעס־טונגען, וועלכע שטארען ארויס פון הינטער דער מויער. און הויך אויפ׳ן הר־הבית, ווי א פליסענדער, אין דער לופט הענגענדער ים האט זיך אין דער זון געגלאנצט דער ווייסער מארמאר פון בית־המקדש, און מיט זיינע גאלדענע נאדלען אין דער הויך האט גאט׳ס הויז אויפ׳ן הר־הבית אויסגעזעהען, ווי א אדלער, וואס פערשפרייט זיינע פליגעל איבער דער הייליגער שטאדט. און דער הימעל, וועלכער האט זיך געצויגען פון הינטער דעם הר־הבית אן ביז וויט־וויט הערונטער הינטער די הרי־אפרים האט בערג און טהאל, פעלד און הויז בעגאסען מיט ליכט, לעבען און פרעהליכקייט.

און די ארויסגעהענדע פון ירושלים האבען זיך צו דר׳ערד געווארפען, זייערע הענד און זייערע טיכער קיין ירושלים אהין געשווינקען און האבען אזוי געזאגט:

— ירושלים, ירושלים, ליכט און קרוין פון אונזער קאפ, זיי בעגריסט, זיי בענריסט. זיי זיכער און פעסט, גאט איז דיין בעשיצער. קיין פיינד וועט אויף דיר זיין פאהן נישט הויבען, קיין צווינגער וועט זיך איבער דיר נישט ריהמען קענען. גאט וואכט איבער דיר טאג און נאכט. דיינע קינדער האַרען ארום דיינע מויע־רען, ווי די שעפסען ארום דעם פאסטוך. זיי געגריסט, ירושלים, ירושלים, אונזער בעשיצונג און שטאלצינקייט.

די חתונה.

די חתונה.

איבער דעם מארק פון דעם קליינעם שטעדטיל צפת איז א שמחה, א פידעל־שפיעלען, א פלייטען־פייפען, א ווייבער־מענער־געזאנג. אויסגעמישטע פריידען־קולות פערטויבען דאס געכעל. די קינדער מיט הדסים אין די הענד טאנצען פאר דעם חתן, און די כלות, שטאדט׳ס־מיידלעך, רינגלען איהם ארום, זינגען פאר איהם: „דיין חלק האסט דו גוט אויסגעוועהלט. עס איז צו ריהמען, עס איז צו ריהמען!״. די בחורים טאנצען ארום דער כלה:

א שענע כלה און א פרומע,
איהרע האהר נישט געפארבט,
איהר פנים נישט געשמירט —
נישט געפארבט, נישט געשמירט
און דאך פול חן...

צו דער חתונה האט דער פועל איבערגעלאזט זיין אקער־אייזען אויף דעם פעלד, און איז געגאנגען מקיים זיין א מצוה, משמח זיין חתן־כלה. דער שטאדט־בעל־מלאכה האט זיין ארבייט פערלאזט, דער למדן זיין ספר, און דער שרייבער זיין פעדער, און טאנצען פאר חתן־כלה, צו פערשענערען די שמחה. אלע הייז־לעך אויסגעקעהרט, אלע שטיבלעך אויפגערוימט. און אלע שטאדט׳ס־לייט אנגעטהון אין יום־טוב׳דיגען, זענען געקומען מקיים זיין די מצוה פון משמח זיין חתן־כלה...

פאראויס דאס טענען־בוימעל מיט דעם ליגדעו־בוימעל. וועל־

כע די עלטערען פון חתן־כלה האבען איינגעפלאנצט ביי זייער געבוירען ווערען, און צו זייער חתונה אבגעשניטען, און געמאכט דערוים חופה־שטאנגען פאר דעם יונגען פאר. דערנאך מיט דעם האהן, מיט דער הוהן טאנצט מען פאר חתן־כלה אנטקעגען: „מעהרט אייך, ווי די היהנער". אין דער עדה אויסגעמישט איז דער עולם, — יונג און אלט, מענער און ווייבער. די יונגע־לייט קוקען די כלה אין פנים אריין, און ריהמען איהר שענקייט הויך, כדי די קנאה צו ערוועקען ביי דעם חתן, אז ער זאל זי מעהר ליעבען. צווישען דעם עולם דער אלטער תנא.

זעה, געוועהנליכע קליידער געהט ער אנגעטהון, נאר דאס העמדעל אויף זיך ארומגעוויקעלט, אין א ווייס ליילעך, דאך דער חשוב׳סטער און אנגעזעהענסטער פון דער גאנצער עדה. זעה דעם כבוד, וואס מען טיילט איהם אב, אלע רוקען זיך אב פאר איהם, האבען דרך־ארץ פאר איהם. א געוועהנליכער פועל איז ער, א יגיע־כפים, וואס ארבייט א גאנצען טאג אין פעלד, און וועט נישט אבענטפערען קיין שלום אויף קיין גרוס, כדי נישט צו בעלמוטשען די צייט, וואס ער האט פערקויפט זיין בעל־הבית. דאך איז ער דער פרומסטער פון שטאדט, וואס קען צום מייסטען אין די היי־ליגע ביכער. און אלע ווייסען, ווי נאהענט ער איז צום הימעל. מלאכים קומען פרייטאג צו נאכט צו זיין טיש הערען זיין קידוש, און ער רעכענט זיך פאר איינעם פון די עלטעסטע פון די תנאים. נאר פאר צניעות, פאר עניוות וויל ער נישט אננעהמען די שטעל, וואס די סנהדרין האבען איהם אנגעבאטען צווישען זיך. זעה, אויך דער אלטער ר׳ תנחום האט איבערגעלאזט זיין אקער־אייזען אין פעלד און איז געקומען משמח זיין חתן־כלה. נישט אזוי ווי עס שטעהט איהם אן, לויט זיין כבוד, טאנצט ער פאר דער כלה, ווארפט פייערדיגע העלצער פון האנד צו האנד און פרעהט זיך מיט איהר. און פיהרט די קינדער ביי די הענד, זינגט מיט זיי, און פרעהט זיך מיט זיי. גאר נישט פערליערט ער פון זיין כבוד

דורך זײַן אָפֿענער פֿרײד. אַלע ווײסען, אַז נאָר פֿאַר די מצוה ווע=
גען, וואָס איז אַזוי גרויס, משמח זײַן חתן=כּלה=פּאָר, איז ר׳ תּנחום
אַרויסגעגאַנגען פֿון זײַן פֿרומען, שטילען, טרויעריגען טאָג=לעבען,
צו פֿרעהען זיך מיט דעם חתן=כּלה=פּאָר.

און ווי אַ מלך גיעהט דער חתן. אָנגעטהון אין זײַנע יום=טוב=
קלײדער מיט דער חתן=קרוין אויף זײַן קאָפּ, פֿיהרט ער די כּלה
בײַ זײַן האַנד פֿון איהר פֿאָטער=הויז, צו זײַן מוטער=שטוב ברענגט
ער זי זיך אַהײם. אַראָבגעלאָזט די אויגען צו דר׳ערד, ווי עס
פּאַסט פֿאַר אַ כּשר׳ע יידישע קעניג=טאָכטער, גיעהט די כּלה צו זײַן
זײַט, בעפּוצט איהר קאָפּ מיט די כּלה=קרוין, געשמירט איהר לײַב
מיט טײַערע בשׂמים, וואָס איהר מוטער האָט זי צו איהר חופּה=
נאַכט אויסגעשמירט — פֿערשפּרײַט זי איהר כּלה=געשמאַק אַרום זיך.
און אײַנגעשלאָסען אין שטילע פֿרײד טיעף אין זיך הויבט זי פֿון
צײַט צו צײַט איהר שענעם בליק צו איהר חתן אַרויף, ווי זי וואָלט
איהם אין דער שטיל געזאָגט: „דו האָסט מיך געפֿונען, דו האָסט
מיך גענומען, איך בין בערײַט דיך צו געהאָרכען, ווי דו וועסט
בעפֿעהלען, מײַן הער און מײַן מאַן". — דענסטמאָל ווײַזט זיך אַרויס
איהר האַלז טונקעל און פֿול. עס ווײַזט זיך אויס איהר פּערל=שנור,
ווי אַ טוי=בעדעקטער ווײַנטרויבען=שטאָקען, וואָס וואַקסט בײַ איהר
פֿאָטער אין גאָרטען, אַזוי שטיל און פֿול, ווי אײַנגעשלאָפֿען וואָלט
איהר מעדעל=בלוט אין איהר. אַ פֿערשלאָסענער, שטילער קוואַל
איז דאָס כּלה=מײדעל, וואָס גיעהט יעצט נעבען איהר חתן=העֶר
און קוקט אויף איהם מיט הכנעה און טיעפֿע פֿרײדליכע אונטער=
טעניגקײַט: וועק מיך, הער! וועק מיך, מאַן! ... אַ שטיל געזאַנג
וואָלט אין איהר געזונגען און נאָך אַזוי אונשולדיג, גאַנץ, מיט טוי
בעהויכט, אין איהר בתולה׳קײַט פֿערשלאָפֿען, ווי עס זאָגט עדות
אויף איהר דאָס פֿער׳חתמ׳עטע, אַרום פֿערשלאָסענע ווײַן=טונדעלע,
וואָס מען וועט זי דערויף אַרויפֿזעצען, ווען זי וועט צו איהר שווי=
גער=שטוב קומען, צו ווײַזען, אַז זי איז אַזוי פֿערשלאָסען און פֿער׳=

חתמ׳ט, און קיינער האָט נאָך פון איהר וויין נישט געטרונקען. ווי פון דעם טונדעלע ויין, אויף וועלכען זי זיצט...

און דער עולם קומט וואָס אַמאָל מעהר צו, אַלץ פערלאָזט זיין אַרבייט און טהון, און קומט משמח זיין חתן־כלה, וואָרום גרויס איז די מצוה פון משמח זיין חתן־כלה. נישט תורה זאָל מען לערנען — און צו דער חתונה קומען. אַ קעניג מוז זיך אָבשטעלען, אז מען פיהרט פאַר איהם אַ כלה פאַרביי; אפילו אַ מת, אז מען פיהרט בעגראָבען, מוז מען די לויה אָבשטעלען, און די כלה אַדורכלאָזען.

האָט דער חתן זיין כלה אין זיין מוטערס שטוב געבראַכט. די שטוב אויסגעקעהרט, דאָס בעט אויפגעבעט, דאָס ליכט אָנגע־צונדען. און דער טיש איז געגרייט. האָבען זיך די מחותנים און די אורחים אַרום די טישען אויסגעזעצט. און דער חתן מיט דער כלה צווישען זיי. די קרובים זענען געשטאַנען נעבען זיי און האָבען זיי בעדינעט, און די חשוב׳סטע פון דער עדה זענען געשטאַנען פאַר זיי, און האָבען זיי משמח געווען. די בעלי־מנגנים האָבען געזונגען, די טענצער האָבען געטאַנצט און די פייער־וואַרפער האָ־בען פאַר זיי פייער־פלאַמען געוואָרפען. און די שווינגער האָט זיך געפרעהט מיט איהר כלה, און דער שווער מיט זיין איידעם. דער, וואָס האָט געקויפט, איז געווען פרעהליך, און דער, וואָס פער־קויפט, איז אויך געווען פרעהליך... נאָר די בעלי־תורה, וואָס זע־נען דאָרט געווען, האָבען גאָט׳ס וואָרט גע׳דרשנ׳ט, איז גאָט׳ס וואָרט געווען צווישען זיי.

נאָך פרעהען זיך מחותנים מיט חתן־כלה, און אַ קול הערט זיך הינטער׳ן פענסטער דין און קלינגענדיג, ווי דאָס קול פון אַ טויב ברומט הינטער׳ן פענסטער.

— צו וואָס פיהרט איהר אייער טאָכטער אונטער דער חופה? פאַר וועמען געווינט איהר קינדער? — און גאָט האָט דאָך אָבגע־

טהון זיין האַנד פֿון דער שטאָדט ירושלים, זיין הויז גיט ער איבער דעם שונא...

אַ מינוט זענען אַלע שטיל געוואָרען, האָטש זיי האָבען גאַנץ גוט געוואוסט, וועמעס קול דאָס איז – און אַז ער האָט זיך אין דער טהיר געוויזען, זיין טלית צוריסען אויף איהם, און דאָס נאַקעטע פֿלייש האָט זיך אַרויס־געוויזען; פֿון זיינע באָרפֿוסע פֿיס האָט זיך בלוט געריוועלט. די האָהר פֿון זיין באָרד און פֿון זיין קאָפּ, וואָס זענען ווילד בעוואַקסען געווען, האָבען זיין פּנים פֿערשטעלט, נאָר זיינע נאַקעטע שוואַרץ־פֿערברענטע מאָגערע הענד האָט ער אין דער הויך דערהויבען, און האָטש ער האָט געטראָגען אויף זיך זיין צוריסענעם קעמעל־פֿעל, וואָס דאָס האָט געוויזען, אַז ער איז אַ עזעל־טרייבער, דאָך האָבען אַלע ציטערענדיג אויסגעהערט זיינע רעד, וואָס האָבען געברומט, ווי מיט אַ מעסער געשניטען:

– צו פֿאַר דעם שונא געווינט איהר דען נישט אייערע קינדער, אַז ער זאָל זיך זיי פֿאַר זיינע קנעכט־לויפֿער מאַכען, אייערע טעכטער צו זיינע וועשערין און קעכענס. און די עדעלע פֿון אייערע טעכטער צו די בעדיענטע פֿון זיין בעט. און אייערע בחורים – צו זיינע רייטוועגען וועט ער זיך שפּאַנען, און די עדעלע פֿון אייערע בחורים, אַז זיי זאָלען איהם קנעכט געווינען. און זיי וועלען בעהעפֿטען אייערע קינדער, אַ בחור מיט אַ בתולה, אַ ברודער מיט אַ שוועסטער, אַז זיי זאָלען איהם קנעכט געווינען. און ווי אויף דעם קלייד – וועלען זיי אויף אייערע קינדער גורל וואַרפֿען, וועמ עס זאָל וועמען געהערען.

אַ דערציטערטקייט האָט אַלע אַרומגענומען. שוואַרץ האָט די נאַכט אַריינגעקוקט דורך די פֿענסטער־לעכער. טונקעל האָט זיך געברענט דאָס ליכט פֿון די עהל־לאָמפּען, די אורחים מיט די געבעטענע זענען שטיל געבליבען זיצען, די טענער און די געזאַנגען זענען אין מיטען איבערגעהאַקט געוואָרען. און די טענצער האָבען

זיך אין די ווינקעלעך בעהאלטען. די כלה בעהאלט זיך הינטער דעם חתנ'ס ארים און וויינט אין דער שטיל...

נור דאן האט זיך אויפגעהויבען דער אלטער תנא ר' תנחום, וואס איז דארט געווען צווישען די געבעטענע און האט זיך אנגערו־פען צו איהם מיט זיין מילד קול:

— פאר וואס ביזטו געקומען אויף דער חתונה אין וואכענ־דיגע קליידער? ביזט דו געקומען אויף דער חתונה, וואש דיינע הענד און פים, טהו אב דאס אש פון דיין קאפ אוןווארף אראב דיין מאנטעל און זעץ דיך צווישען די געבעטענע. דיין כוס שטעהט פאר דיר, און דער טיש איז אנגעגרייט פאר דיר. ווארום מען דארף נישט זיצען צווישען חתן־כלה אין וואכענדיגע קליידער, און מען דארפט נישט קלאגען, ווען דער חתן זיצט צווישען אונז...

— אייערע חתונות זענען לויות, ווארום צום טויט געוויינט איהר קינדער. אין די קולות פון אייערע שמחה־געזאנגען הערט זיך דאס קול פון די שווערדען־שארפען, וואס דער שונא שארפט אויף אייך.

— די מצוה משמח זיין חתן־כלה איז א גרויסע זאך, און ווער עס שטערט זי, דער שטערט א גרויסע זאך. דערפאר בעט איך פון דיר, אז דו זאלסט נישט שטערען די שמחה פון חתן־כלה — רעדט ר' תנחום ווייטער...

— פון די הייליגען הערען זיך קולות, פון די בערגער נידע־רען שטימען: אין יעדער חורבה ברומט עס און וויינט — מיין הויז וועל איך פערשטערען איבער די זינד פון יעקב, וואס זענען פיעל.

— מען הערט נישט צו קיין קול, וואס קומט פון העהלען און בערגער. און אויף דיר בין איך גוזר, קענסט דו נישט טיילען דיין פרייד מיט אונז, שטער אונז נישט, צו פרעהען זיך און מקיים צו זיין א מצוה.

— פאר וואס פערטרייבסט דו מיך פון דער חתונה, און איך וויל זיך דאך אויך משמח זיין מיט אייך. אבער וואס זאל איך

טהון, גאָט לעגט אַריין אַ קלאָג־ליעד אין מיין מויל. און וויל איך אַ חתונה־ליעד זינגען, זינג איך אייך אַ לויה־ליעד. גאָט האָט מיך געשטראָפט.

— מען קומט נישט מיט לויה־ליעדער אויף קיין חתונה צו געהן — האָט דער תנא געזאָגט.

דער נביא האָט די חתונה־שטוב פערלאָזט.

דער עולם איז געוואָרען שטיל. אַלע האָבען געוואוסט, ווער דאָס איז. אַ משוגענער נביא האָט זיך אַרומגעדרעהט אין שטעדטיל, אין די העהלען, אין די חורבות האָט ער זיך אויפגעהאַלטען, שטענדיג אין די מדבריות אַרומגעגאַנגען. פלעגט פון צייט צו צייט קומען אין שטאָדט אַריין און נביאות זאָגען אַ שרעקליך נביאות. ער פלעגט הערען קולות פון טהאָלען און חורבות צו איהם אויפגעהן, וואָס האָבען אָנגעזאָגט שלעכטע בשורות. האָט ער געטראָגען אַ זאַק אויף זיין לייב, מיט אַש זיין קאָפּ בעשטרויערט און פלעגט פייניגען זיין לייב. די קלוגע־לייט, די צדוקים, וואָס האָבען נישט געגלויבט אין קיין רוחות, אין קיין קולות, האָבען זיך פון זיין נביאות גאָרנישט געמאַכט. אָבער דאָס פאָלק האָט זיך זעהר געשראָקען פאַר זיין נביאות און מורא געהאַט פאַר איהם, און זיין בעגעגענונג יעדעס מאָל אָנגענומען פאַר אַ שלעכטען צייכען.

נאָך זיין פערלאָזען די חתונה, האָט דער תנא געוואָלט ווייטער משמח זיין חתן־כלה און די געסט — עס איז איהם אָבער נישט געלונגען.

אין אַ צווייט ווינקעל ביי דער טהיר איז אַ קופּקעלע געזעסען. טונקעל איז דאָרט געווען ביי זיי, שוואַך האָט אַהער געשיינט דאָס ליכט פון דעם חתן־כלה־ווינקעל, ווי דאָס געשטיקטע געזאַנג פון דאָרט אַהער. וואָרום עס זענען דאָ מעהר געווען פערזאַמעלט פון אַזעלכע פון די, וואָס האָבען נישט די זכיה געהאַט צו זיצען אַרום דעם חתן־טיש. עס זענען מעהרסטען בעלי־מלאכות געווען, וואָס

האָבען נישט געקענט די הײליגע שריפֿט. און זײ זענען מיט די װײַבער אין אײנעם געזעסען.

קפּדותא דער קלײדער=פֿאַרבער, װאָס האָט נאָך געהאַט די געפֿאַרבטע שנירלעך איבער זײַן אויער אַדורך געצױגען, װאָס אויף דעם האָבען איהם שוין אײניגע פֿאָרזיכטיג געמאַכט, אַז עס איז נישט פּאַסענד אויף קײן חתונה צו קומען מיט די צײכען פֿון זײַן מלאכה — ער אָבער, ער האָט געהערט די נגונים אין גאַס זינגען, האָט ער געלאָזט שטעהן זײַן אַרבײַט אין מיטען, און אויף דער חתונה געקומען. האָט ער מיט מורא צוגעהערט דעם נביא׳ס רײד. האָט ער זיך צװישען דעם עולם אָנגערופֿען:

— די הערצען פֿון דער װעלט פֿיהרען צװישען זיך אַ קריג, און אויף אונז װעט דער צאָרען װערען אויסגעגאָסען...

דער עולם האָט איהם אָנגעקוקט, װאָרום קײנער האָט נישט פֿערשטאַנען װאָס ער מײנט. און װי עס זעהט זיך אויס, האָט ער אויך נישט געװאוסט, װאָס ער זאָגט. נאָר עס איז אויף איהם אַ גרויסע שרעק אָנגעפֿאַלען פֿון נביא׳ס רײד, װאָס ער האָט געהערט. ער האָט געװאוסט, װי עס טהוען זיך ערגעץ װאו אָב גרויסע זאַכען, און עס װעלען קומען שרעקליכע צײַטען, װאָרום פֿון אומעטום, װאו ער איז געקומען, האָט ער געהערט עפּעס שרעקליך קלאָגען. אין ירושלים װען ער איז געװען צום לעצטען מאָל, האָט ער געהערט עפּיס װעגען קאָפּ=מס. דער עולם האָט זיך אין בית=המקדש=הויף צוזאַמען גענומען, האָט מען געזאָגט, מען דאַרף מלחמה=האַלײַען, װאָס װען — האָט ער נישט געװאוסט. און פֿון דעם אַלעם, פֿון די אַלע קלאַנגען, שרעק, אין די שוהלען אויסרופֿען — איז ער אַזוי דערשראָקען געװאָרען, אַז ער האָט געזאָגט, װי אין דעם טאָן פֿון אַ גרויזאַמען נביא, — דאָס, װאָס ער האָט געזאָגט, נישט געװאוסט און נישט פֿערשטאַנען די װערטער; און װען ער האָט געזעהען די דערשראָקענע, נײַגעריגע געזיכטער, װאָס האָבען געקוקט אויף איהם, געװאַרט צו בעקומען אַ ערקלערונג, װאָס ער האָט געמײנט,

איז ער גאָר דערשראָקען געוואָרען, און ער האָט אָנגעהויבען צו ריידען, צו מאַכען מיט די הענד און צו שרעקען:

— הערען פון דער וועלט קומען און וועלען מלחמות פיהרען צווישען זיך — און זייער גרימצאָרען וועט ווערען ערפלאַמט, וועה צו אונז, אויף אונזער קלייד האָבען זיי גורל געוואָרפען. יאָ, איך האָב עס געהערט. די שטיינער אין די גאַסען רעדען דערפון. קולות געהען פון די וויסטען, פון די חורבות אַרויס...

די ווערטער האָבען אָנגעשטעקט די אַנדערע, וואָס זענען דאָרט געזעסען. איינער האָט געקוקט אויפ'ן צווייטען. דער טעפּ־קלעבער, וואָס איז דאָרט געזעסען, האָט ערצעהלט, אַז ער איז געווען אויף דעם מארק אין כפר־נחום, האָט ער געהערט אויסרופען: „ווער עס וויל זיך מקנא זיין גאָט'ס נקמה און געהן אויף קיין ירושלים, מלחמה האַלטען מיט'ן שונא, איהם צו פערטרייבען פון גאָט'ס ערד, זאָל זיך צוזאַמען נעמען צו יהודה הקנאי, וועלכער נעהמט צונויף זיין מחנה".

און עס איז דאָרט געווען אַ חתן, וואָס איז געקומען מיט זיין כלה פון דער חופה, האָט ער אַנידערגעלעגט זיין שווערד צווישען זיך און זיין כלה און האָט געשוואָרען, אַז זי זאָל נישט פריהער ווערען זיין ווייב, בעפאָר דער שונא וועט נישט ווערען אַרויסגע־טריבען פון די הייליגע שטאָדט ירושלים. און נאָך די זעלבע נאַכט האָט ער פערלאָזט זיין כלה און איז געגאַנגען מיט דער מחנה אָב קיין ירושלים.

— עס איז געגען דעם דין פון דער תורה — האָט זיך אָנגע־רופען אַ ייד, אַ תלמיד־חכם, וואָס איז געזעסען אין אַ ווינקעל. — אין דער תורה שטעהט געשריבען, אַז אַ חתן, וואָס האָט זיך גע־נומען אַ כלה, דאַרף פאַר דעם ערשטען יאָהר נישט פערלאָזען זיין ווייב אין די מלחמה צו געהן.

— ווען איז דאָס גערעדט געוואָרען — ביי אַ געוועהנליכע מלחמה, ביי מלחמת־מצוה איז אַנדערש, והראיה ביי די חשמונאים,

אַ מלחמת־מצוה איז אפילו דוחה שבת – האָט זיך אַ צווייטער תּלמיד־חכם אַרײַנגעמישט.

די תּלמידי־חכמים האָבען געפֿונען איינעם דעם צווייטען – האָבען זיי זיך אָבגעשיידט אין אַ ווינקעל און דאָרט ווייטער געפֿיהרט זייער ויכּוח. דער איבעריגער עולם האָט אַרומגערינגעלט דעם סגי־נהור, רבי תּנחום, און געוואַרט אויף איהם, וואָס ער וועט זאָגען.

דער סגי־נהור, רבי תּנחום, אַרום וועלכען דער עולם האָט זיך אַרומגעקליבען, איז אַליין נישט געווען פֿון שטעדטיל נצרת. ער האָט זיך אַרומגעדרעהט אין דער געגענד פֿון גליל. האָטש אַ פּרוש, אַ נזיר, אַזוי גאָר, מיט געוואַקסענע האָהר, און נישט קיין פֿלייש געגעסען, און נישט קיין ויין געטרונקען דאָך האָט ער זיך נישט ווי אַנדערע נזירים אויפֿגעהאַלטען אין די הערלען, בע־האַלטען זיך פֿון מענשען אין די מדבריות. ער האָט זיך געפֿונען צווישען פֿאָלק, געגאַנגען פֿון שטעדטיל צו שטעדטיל, און נישט קוקענדיג אויף טהרות, איז ער שטענדיג אַרײַנגעגאַנגען אין מענשען־געצעלטען איבערנעכטיגען, וואָרום ער האָט געזאָגט – אַז דאָס אויפֿהאַלטען זיך צווישען מענשען איז פֿיעל מעהר ווילכטיגער, ווי דאָס אָבשיידען זיך און רייניגען זיך, וואָס ברענגט צום ערווייטע־רען זיך פֿון מענשען. און האָטש ער האָט אויף זיך אָנגעווענדעט אַלע חומרות, ווי ער וואָלט געווען פֿון בית־שמאי, אָבער צו מענשען איז ער געווען צולאָזענדיג און ענוה'דיג, ווי איינער פֿון בית־הלל. ער פֿלעגט מיט די חסידים ראשונים אויפֿהאַפּען זיך פֿריה־מאָרגענס אין פֿעלד געהן און זיין קריאת־שמע זאָגען. אין די דינים פֿון דער תּורה אָבהיטען איז ער געווען צו זיך אַזוי שטרענג, ווי אַ פּרוש פֿון איינער אין בית־שמאי קען נאָר זיין. און פֿיינד געהאַט הורדוס־הויז און אֶדום, וואָס איז אין ירושלים געזעסען, ווי דער פֿערביסענסטער קנאי, און צו דעם אַלעם פֿלעגט ער זיין צוגעלאָ־זען צו מענשען.

און וויך ווי אַ קינד, און קיין מאָל נישט ענטפֿערען אויף

קיין בעלייִדיגונג און יעדען פון וועג אויסטרעטען, ווי איינער פון בית־הלל. ווארום זיין שפּריך־ווארט איז געוועזן: „נעם פון יעדען דאס גוטע, ניט קוקענדיג, ווער ער איז, און דאס שלעכטע לאז איבער". דורך דעם האט איהם דאס פאלק זעהר ליעב געהאט. ווארום חאטש ער האט געקענט אין די הייליגע שריפט און איז געווען א גרויסער תּלמיד־חכם, דאך האט ער זיך מיט תּלמידי־חכמים נישט גע'חבר'ט, נאר שטענדיג געוועזען צווישען המון און געפיהרט זיך ווי איינער פון זיי. און קיינמאל נישט אין זייער גע־געגווארט גערעדט פון תורה, אדער פון די הייליגע שריפט מיט וועם עס איז, כדי נישט צו פערשעמען די, וואס קענען נישט, אז עס זאל נישט אויסזעהען, ווי ער לאכט אויס דעם ארימאן. און גע'חבר'ט האט ער זיך מיט'ן פאלק, אין געזאגט האט ער: „איך קום נישט אייך צו לערנען, נאר איך קום זיך פון אייך לערנען".

דער עולם האט געווארט, אז רבי תנחום זאל זיך עפּיס אנ־רופען. נאר רבי תנחום האט געשוויגען, איז ווי אנדערע געזעסען און אויסגעהערט דעם טעפער'ס מעשה, און זיך די באָרד אויסגע־צויגען, און זיינע אפענע גלעזערנע אויגען האבען אין די שטילע חתונה־נאכט ארייננגעגלאצט. געשוויגען האט דער עולם לאנג, ווארום עס איז נישט שען צו רעדען פאר א עלטערען און א קליגע־רען פאר דיר.

איינע א יידענע האט זיך אנגערופען, נישט דרייסט האט זי גערעדט, האלב פערשטענדליכע ווערטער, מעהר מיט די הענד, ווי מיט דעם מויל:

— און ביי אונז, אין אונזערע מקומות ערצעהלט מען, אז ערגעץ וואו אויף יענער זייט ירדן האט זיך אויפגעהויבען א מענש, א נביא, זאגט מען, איך ווייס עס נישט... אין א קעמעל־פעל געהט ער אנגעטהון... היישריקען עסט ער... און רופט, און רופט... אז מען זאל קומען ערגעץ וואו... אין ירדן זיך טובל זיין... ער איז מובל... און גרייט אן צו משיח'ס קומען, פון דוד'ס הויז זאל אויפ־

שטעהן משיח... דארף מען זיך טובל זיין... — און זיין גרייט צו זיין קומען-האט די יידענע פערשעמט אבגעהאקט איהרע ווערטער, אז זי האט די דרייסקייט געהאט אריינצורעדען צווישען עולם.

דער עולם האט א מינוט אויסגעהערט דער ווייבערש רייד מיט ערענסט. באלד איז איינעם פון זיי נישט געפעלען, וואס ווייבער מישען זיך אריין אין געשפרעך ביי די מאנספערשוינען — האט ער זיך אנגערופען:

— וואס, צו ווייבער איז שוין געקומען די נבואה, און ווייבער רעדען שוין פון אזעלכע זאכען. עס וועט באלד קומען א צייט, און די ראבען אויף די דעכער וועלען אנהויבען צו פלאפערן דער= פון, וועט מען דען אויף זיי קוקען?..

— ווייבעריש גערעדעכטס — האט א צווייטער געלאכט — איהר חכמה איז נאר דער טאפ...

— און צו קינדער געווינען — האט דער ערשטער צוגעלעגט.

די ווייבער האבען זיך פערשעמט אבגערוקט, ווארום עס האט זיך א שטיל קיכערן געהערט.

— לאכט נישט אויס דעם, ווארום אז עס וועט זיך דער= נעהנטערן דער טאג פון גאט, וועט גאט זיין גייסט אויסגיסען אויף אלט און יונג, אויף ווייבער און קינדער, און אלעם וועט נביאות זאגען, אזוי ווי אין פסוק שטעהט: „ויהי ביום ההוא...„ — האט דער סגי=נהור געזאגט, איינשטילענדיג די שפעטער און כדי צו הויבען דעם הויך פון די ווייבער, האט ער צוגעגעבען:

— לאך נישט אויס דעם ווייב, ווארום האטש דו לויבסט יעדען טאג, אז גאט האט דיך נישט צום ווייב געמאכט, איז עס נאר דערפאר, ווייל דער מאנספערשוין האט מעהר מצוות פון דעם ווייב, אבער פערגעס נישט, אז פון ווייב קומסט דו ארויס. און וואהל איז צו דעם קינד, וואס האט א גענייטע מוטער, — האט ער צוגעגעבען.

דער עולם איז רוהיגער געווארען. די ווייבער האבען זיך

געפֿונען געטרייסט. איינער, וואָס זעהט זיך אוּם, ער האָט גע־קענט די שריפֿט, האָט זיך אָנגערופֿען:

— די קינדער פֿון דוד׳ס הויז האָבען זיך אויסגעלאָזט, וואָרום עס איז ידוע, אַז דער „רויטער״ איז געקומען. הורדוס הרשע האָט אויסגעראָמט דאָס גאַנצע הויז חשמונאים, וואָס זיי זענען אַרויסגע־קומען פֿון דוד׳ס הויז און האָט צופֿיהרט, אויסגעמישט די יחסנים, כּדי מען זאָל איהם נישט פֿאָרוואַרפֿען, אַז ער קומט נישט אַרויס פֿון קיין יחסנים, נאָר פֿון אדום.

— רויטער, רויטער! עס וועט דיר גאָרנישט העלפֿען, מיר אַלע וויסען, פֿון וועם דו קומסט אַרויס. מען דערקענט דעם אָקס נאָך זיין קאָפּיטע נאָך—האָט ווער דאָרט צווישען עולם געלאַכט.

— איך בין געווען, ווי ער האָט פֿערלענדט די לעצטע פֿרוכט פֿון דעם פּראַכטפֿולען גאָרטען—וועה איז מיר, אַז מיינע אויגען זענען נישט פֿריהער בלינד געוואָרען, נאָר איך האָב געמוזט נאָך דאָס זעהן—האָט דער סגי־נהור אַזוי ווי פֿאַר זיך געזאָגט.

דער עולם האָט געשוויגען, געבויגען די קעפּ צו דר׳ערד.

— אין יום־כּפּור איז ער צום ערשטען מאָל געגאַנגען די עבודה טהון. אַ קינד איז עס נאָך געווען, אַ אייניקעל פֿון די חשמונאים. די קרוין האָט ער, דער רשע, פֿון זיין פֿאָטער אַראָב־גענומען, איהם האָט ער געוואָלט אונטערברענגען. האָט זיך אויף איהם מרחם געווען דער הער פֿון רוים, צו וועלכען דער פֿאָטער האָט געדיענט, וואָרום ער איז געווען אַ מלך־בן־מלך, האָט די שכינה אויף איהם גערוהט. און זיין פּנים האָט געלויכטען, ווי אַ זון, וואָרום פֿון דוד המלכ׳ס הויז איז ער אַרויסגעקומען. און עס איז געווען, אַז דער אדומי האָט איהם געוואָלט שלעכטס טהון, איז געגאַנגען די מוטער און האָט געשיקט זיין בילד צום שר פֿון רוים. און אַז דער שר פֿון רוים האָט געזעהן זיין שענקייט אויפֿ׳ן בילד, האָט איהם אַ גרויס רחמנות אַרומגענומען, וואָרום ער איז אויך געווען אַ מלך, האָט ער געשיקט און געהייסען, אַז מען זאָל

איהם פאַר אַ כהן=גדול מאַכען. וואָרום די מלוכה האָט געהערט צו איהם און די כהונה=גדולה צו איהם, וואָרום יוחנן כהן=גדול איז זיין זיידע געווען...

דער עולם איז שטיל געוואָרען, האָט געקוקט אויף דעם סגי=נהור. זיינע אונבעוועגטע אויגען האָבען ערגיץ=וואו געשטאַרט און זענען טויט און נישט=ריהרענדיג געווען. נאָר אַ טיעפער קנייטש האָט זיך אַרום זיין מויל געבויגען — און דאָס פּנים זיינס איז בעלויכטען געוואָרען פון דעם טונקעלען שיין, וואָס האָט פון דעם חתונה=ווינקעלע אַרויסגעשיינט, און פון דאָרט האָט זיך אַ שטיל גע=זאַנג געהערט, ווי די נגונים וואָלטען זיך אין וואַסער געטוקט און טובל געווען זיך, בעפאָר זיי זענען אהער געקומען צושווימען אין דעם ווינקעל, און דער עולם האָט איהם מיט קלאַפּענדיגע הערצער אויסגעהערט, און צווישען די ווייבער האָט זיך אַ שטיל חליפען געהערט.

— אַ קינד איז ער נאָך געווען, ווען ער איז צום ערשטען מאָל געגאַנגען די עבודה אין בית=המקדש טהון. אַ טאָכטער פון חשובי=ירושלים האָט מען איהם פאַר אַ ווייב גענומען, כדי ער זאָל אַ הויז האָבען — וואָרום אַ כהן=גדול מוז אויף זיין אייגען הויזגעזינד אין יום=כפור אויף שלום בעטען. און אַ גאַנצע נאַכט זענען די חכמים מיט איהם אויף=געווען און האָבען איהם געלערנט די עבודה, וואָס ער האָט מאָרגען צו טהון. און די פּרחי=כהונה האָבען גע=טאַנצט פאַר איהם און האָבען זיך געפרעהט מיט איהם, כדי ער זאָל נישט איינשלאָפען. און אַ זיידען העמדעל האָט איהם די מו=טער געמאַכט, וואָס עס האָט געקאָסט אַכטצעהן=הונדערט מאָל אַכטצעהן=הונדערט גילדען. און טייל זאָגען אַכטצעהן טויזענד מאָל אַכטצעהן טויזענד גילדען. און דאָך איז עס נישט געווען פון גאָלד, נאָר פון זייד, כדי עס זאָל נישט זיין שווער אויף איהם. און פאַר=וואָס האָט עס אַזוי פיעל געקאָסט? איבער די שענע אַרבייט, חאָטש עס איז געווען דיק געוועבט, דאָך איז עס געווען דורכזיכטיג, ווי וואַסער, כדי מען זאָל אַלע זיינע גליעדער אַרויסזעהן. און דאָס

פאָלק איז געווען פערזאַמעלט אין דער עזרה, און איך בין אויך געווען דאָרט מיט זיי. און אַז מיר האָבען געזעהן, דאָס קינד פון דוד׳ס הויז געהט אַריין מאַכען זיין עבודה אין קדשי־קדשים און בעטען פאַר אונז, איז אויף אונז אַ גרויסע שמחה אָנגעפאַלען, און מיר האָבען געוואוסט, אַז ער איז אַ גוטער שליח־צבור. און אַז עס איז געווען און אַז דאָס קינד איז אַרויסגעקומען פון קדשי־קדשים בשלום און האָט אויפגעהויבען די הענד צו בענשען דאָס פאָלק מיט גאָט׳ס ברכה, האָט די שכינה אויף איהם גערוהט, וואָרום גאָט׳ס ברכה איז געווען אויף איהם און ער האָט אויסגעזעהן, ווי אַ חתן אונטער זיין חופה. איז אַ גרויסע שמחה אויפ׳ן פאָלק געפאַלען און אַ גרויס געוויין איז דאָרט געוואָרען אין דער עזרה. וואָרום זיי האָבען זיך דערמאַהנט זיין פעטער׳ס הויז, ווען זיי האָבען רעגירט איבער די יידען, און האָבען בעפרייט די יידען פון זייערע שונאים — איז אַ גרויס געוויין דאָרט געוואָרען און אַ גרויסע שמחה איז דאָרט געווען און זיי זענען געפאַלען פאַר איהם און האָבען אויפגעהויבען די הענד צו איהם און האָבען געשריען און האָבען געזאָגט: „קינד פון דוד׳ס הויז, רעגיר איבער אונז! קינד פון דוד׳ס הויז, רעגיר איבער אונז!״ און זיי האָבען זיך געווענדט צו הורדוס׳ן, וואָס איז דאָרט געזעסען אין דער עזרה מיט זיין הויזגעזינד און געבען איהם דאָס קינד פון דוד׳ס הויז, מרים די שענע און איהר מוטער, האָט דאָס פאָלק גע־רופען: „אַדומי, אַדומי, געה אַרויס, געה אַרויס״. און האָבען גע־וואָרפען צו איהם די טליתים — האָט ער זיך אויפגעהויבען און האָט פערלאָזט די עזרה און האָט געקלערט אַ שלעכטע מחשבה. און וועה איז צו די אויגען, וואָס האָבען געזעהן, ווי דער רשע האָט געמאַכט זיין מחשבה צו אַ מעשה...

און דער עולם איז געוואָרען נאָך שטילער. אין ווינקעל האָט זיך בעהאַלטען די חתונה מיט חתן־כלה־פאַר. די ליכטלעך האָבען שוין אָנגעהויבען צו צאַנקען, וואָרום עס איז שוין שפעט געווען,

נאָר דאָך האָט קיינער פון עולם נישט אויף קיין מינוט די טרויע־ רינגע שטילקייט געשטערט. אַלע האָבען די ליפּען פערביסען, די ווייבער האָבען אויפגעהערט צו חליפען, מען האָט נאָר געפיהלט, ווי עפּיס אַ שווערע נאַכט פאַלט צווישען די אַרומגערינגעלטע אַרום סגי־נהור. דער סגי־נהור האָט זיך אַ מינוט אָבגערוהט און האָט ווייטער זיין מעשה געצויגען:

— און אַ מנהג איז דאָרט געווען, אַז דער כהן־גדול איז בשלום אַרויסגעקומען פון קדשי־קדשים, האָט מען אויף דער נאַכט געמאַכט אַ גרויסען יום־טוב מיט געזאַנג און ליוב. וואָס טהוט דער אדומי — האָט ער געקלערט און האָט געפונען, אַז ער וועט מאַכען די שמחה אין זיין פּאַלאַץ, וואָס איז אין יריחו, ביי'ם ברעג פון ירדן. האָט ער איינגעלאַדען די חשוב'סטע פון ירושלים און האָט די רייטוועגען געשפּאַנט און אַרויסגעפאָהרען נאָך יריחו צו מאַכען די שמחה פאַר'ן כהן־גדול, דעם ברודער פון זיין ווייב, די שענע מרים. און פיעל פאָלק איז מיט אַרויסגעגאַנגען צו זעהן די שמחה. און איך בין אויך געווען צווישען די, וואָס זענען קיין יריחו אויפ־ געגאַנגען, וואָרום אונזערע הערצער האָבען אונז שלעכטעס אָנגעזאָגט. זענען די לויפער געלאָפען פאַר דעם מלכ'ס רייטוועגען, און די שטולקאַצען האָבען געלויכטען, — און אַז זיי זענען אָנגעקומען קיין יריחו, האָט דער מלך געמאַכט אַ גרויסע שמחה — וואָרום גרויס איז געווען די פרייד פון יונגען כהן־גדול, די חשובי־ירושלים אַרום די טישען און דער מלך און דער כהן־גדול צווישען זיי. די פלייטערס האָבען געשפּיעלט און די טענצערס האָבען געטאַנצט. די פייער־ וואַרפער האָבען די פלאַמען געוואָרפען און די האַמערן־קלעפּער־ לעך האָבען צוגעקלאַפּט. און דאָס גאַנצע פאָלק איז געווען אויס־ געצויגען אַרום די פעלדער פון יריחו, אַרום דעם פּאַלאַץ און האָ־ בען געקוקט אויף דעם יונגען כהן־גדול. און אַז עס איז געווען, די זון האָט זיך צוהיצט, האָט ער אָנגעשיקט די בחורים, אַז זיי זאָלען געהן מיט דעם כהן־גדול באָדען זיך אין וואַסער פון ירדן.

וואָרום די היץ איז זעהר גרויס געווען. האָט ער מיטגעשיקט זײַנע שליחים־רשעים, איהם צו בעדינען. און אַז עס איז געווען, אַז דאָס קינד פֿון די חשמונאים איז געווען אין וואַסער, און קיינער איז נישט געווען נעבען איהם — האָבען איהם אָנגענומען די שליחים פֿון הורדוס און איהם דערטרונקען. און נאָכדעם האָבען זיי איהם אַרויסגעצויגען אַ טויטען פֿון וואַסער. איך האָב אַליין געזעהן, ווי זיי האָבען איהם אויף זייערע הענד צוגעטראָגען צו זײַן מוטער, וואָס איז דאָרט געזעסען מיט זײַן שוועסטער אַרום דעם מלכ׳ס טיש. אַ קינד, אַ קליין קינד איז עס נאָך געווען, אונשולדיג פֿון זינד. האָבען זיי איהם, הורדוס׳עס־שליחים, צוגעטראָגען צו זײַן מוטער און דאָבען זי געפֿרעגט: דאָס האָבען מיר געפֿונען—דערקען, צי עס איז דײַן? זי האָט גאָרנישט גערעדט, וואָרום זי איז געווען אַ בת־נדיבים. און אויך זײַן שוועסטער, די שענע מרים, דאָס ווײַב פֿון הורדוס, האָט אויך גאָרנישט געזאָגט. קיין טרעהר האָט זיך נישט געוויזען אין זייער אויג, און די פֿאַרב פֿון זייער פּנים איז נישט געוואָרען פֿערענדערט, נאָר זייערע הערצער זענען פֿערשטיינט געוואָרען און האָבען געקוקט אויף דעם רשע: זעה, וואָס דו האָסט געטהון? האָט ער זיך אויפֿגעהויבען און איז אַוועקגעגאַנגען פֿון דער סעודה. און אַז דאָס פֿאָלק האָט דערזעהן דאָס טויטע קינד אויף די הענד פֿון הורדוס׳עס שליחים, איז אַ גרויס געוויין דאָרט געוואָרען און אַ גרויס געשריי האָבען זיי געשריען, אַז די ערד איז צושפּאָלטען געוואָרען פֿאַר זייער געשריי. און זיי האָבען געוויינט און געזאָגט: „וואָס האָט דאָס קינד געזינדיגט? וואָס האָט דאָס קינד שלעכטס געטהון?“ און אַז הורדוס האָט געהערט זייער געוויין אין געשריי, האָט ער אַרויסגעשיקט זײַנע שופטים און שוטרים, און זיי האָבען דאָס פֿאָלק צוטריבען.

דער סגי־נהור האָט געענדיגט צו ערצעהלען, האָט אַראָבגעלאָזט דעם קאָפּ אויף זײַן ברוסט אַזוי ווי ער וואָלט אויף זײַנע הענד געקוקט און געשוויגען, לאַנג געשוויגען. און דאָס פֿאָלק

האט אויך שטיל געשוויגען און געקוקט אויף איהם, און געקלערט, וואס קען זיך טהון אין זיין קאפ. די ווייבער, וואס האבען געחליפעט, האבען אויפגעהערט און מיט שרעק געקוקט זייערע מענער אין די פנימ'ער אריין און האבען אויף עפיס געווארט. און צו ווארטען איז געווען אויף וואס. ווארום מען האט באלד בעמערקט, אז דאס שווייגען איז געווען א ווארטען אויף עפיס, ווארום דאס פאלק האט געהאט עפיס צו זאגען, מען האט בעמערקט, ווי ביי יעדען האבען זיך די אויגען ארויסגעשלאגען פון די אויגען־לעבער, און די גארגלען האט עפיס געדריקט... און טאקי באלד האט זיך איינער פון זיי, וואס איז דארט געווען, ברוך כפר־נהר, דער קאוועל פון שטעדטיל, זיך אנגערופען מיט זיין גראב קול. מען האט געזעהען, ווי ער האט זיך לאנג געקליבען עפיס צו זאגען — געשראקען, צוריק געהאלטען, מיט אמאל האט ער עפיס מארנע די הענד אין זיין גארטעל אריין געשטעקט און געפרעגט אזוי פון הארץ אוועק:

— רבי, לערן מיך — הויבט ער אן צו זאגען צום סגי־נהור, איך בין א פראסטער ערד־ארבייטער, און א קאוועל. קיין תורה געלערנט. אין די ספרים קען איך נישט. איך ווייס, אז איך בין א עם־הארץ. מיט מיר משדך זיין טאר מען זיך נישט. און דער רבי זאגט דארט, אז מיין ברויט איז אפילו טרפה, ווייל איך ווייס דעם דין נישט און ווייס נישט, ווי אזוי מעשרות פון מיין תבואה אראב צו נעמען. אבער א ייד בין איך, מיין קרבן ברענג איך צום כהן, און אויף יום־טוב געה איך קיין ירושלים. אז איך ווייס נישט צו דאוונען — ווייס איך נישט. אבער אז מען רופט אויס אין שוהל ראש־חדש, איז ראש־חדש. און שבת אויך, און יום־טוב אויך. פרעג איך דעם רבי'ן איין זאך. לערן מיך — דעם לעבעדיגען גאט דיענען מיר — צו דעם וואס אונזערע עלטערען האבען געדיענט — און צו איהם ברענגען מיר אונזערע קרבנות קיין ירושלים — וואס ער רוהט אין היילינגען בית־מקדש. נישט וואהר — און פאר וואס

שווייגט ער, פאַר וואָס נעמט ער זיך נישט אונזער עולה אָן? — פאַר וואָס לאָזט ער דעם שונא געוועלטיגען איבער זיין היילינגער שטאָדט? ווער איז ער דער שונא — פאַר וואָס איז ער שטאַרקער פאַר אונז? צו וועלכען גאָט דיענט ער? דיענט ער אויך צום אייג=ציגען לעבענדיגען גאָט? רבי, לערן מיך.

— לאָז דיר דאָס מויל פערדרעהט ווערען, עם=ארץ, — וואָ=רום אַ שלעכטער גייסט רעדט פון דיר. דו לעסטערסט גאָט, און אויף אַלע וועט ווערען דער צאָרען אויסגעגאָסען — האָט אַ ייד פון די תלמידי=חכמים איבערגעהאַקט דעם קאָוועל זיינע לעצטע ווערטער.

— דאָס איז, וואָס שטעהט אין פסוק: „במושב לצים לא ישב”, מיינט מען—עמי=הארצים. צווישען עמי=הארצים זאָלסט דו נישט זיצען, וואָרום זיי ווייסען נישט, ווי צו רעדען — האָט זיך דער צווייטער אָנגערופען.

— שטילט אייך, שטילט אייך — מאַכט דער סגי=נהור מיט די הענד, וואָס האָט זיך ערשט יעצט אויפגעכאַפּט פון זיינע מחשבות-די גאָט'ס שעפסעלעך, וואָס דאַרפט איהר — מאַכט דער סגי=נהור צו די תלמידי=חכמים.

— דו הערסט. ער טהוט נאָט לעסטערען, און ער שווייגט-שרייען שוין הויך די תלמידי=חכמים, וואָס האָבען געהערט צו בית=שמאי.

— די ווערטער פון תלמידי=חכמים הערט מען נאָר אין דער שטיל און רוהיגקייט — זאָגט ער צו די תלמידי=חכמים: — געלעהרטע דאַרפען פיהרען זייערע ווערטער אין סדר און רוהיגקייט — זאָגט ער ווייטער — און צו דער זייט פון דעם קאָוועל טאַפּט ער מיט דער האַנד — מיין זוהן, דו האָסט גוט געדענקט, האָסט אָבער נישט גוט געפרעגט. מיר דיענען צו דעם איינציגען לעבענדיגען גאָט, און קיין צווייטער איז נישט דאָ נעבען איהם. האַלץ און שטיין איז דער גאָט פון שונא — דאָס, וואָס ער האָט זיך אַליין מיט זיינע אייגענע

העניר געמאַכט. נאָר ווען יעקב איז זינדיג, שטאַרקט זיך אויף איהם אֱדום. זינדיג זענען מיר צו גאָט. אין זיינע וועגען זענען מיר נישט געגאַנגען, זיינע געבאָטען האָבען מיר נישט געטהון, וועה איז צו אונז!

— און צו איז דען דער שונא בעסער פאַר אונז? צו ברענגען מיר איהם נישט אונזערע קרבנות, צו געהן מיר נישט קיין ירושלים אויף? צו גיט מען דען דעם כהן די מעשרות נישט אָב? — האָט אַ צווייטער פון דער מחנה געזאָגט.

— גאָט דאַרף דאָס הארץ — זאָגט דער סגי-נהור — נישט קיין קרבנות.

— און טהוט ער עס נישט פאַר אונז, זאָל ער עס פאַר זיין גרויסען נאָמען טהון, וואָס הערט ער דאָס לעסטערן פון שונא טאָג אויף טאָג און שווייגט? — האָט אַ דריטער אַ וואָרט אַריינגעוואָרפען.

— וועה איז צו די אויערען, וואָס הערען די רעד — קרעכצט דער תלמיד-חכם.

נאָר די קופּע, וואָס איז געשטאַנען אַרום סגי-נהור, האָט שוין נישט געקוקט אויף קיינעם. די פּראָסטע ווערטער פון קאָוועל האָבען געהאַקט אין זייערע הערצער, אין זייערע מוחות, ווי אַ קלאַפּ פון זיין האַמער אין דער קוזשניע. עס האָט זיי אַרומגענומען אַ גרויס בענגעהרען פון פערשטעהן גאָט, דעם גאָט, וואָס זיי דינען צו איהם, און וואָס איז דער איינציגער לעבענדיגער גאָט, וואָס קען אַלעס און טהוט אַלעס. און נישט קיין בלויז בענגעהרען איז עס געווען. עס איז אַ פערלאַנגען געווען, אַ פערלאַנגען, וואָס זיי האָבען געפאָדערט און געדאַרפט וויסען — וואָרום פערשטעהן האָבען זיי געוואָלט, פאַר וואָס זיי ליידען. וואו איז דער לעבענדיגער גאָט, אין וועלכען זיי האָבען זייער גאַנץ לעבען געקניפּט זייער האָפנונג אין איהם, וואָס זיי האָבען גערופען צו איהם און צו איהם זייערע תפילות און ווידוים געזאָגט.

— צו פראָסט איז ער געווען, דער ייד פון גליל, אַז מען

זאָל איהם מיט ווערטער קענען בערוהיגען. וואָהר איז — ער האָט נישט פֿערשטאַנען די הייליגע שריפֿט. לעזען און לערנען האָט ער נישט געקענט — אָבער קלאָר האָט ער געוואָלט וויסען גאָט׳ס דרכים, גאָט זיין גאָט.

האָבען זיך די קולות געהערט פֿון אַלע ווינקעלעך. בײַ יעדען האָט זיך אָנגערופֿען דאָס, וועגען וועלכען ער האָט געקלערט — און ער האָט מורא געהאַט צו קלערען — נאָר קיים האָבען זיי געהערט די פּראָסטע ווערטער פֿון קאָוועל, האָט זיך בײַ זיי פֿון די הערצער געריסען:

— פֿאַר וואָס לאַכט אוים אונז דער שונא, ווי מיר וואָלטען, חלילה, צו האָלץ און שטיין גערופֿען? — פֿרעגט זיך ווער פֿון עולם.

— פֿאַר וואָס ווייזט זיך נישט קיין נס? פֿאַר וואָס זעהט ער אַלץ און שווייגט? — האָט עס געשריגען פֿון עולם.

די איינינגע תלמידי-חכמים, וואָס זענען דאָרט געווען, האָבען זיך אָבגערוקט, די אויערען זיך פֿערשטאָפּט, אַז זיי זאָלען דאָס לעסטערען נישט הערען — נאָר דער סגי-נהור איז געזעסען ווי פֿריהער, אונריהרענדיג אויסגעהערט די טענות, דערנאָך, אַז דער עולם האָט זיך אַביסעל בערוהיגט, האָט ער זיך אָנגערופֿען:

— פֿערשידען זענען די וועגען פֿון גאָט, און קיין מענש קען זיי נישט פֿערשטעהן, ווייל עס זענען גאָט׳ס דרכים נישט קיין מענשען׳ס. נאָר מיינט נישט, אַז גאָט וואַרפֿט זיינע נסים פֿון הימעל אַראָב — גאָט פֿיהרט די וועלט אין דעם דרך פֿון דער וועלט. דער מענש זאָל נישט זאָגען, איך וועל זיצען אין דער היים, איך וועל גאָרנישט טהון, און ער וועט מיר עסען פֿון הימעל אַראָבוואַרפֿען — ניין, דער מענש מוז טהון — וועט איהם גאָט העלפֿען, אַז ער זאָל מצליח זיין — וואָרום אָהן גאָט וועט ער גאָרנישט מאַכען — אַזוי דאָ אויך. מיינט נישט, אַז איהר וועט דאָ זיצען רוהיג און זאָגען: גאָט וועט אַליין שוין מלחמה האַלטען פֿאַר אונז מיט׳ן

שונא — ניין. איהר דאַרפט מלחמה האַלטען מיט'ן שונא און גאָט וועט אייך העלפען, ווארום גאָט איז מיט אייך.

דער סגי־נהור איז געווען אַ געהיימער שליח פון יהודה הקנאי.

— אויב אַזוי, צו וואָס זיצען מיר דאָ, און מיר פרעהען זיך אויף חתונות? צו איז דען יעצט די צייט פון חתונות? — האָט דער קאָוועל אָנגעהויבען צו שרייען הויך אויפ'ן קול צו די חתונה־געסט: וואָס זיצט איהר דאָ, און בעהאַלט אייך אין די ווינקעלעך און לאָזט דעם גוי טהון, וואָס איהם געפעלט. בעהאַלט אייערע חתונות אויף בעסערע צייטען. הויבען מיר זיך אויף ווי איין מענש און געהען מיר אויף קיין ירושלים, פערטרייבען דעם שונא. וואָס זיצען מיר דאָ? האַקט דער קאָוועל מיט זיינע הענד און קול אין דעם קליינעם ליימענעם שטיבעל.

— די שליחים פון יהודה־הקנאי, וואָס טהוען דאָ? — פרעגט אַ שטימע פון דעם חתן־כלה־טיש.

— זיי זענען געקומען זעהען, אויב אין צפת געפינען זיך הערצער, וואָס זענען זיך מקנא זיין גאָט'ס קנאה — ענטפערט ווער אַב פון עולם.

— וואָס? צו שוין שוסטער און קאָוועלס איז געגעבען געווארען די נבואה? אייער חכמה בעשטעהט אין האַמער — האָט ווער גערופען פון חתן־כלה־טיש.

— פערשעם נישט דעם האַמער, וואָס גיט דיר עסען — און דו האָסט דיר געמאַכט דיין תורה פאַר אַ האַמער, ווארום דו פערקויפסט דיין תורה — האָט ווער איהם אָבגעענפערט.

— נישט יעצט איז די צייט פון ווערטלען זיך — שרייט דער קאָוועל — טאַקע מיר זענען האַמער־לייט, אָבער די קנאה פאַר גאָט ברענט נישט אין אונזערע הערצער ווייניגער, ווי ביי אייך. מיר פרעגען, צו געפינען זיך דאָ יידען פון בני־ישראל, נישט געמישטע פון שומרונים, און נישט אויסגעמישטע מיט אדום און מואָב, וואָס

די קנאה פון גאָט ברענט אין זייערע הערצער — הויבט אייך אויף פון דער חתונה, און לאָזען מיר געהן קיין ירושלים.

— ווער וועט אונז פיהרען? — פרעגט ווער אין דער טונ־קעלהייט.

— יהודה־הקנאי׳ס מחנה וואַרט אין טבריה, פון כפר־נחום געהט אָב די ערשטע פּאַרטיע.

— ווער רעדט? — פרעגט מען צווישען דער מחנה.

— אַ שליח פון יהודה־הקנאי איז צו אייך געשיקט.

זאָל ער זיין נאָמען רופען, זאָל ער זיך ווייזען, כדי מיר זאָלען איהם זעהען.

— בוגדים זענען דאָ צווישען אונז, הורדוס, אַנטיפּס, די פערשאָלטענע שומרונ׳ס זיהן האָבען אויף אונז בוגדים אַנגעשטעלט.

— רעדט נישט שלעכטס אויף גאָט׳ס מחנה, קיינער פון די בני־ישראל וועט אַזוי נישט אונווירדיג זיין, עס איז נישט דאָ קיין בוגדים.

— האָט איהר די אַקער־אייזען׳ס צו שטאַנגען געמאַכט, האָט איהר די שנייד־מעסער׳ס צו שווערדען געשליפען? — רופט ווער דאָרט אין דער פינסטער.

— נאָך ירושלים, נאָך ירושלים, מיט יהודה־הקנאי דעם שונא פערטרייבען.

— הע, חתן פערלאָז דיין חופה־בעט, געה מיט אונז נאָך ירושלים אויף!

— עס איז אַ מלחמת־מצוה, אַ מלחמת־מצוה!

דער עולם האָט זיך שוין יעצט אויסגעמישט. אויפגעהויבען זיך די מחותנים און די געסט פון דער חתונה און האָבען אָנגע־הויבען אויף איין קול הויך צו שרייען: קיין ירושלים! קיין ירושלים! דאָס ליכט האָט אין די טונקלהייט געברענט. חתן־כלה זענען אין ווינקעל געזעסען. דאָרט טאַנצט ווער פאַר זיי, דאָרט זינגט ווער פאַר זיי און דאָ איז דער עולם. און איין גרויסע זאַך איז געווען

צווישען זיי האָבען גערעדט איינער מיט'ן אַנדערען און הויך גע־שריען. נאָר אין אַ ווינקעלע שטוב, ביי'ם חתן־כלה־טיש, האָבען זיך צוזאַמען געקופיעט אייניגע תלמידי־חכמים – מיט דעם תנא ר' תנחום בראש, זיי אַליין האָבען קיין אַנטייל נישט גענומען אין דער בעראַטונג, האָבען זיי טרויעריגע בעטראַכט דעם עולם און מיט די קעפ צוגעשאָקעלט, זיי בעדויערט, און איינער האָט צום צווייטען געזאָגט:

– וועה איז צו די שעפסען, וואָס האָבען קיין פאַסטיכער נישט.

– ווי אין פסוק שטעהט: „און אַ קינד וועט געוועלטיגען מיט זיי", האָט אַ צווייטער צוגעגעבען.

נאָר באַלד האָט זיך אייפגעהויבען דער ר' תנחום. דער עולם האָט זיך אַביסעל איינגעשטילט צו זיינע רעד. דער תנא האָט אַזוי געזאָגט:

– מיט וואָס גערהט איהר נקמה נעמען גאָט'ס נקמה, מיט אייזען און שטאָהל? צו פעהלט דען, חלילה, גאָט אונזער גאָט, כח און מאַכט, אַז איהר קומט איהם העלפען מיט אייערע צובראָ־כענע אייזענס און שניידמעסערס? צו איז ער דען נישט דער גאָט, וואָס ער האָט די וועלט בעשאַפען? צו הערט דען דער ים נישט זיין שטימע? צו זענען איהם די ווינטען פון דער וועלט נישט אונ־טערטעניג? –

– און פאַר וואָס פערלאָזט ער אונז? – שרייט ווער פון דער מחנה.

– ווייל איהר זענט אין זיינע וועגען נישט געגאַנגען, זינדיג זענט איהר געווען, שלעכטס געטהון, רופט איהם, און ער וועט אייך הערען – פערלאַנגט נאָך איהם, בעט צו איהם – און ער וועט אייך שיקען דעם אויסגעוויעהלטען, דעם „געזאַלבטען" פון גאָט, וואָס נישט מיט שווערד און אייזען וועט ער געהען מלחמה האַלטען, נאָר מיט גאָט'ס וואָרט, וואָס איז מיט איהם.

אָבער דער עולם האָט שוין יעצט נישט געקוקט אויף איהם, דאָ און דאָרט האָט זיך געהערט אָבגעריסענע קולות, פער-שטיקטע פריידען-געשרייען, ארויסגעריסען זיך מיט בעהאַלטענע פערשטיקטע טרערען פון גרויס האָפענונג און אויפאָפּפערונג פאַר גאָט׳ס זאך:

– וואָס זיצט איהר דאָ!

– מענער פון ישראל, שטעהט אויף, שטעהט אויף!

– פאַר גאָט׳ס נקמה, פאַר גאָט׳ס נקמה!

– קיין ירושלים! קיין ירושלים!

– מענער פון ישראל, ווי די לייבען, ווי די לעמפּערטען וואַכט אויף! וואַכט אויף, מקנא זיין זיך גאָט׳ס נקמה.

– הע, איהר, מענער פון ישראל, וואָס שטעהט איהר און הערט צו די רייד פון אַ אַלטען – מיט אונז, מיט אונז – רופט מען צו זיי.

– אַ נויטיגערע זאך, אַ נויטיגערע זאך, גאָט׳ס זאך איז נישט אָבצולעגען.

זיי האָבען איינציגוויז דעם חתן פערלאָזט. די היימישע האָ-בען זיך פערשעמט: גאָט׳ס זאך, און דאָ שטעהען זיי און האָרכען דעם אַלטען׳ס ווערטער אויס.

אין אַ פּאָר מינוט אַרום איז שוין געווען פול אין מאַרק יידען פון גאַנצען שטעדטיל. ווער עס האָט זיין שניידמעסער גע-האַלטען, ווער אַ פערראָסטעטען פייל-און-בויגען, ווער עס האָט פון ערגיץ וואו אַ האַק געפּאַקט, די פּעקעלעך נעבען זיי. און די ווייבער מיט די קינדער זענען געשטאַנען נעבען זיי, מיט זיי זיך צו געזעגענען. זענען זיי אַלע געשטאַנען אין מאַרק אויפגעשטעלט. און דער בלינדער סגי-נהור שטעהט פאַר זיי און רופט:

— ווער עס האָט אַ ווייב געגומען און נישט געווען מיט איהר איים דאָס יאָהר, דער זאָל אַהיים געהן.

— נישט קיין איינער, נישט קיין איינער — האָבען געענטפערט קולות.

— דער חתן פון דער חופה אַוועק: עס איז אַ מלחמת־מצוה, עס איז אַ מלחמה אַ חוב!

— ווער עס האָט מוֹרא, ווער עס שרעקט זיך פאַר מלחמה—רופט ווייטער דער סגי־נהור — דער זאָל אַהיים געהן.

— קיין איינציגער, קיין איינציגער — רופט די מחנה — ווי די לעמפערטען, ווי די לייבען, פאַר גאָט׳ס נקמה! פאַר גאָט׳ס נקמה!

די חתונה האָט מיט רעש דעם שטאָדט׳ס־מאַרק פערלאָזט. דער אַלטער תנא רבי תנחום, נעבען איהם איינינע תלמידי־חכמים פון שטעדטיל, זענען געשטאַנען אין מאַרק און נאָכגעקוקט די אַרויסגעהענדע. דער תנא האָט געקרעכצט:

— וועמען געהט איהר העלפען, דעם, וואָס האָט געזאָגט, און די וועלט איז געוואָרען? דעם, וואָס אַלעס געהערט צו איהם, דאָס לעבען און דער טויט, וואָס ווייסט פון אַלעם, איהם ווילט איהר העלפען, און מיט וואָס? מיט אייער אייזען און שטאָל? צו נויטיגט ער זיך דען אין אייער הילף? צו פעהלט איהם דונערען? צו האָט ער נישט קיין בליץ? צו דינען איהם נישט די חיות פון וואַלד? צו געהאָרכט איהם נישט דער ים! וועה איז צו אונז! וועה איז צו אונז!

אָבער קיינער האָט זיין וואָרט נישט געהערט, מיט געזאַנג און געשרייען האָט דער עולם דעם מאַרק פערלאָזט. —

דער מאָרגען האָט זיך קוים־קוים געבלייכט, און פון די טונקעלע נאַכט האָט דאָס גרינס, די צווייגען און די טרויבען זייערע נאַסע אין טוי בעהיילטע קעפ אַרויסגעוויזען — און קאַלט און

נאם איז געווען ארום און ארום, און א קאלטער טוי איז געפאלען פון די בוימער און גרינם האט צוגעדעקט מוטער און זוהן..

דער גרויער מארגען האט געגרויעט און צו זיין שיין האבען זיך געבלייכט די נידריגע לעהמענע קופאלען פון די נצרת׳ער שטיינערנע און לעהמענע הייזלעך — די פעלדער וויים ארום שטעדטיל האבען זיך בעהאלטען אין א טוי-וואלקען, וועלכער האט אין זיך אריינגענומען די גאנצע וועלט ארום זיך. די לופט איז נאם געווען, שווער. און מעהרסטענס שטיקער און פלעקען זענען ענטפלעקט געווארען אין דער גראהליכער שלאפענקייט. אין קליינעם מארק פון דעם שטעדטיל איז שוין יעצט קיינער נישט געווען. דא און דארט האבען זיך נאך געגליהט אויסגעהענדע פייערלעך, וואס די נצרת-לייט האבען אנגעצונדען, בעפאר זיי האבען דעם מארק פערלאזט. ווידער האבען זיך די ווייבער און קינדער, וואס זענען געגאנגען די זייעריגע בעגלייטען אין די מלחמה ארוים, דערמאנט זיך אין זייערע הייזלעך און שליסעל און לאדען, אזוי ווי די נאכט וואלט נאך בדעה געהאט נאך אמאל ארויסצוגעהן. נאר פון ערגיץ וואו א הויפעל האט א יונגער פאסטוך זיין סטאדע שעפסען אין פעלד געפיהרט, פערהילט ווי ער ווי זיינע שעפסען אין פייכטען טוי — ווי ער וואלט גארנישט געוואוסט, וואס דא איז אין דער נאכט פארגעקומען.

אין דעם מארק פון דעם שטעדטיל האט זיך יעצט די כלה פון די חתונה-נאכט אליין אין מארק געדרעהט. איהרע האהר, וואס זענען אויף דער נאכט געווען פערבונדען, בעהאלטען, זענען יעצט צולאזען געווען און האבען בעדעקט איהר פולען נידריגען האלז און רוקען. דער מארגען-וואלקען איז געפאלען אויף זיי און האט זיי נאס געמאכט. און זיי האבען זיך נאס געקלעבט אויף איהר לייכט זיידען כלה-העמדעל, וואס זי האט געהאט אויף זיך. די ליניע פון איהר פולען עדלען קערפער האט זיך ארויסגעקושט פון דעם העמדעל, און עס האבען זיך געוויזען איהרע לאנגע ערדע-

לע געטאָקטע פֿיס פֿון איהר העמדעל. וואָרום באָרפֿוס איז די כלה געווען. און די כלה־קרוין האָט זי געהאַט אויף איהר קאָפּ. האָט זי איינע אַליין געבלאָנדזשעט איבער די גאַסען פֿון שטעדטיל נצרת און די נאַכט־טוי איז געפֿאַלען איבער איהר, און האָט זי בעהויכט און בעקוישט מיט פֿייכטקייט, און די כלה האָט פֿאַר זיך געקלאָגט:

— איך בין רייף צו דער חתונה געוואָרען, מיין מאַמע האָט מיין לייב מיט בוימעהל געשמירט. די שוועסטערן האָבען מיינע האָהר צו מיין חתונה געזאַלבט, מיין טענען־בוימעל האָט מען מיר צום חופּה־שטאַנג געהאַקט, און דער חתן האָט מיך אין די חופּה־נאַכט פֿערלאָזט.

וועה איז מיר, וועה איז מיר!